

ČASOPIS ZA TEORIJU I PRAKSU OSIGURANJA

TOKOVI OSIGURANJA

**DUNAV
OSIGURANJE**

**BEOGRAD 2020 / BROJ 1
GODINA XXXVI**

ISSN 1451 – 3757, UDK: 368

BEOGRAD 2020/ BROJ 1/ GODINA XXXVI

ISSN 1451 - 3757, UDK: 368

TOKOVI OSIGURANJA

ČASOPIS ZA TEORIJU I PRAKSU OSIGURANJA

**DUNAV
OSIGURANJE**

BELGRADE 2020/ No. 1/ XXXVI YEAR

ISSN 1451 - 3757, UDK: 368

INSURANCE TRENDS

JOURNAL OF INSURANCE THEORY AND PRACTICE

**DUNAV INSURANCE
COMPANY**

Izdavači

KOMPANIJA „DUNAV OSIGURANJE“ A.D.O.
Beograd, Makedonska 4
INSTITUT ZA UPOREDNO PRAVO
Beograd, Terazije 41

Glavni i odgovorni urednik

dr Dragica Janković, član Izvršnog odbora Kompanije „Dunav osiguranje“ a.d.o., Beograd

Urednik

Ljiljana Lazarević Davidović, viši specijalista za razvoj izdavačke delatnosti, Kompanija „Dunav osiguranje“ a.d.o., Beograd

Redakcijski odbor

dr Dragica Janković, član Izvršnog odbora Kompanije „Dunav osiguranje“ a.d.o., Beograd

prof. dr Tatjana Rakonjac Antić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu

prof. dr Nataša Petrović Tomić, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu

dr Marija Koprivica, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu

Ljiljana Lazarević Davidović, viši specijalista za razvoj izdavačke delatnosti, Kompanija „Dunav osiguranje“ a.d.o., Beograd

Izdavački savet

mr Mirko Petrović, predsednik Izvršnog odbora Kompanije „Dunav osiguranje“ a.d.o., Beograd

dr Dragica Janković, član Izvršnog odbora Kompanije „Dunav osiguranje“ a.d.o., Beograd

dr Živojin Đurić, direktor Instituta za političke studije u Beogradu

dr Jovan Ćirić, sudija Ustavnog suda Republike Srbije

prof. dr Jelena Kočović, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu

prof. dr Jasna Pak, Univerzitet „Singidunum“ u Beogradu

dr Vladimir Čolović, naučni savetnik, direktor Instituta za uporedno pravo u Beogradu

prof. dr Milovan Vidaković, član Naučnog društva Srbije

dr Zoran Radović, naučni saradnik, Institut za uporedno pravo u Beogradu

Lektor

Draško Vuksanović

Prelom teksta

Birograf comp, Zemun

Sekretar Redakcije

Julija Pejaković

Štampa

Birograf comp, Zemun

Redakcija

Makedonska 4/VI, 11000 Beograd
tel. 011/3221-746
i-mejl: redakcija@dunav.com

Tiraž

500 primeraka

Časopis „Tokovi osiguranja“ nalazi se na listi naučnih časopisa Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije. Uvršćen je u kategoriju M 53 u grupi časopisa za društvene nauke u 2015., 2016., 2017., 2018. i 2019. godini.

Co-publisher

DUNAV INSURANCE COMPANY
Makedonska 4, Belgrade
INSTITUTE OF COMPARATIVE LAW
Terazije 41, Belgrade

Editor-in-Chief

Dragica Janković, PhD, Member of the Executive Board of Dunav Insurance Company a.d.o., Belgrade

Senior Editor

Ljiljana Lazarević Davidović, Senior Publishing Specialist, Dunav Insurance Company a.d.o., Belgrade

Editorial Board

Dragica Janković, PhD, Member of the Executive Board of Dunav Insurance Company a.d.o., Belgrade

Professor Tatjana Rakonjac Antić, PhD, Faculty of Economics, University of Belgrade

Professor Nataša Petrović Tomić, PhD, Faculty of Law, University of Belgrade

Marija Koprivica, PhD, Faculty of Economics, University of Belgrade

Ljiljana Lazarević Davidović, Senior Publishing Specialist, Dunav Insurance Company a.d.o., Belgrade

Publishing Board

Mirko Petrović, LLM, Chairman of the Executive Board of Dunav Insurance Company a.d.o., Belgrade

Dragica Janković, PhD, Member of the Executive Board of Dunav Insurance Company a.d.o., Belgrade

Živojin Đurić, PhD Director of Institute of Political Studies, Belgrade

Jovan Ćirić, PhD, Judge of Constitutional Court of the Republic of Serbia

Professor Jelena Kočović, PhD, Faculty of Economics, University of Belgrade

Professor Jasna Pak, PhD, Singidunum University, Belgrade

Vladimir Čolović, PhD, Scientific Advisor, Institute of Comparative Law, Belgrade

Professor Milovan Vidaković, PhD, Member of the Serbian Scientific Society

Zoran Radović, PhD, Research Associate, Institute of Comparative Law, Belgrade

Language Editor

Draško Vuksanović

Graphic Design

Birograf comp, Zemun

Editorial Office Secretary

Julija Pejaković

Print

Birograf comp, Zemun

Editorial Office

Makedonska 4/VI, 11000 Belgrade

Phone: +381 11/3221-746

e-mail: redakcija@dunav.com

Circulation

500 copies

The journal Insurance Trends is on the list of periodicals of the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia. It is categorised as M 53, among the social science journals in 2015, 2016, 2017, 2018 and 2019.

ČLANCI – ARTICLES**Prof. dr Marija V. Paunović**
Dr Vladimir M. Gajović

PRILAGOĐAVANJE TABLICA MORTALITETA KORIŠĆENJEM METODE OGRANIČENE FLUKTUACIJE	7
ADJUSTMENT OF MORTALITY TABLES BY LIMITED FLUCTUATION METHOD	16

Mr Slobodan N. Ilijić

DVA AKTUELNA OBLIKA OBAVEZNOG OSIGURANJA OD PROFESIONALNE ODGOVORNOSTI U REPUBLICI SRBIJI	25
TWO CURRENT FORMS OF MANDATORY PROFESSIONAL LIABILITY INSURANCE IN THE REPUBLIC OF SERBIA	36

Dr Miloš M. Petrović

KLIMATSKE PROMENE: POVEĆANI RIZICI I NEOPHODNOST PRILAGOĐAVANJA	47
CLIMATE CHANGE: AGGRAVATED RISKS AND NECESSITY TO ADJUST . .	57

PRIKAZ SAVETOVANJA – CONFERENCE REVIEW

TRIDESET DRUGI SUSRET KOPAONIČKE ŠKOLE PRIRODNOG PRAVA, SEKCIJA OSIGURANJE, prikaz: Sarita A. Olević, MA	67
THIRTY-SECOND MEETING OF KOPAONIK SCHOOL OF NATURAL LAW – INSURANCE SECTION, Review by: Sarita A. Olević, MA.	71

PRIKAZI KNJIGA - BOOK REVIEWS

USKLAĐIVANJE POSLOVNOG PRAVA SRBIJE SA PRAVOM EVROPSKE UNIJE (2016. I 2017.), urednik: prof. dr Vuk Radović, prikaz: mr Slobodan N. Ilijić.	75
HARMONISATION OF SERBIA'S BUSINESS LAW WITH THE EUROPEAN UNION LAW (2016 AND 2017), Editor: Professor Vuk Radović, PhD, Review by: Slobodan N. Ilijić, LL.M.	84

INOSTRANO OSIGURANJE – FOREIGN THEORY AND PRACTICE**Prikazi inostranih članaka – Review of International Articles:**

PRIMENA ZAKONA O PRUŽANJU USLUGA U TURIZMU – ŠTA JE NOVO ZA PRUŽAOCA USLUGA PAKET-ARANŽMANA I POVEZANIH PUTNIH ARANŽMANA, <i>prikaz: dr Zoran D. Radović</i>	
THE IMPLEMENTATION OF LAW ON PROVISION OF TOURIST SERVICES – WHAT IS NEW FOR THE PROVIDER OF PACKAGE TOUR ARRANGEMENT SERVICE – ARRANGEMENT AND RELATED TRAVEL ARRANGEMENTS, <i>Review by: Zoran D. Radović, PhD</i>	93
OSIGURANJE ZA SLUČAJ INVALIDITETA – OBEZBEĐENJE PRILAZA, <i>prikaz: Bojana N. Papović, dipl. filolog</i>	
DISABILITY INSURANCE - PROVIDING ACCESS, <i>Review by: Bojana N. Papović, Grad. Philologist</i>	95
AVIONI SU I ZA PUTNIKE I ZA OSIGURAVAČE NAJBEZBEDNIJA PREVOZNA SREDSTVA, <i>prikaz: Ana V. Vodinečić, MA</i>	
AIRPLANES ARE THE SAFEST MEANS OF TRANSPORT FOR BOTH PASSENGERS AND INSURERS, <i>Review by: Ana V. Vodinečić, MA</i>	97
VESTI IZ SVETA – FOREIGN NEWS	99
<i>Izbor i prikaz: Ana V. Vodinečić, MA i Bojana N. Papović, dipl. filolog</i>	
<i>Selection and review by: Ana V. Vodinečić, MA and Bojana N. Papović, Grad. Philol.</i>	
SUDSKA PRAKSA – COURT PRACTICE	104
PITANJA I ODGOVORI – QUESTIONS AND ANSWERS	108
BIBLIOGRAFIJA – BIBLIOGRAPHY	110
<i>Izbor i prikaz: Bojana N. Papović, dipl. filolog i Slađana D. Andrejić, master filolog</i>	
<i>Selection and review by: Bojana N. Papović, Grad. Philol. and Slađana D. Andrejić, Master Philol.</i>	
IN MEMORIAM	
Prof. dr Milovan Vidaković	
KORIFEJ TEHNIČKOG UPRAVLJANJA RIZICIMA U ŽIVOTNOJ SREDINI	115
Professor Milovan Vidaković, PhD	
LEADER IN TECHNICAL MANAGEMENT OF ENVIRONMENTAL RISKS	118
POLITIKA ČASOPISA	121
POLICY	125
UPUTSTVO ZA AUTORE ČLANAKA	129
AUTHOR GUIDELINES	134
LISTA RECENZENATA / REFEREES	139

UDK: 613.11:518.2(083.6):616-036.8:314.48: 312.2:457.23
doi: 10.5937/tokosig2001007P

Prof. dr Marija V. Paunović¹
Dr Vladimir M. Gajović²

PRILAGOĐAVANJE TABLICA MORTALITETA KORIŠĆENJEM METODE OGRANIČENE FLUKTUACIJE

ORIGINALNI NAUČNI RAD

Apstrakt

Teorija kredibiliteta pruža alat za bavljenje slučajnim promenljivama koje se koriste za predviđanje budućih događaja. Procedura kredibiliteta koristi se da se poboljša procena statističkih parametara u datom zadatku. Budući da se koristi od samih početaka aktuarske prakse, to je jedna od najproduktivnijih aktuarskih tehnika, koja se i dalje razvija i prilagođava u cilju rešavanja savremenih problema. U ovom radu procedura kredibiliteta biće korišćena za modifikaciju standardne tablice mortaliteta stanovništva, konkretnije Tablice mortaliteta za žensko stanovništvo Srbije (Tablice mortaliteta RZS 2010-2012), kako bi nova tablica odražavala iskustvo određene podgrupe populacije stanovništva i kako bi se time utvrdila pouzdanija procena smrtnosti uključivanjem iskustvenih podataka te podgrupe u analizu.

Ključne reči: *tablice mortaliteta, stopa smrtnosti, kredibilitet*

I Uvod

Poslednjih godina regulatori i penzijski fondovi posvećuju veću pažnju pretpostavkama o stopama smrtnosti koje se koriste u penzijskim planovima. Jedan o razloga jeste taj što raste svest o varijabilnosti stope smrtnosti unutar različitih demografskih grupa i/ili populacija unutar planova, što rezultira potrebom da se pretpostavke preispitaju i bolje prilagode konkretnim planovima. Dokazi iz prakse upućuju na to da smrtnost varira u zavisnosti od delatnosti, geografskog područja i vrste posla. To je dovelo do ponovnog interesovanja za teoriju kredibiliteta kao sredstva za prilagođavanje standardnih tablica mortaliteta konkretnim penzijskim

¹ Fakultet za hotelijerstvo i turizam u Vrnjačkoj Banji, Univerzitet u Kragujevcu, i-mejl: majap@rcub.bg.ac.rs

² Direktor GFO transporta i kredita u Beogradu, Kompanija „Dunav osiguranje“ a.d.o.,

i-mejl: vladimir.gajovic@dunav.com

Rad je primljen: 28. januara 2020.

Rad je prihvaćen: 8. februara 2020.

planovima, odnosno populaciji obuhvaćenoj tim planovima. U tom smislu u SAD i Kanadi zakonski je određeno da penzijski planovi koriste prilagođene tablice smrtnosti za čiju izradu se koristi teorija kredibiliteta.³ Utvrđene su smernice za korišćenje procedure kredibiliteta, a Standard aktuarske prakse br. 25 (Procedure kredibiliteta) proširen je na penzijske planove.

Koncept kredibiliteta u aktuarskoj praksi koristi se od početka postojanja aktuarske nauke. Jedan od prvih zabeleženih radova na tu temu jeste rad Alberta Moubraja (Albert Mowbray),⁴ objavljen 1914. godine. Rane diskusije o kredibilitetu fokusirale su se na procenu srednje učestalosti šteta pomoću klasičnih i empirijskih procedura kredibiliteta. Kasnije su razvijene formule za Bajesove procedure kredibiliteta i metod ograničene fluktuacije.⁵ Najnovije metode kredibiliteta uključuju procenu kredibiliteta u generalizovane linearne modele ili druge multivarijantne tehnike modelovanja. Različiti pristupi upotrebljavaju se u procedurama kredibiliteta. U zavisnosti od problema, pristup se zasniva na proceni, matematičkim modelima ili njihovoj kombinaciji.⁶

U ovom radu biće objašnjena metoda ograničene fluktuacije i prikazan način korišćenja procedure kredibiliteta prilikom prilagođavanja standardnih tablica mortaliteta konkretnim penzijskim planovima.

II Procedura kredibiliteta

Teorija kredibiliteta pruža alat za bavljenje slučajnim promenljivama (podacima) koji se koriste za predviđanje budućih događaja. Kredibilitet je procena prediktivne vrednosti u datoj primeni koju aktuar dodaje određenom skupu podataka (prediktivno se ovde koristi u statističkom smislu, a ne u smislu predviđanja budućnosti).⁷ Procedura kredibiliteta predstavlja proces koji obuhvata procenu iskustva društva za potencijalnu upotrebu u određivanju pretpostavki bez referenci na druge podatke ili identifikaciju relevantnog iskustva. Procedura kredibiliteta koristi se i da se poboljša procena parametra u datom zadatku. Kredibilitet se može koristiti za određivanje cene osiguravajućeg pokrivača, izračunavanje premijske stope osiguranja, utvrđivanje buduće premijske stope na osnovu iskustva i rezervisanja i dr.

Društvo za osiguranje koristi podatke o prošlim štetama za procenu budućih troškova za pružanje osiguravajućeg pokrivača. Međutim, štete u osiguranju proizlaze

³ Internal Revenue Service (IRS), www.irs.gov

⁴ Albert H. Mowbray, „How extensive a payroll exposure is necessary to give a dependable pure premium?”

⁵ Detaljne formule mogu se naći u radovima autora Gavina Benjamina, „Selecting Mortality Tables: A Credibility Approach“, Research paper, Society of Actuaries, 2008 i American Academy of Actuaries, *Credibility Practice Note*, 2008.

⁶ Videti Marija Kerkez, Nebojša M. Ralević, „Uncertainty analysis and risk modeling in insurance“, Insurance in the post-crisis era, (Kočović, J. Baskakov. V. Boričić, B. et al. eds) University of Belgrade, Faculty of Economics Publishing Centre, 2018, Chapter 18, 309–326.

⁷ Actuarial Standard of Practice No. 25. Credibility Procedures Applicable to Accident and Health, Group Term Life, and Property/Casualty Coverage.

iz slučajnih pojava. Korišćenje prosečnog godišnjeg podatka o štetama u proteklih nekoliko godina može rezultirati lošom procenom troškova za narednu godinu. Očekivana tačnost te procene je funkcija varijabilnosti šteta. Ti podaci sami po sebi nisu prihvatljivi za izračunavanje premijskih stopa u osiguranju.

Prilikom primene metoda kredibiliteta, potrebno je uzeti u razmatranje karakteristike kako iskustva društva (prošli podaci) tako i relevantnog iskustva (iskustvo slično iskustvu društva). Aktuar treba da koristi stručnu procenu pri izboru, razvoju ili upotrebi metode kredibiliteta. Prilikom odlučivanja, vodi se računa o obimu u kojem je iskustvo društva uključeno u relevantno iskustvo. Ako je iskustvo društva bitan deo relevantnog iskustva, aktuar na osnovu stručne procene treba da odluči da li i kako koristiti to relevantno iskustvo. Takođe, potrebno je uzeti u obzir i homogenost i prediktivnu stabilnost tih podataka, pri čemu se mogu isključiti segmenti koji nisu tipični predstavnici iskustva u celini i tako dobiti bolja prediktivna vrednost. Aktuar takođe razmatra ravnotežu između homogenosti podataka i veličine skupa podataka.

Osnovna formula za kredibilitet:

Procena = $Z \times [\text{Opservacija}] + (1-Z) \times [\text{Ostale informacije}]$, $0 < Z < 1$,
gde je Z faktor kredibiliteta dodeljen posmatranju, $1-Z$ se generalno naziva komplementom faktora kredibiliteta.

1. Kredibilitet ograničene fluktuacije

U klasičnim procedurama kredibiliteta postavljaju se pretpostavke u vezi s oblikom osnovne raspodele verovatnoće. Na osnovu te funkcije raspodele verovatnoća, izračunavaju se odgovarajući broj šteta, iznos premije i drugo, tako da je verovatnoća kretanja šteta društva u okviru naznačenog procenta očekivane vrednosti. Jedan takav pristup koji pretpostavlja da štete prate normalnu raspodelu jeste kredibilitet ograničene fluktuacije.

Metod ograničene fluktuacije manje je rigorozan od metode najveće preciznosti,⁸ ali zahteva subjektivne procene parametara. Metod koristi linearnu kombinaciju relevantnog iskustva \hat{m} i iskustva društva $\hat{\alpha}$ za procenu:

$$\hat{E} = Z \cdot \hat{m} + (1 - Z) \cdot \hat{\alpha},$$

gde treba utvrditi faktor kredibiliteta Z .

Ako je $Z = 1$, podaci zadovoljavaju kriterijum za potpun kredibilitet, dok pri $Z = 0$, podaci koji su razmatrani nemaju kredibilitet za posmatrani proces. Ukoliko je $0 < Z < 1$, posmatrana količina podataka nije dovoljna i to je tzv. parcijalni kredibilitet.

⁸ Više o ovoj metodi naći u radovima: Stuart Klugman, Thomas Rhodes, Marianne Purushotham, Stacy Gill, MIB Solutions. *Credibility Theory Practices*, Society of Actuaries, 2009 i Stuart Klugman, Sample size selection for multiple samples-A brief introduction to credibility theory and an example featuring rate-based insurance premiums, Drake University, for presentation at NYU-March 4, 2004.

Model je smišljen tako da osigura da se greška vezana za iskustvu društva svede na prihvatljiv nivo, gde prihvatljivost nivoa greške procenjuje aktuar, što znači da je to predmet subjektivne procene.⁹

U ovom modelu, za $Z=1$ imamo pun kredibilitet ako je $Pr(|\hat{m} - m| \leq rm) \geq p$, što predstavlja relativnu grešku, gde je \hat{m} procena na osnovu predmetnog iskustva, a m je stvarna nepoznata vrednost.

Izbor nivoa pouzdanosti (p) i marginalna greška (r) podložan je proceni, što je i jedan od glavnih nedostataka metode. Takođe, za utvrđivanje veličine skupa podataka potrebnih za potpun kredibilitet potrebna je subjektivna procena. Nivo poverenja od 90% i 5% greške ($p = 90\%$ i $r = 5\%$) često se navode kao minimalan nivo potreban za pun kredibilitet, ali s obzirom na to da ne postoji teorijska osnova za odabir ovih parametara, druge pretpostavke mogu biti jednako validne. Tako se u Kanadi preporučuje korišćenje marginalne greške od 3% sa nivoom pouzdanosti od 90% za potrebe postavljanja pretpostavki za smrtnost, a potpun kredibilitet postiže se za 3.007 smrtnih slučajeva. S druge strane, predloženi propisi o smrtnosti u SAD definišu potpun kredibilitet pri 1.082 smrtna slučaja, uz korišćenje marginalne greške od 5% sa nivoom pouzdanosti od 90%.¹⁰

Neka je n broj posmatranih živih lica starosti (x), d broj umrlih lica, a q stvarna verovatnoća smrtnosti.

Potpun kredibilitet se postiže pri

$$Pr\left(\left|\frac{d}{n} - q\right| \leq 0,05q\right) \geq 0,9.$$

Za dovoljno veliko n , koristeći Moivre-Laplaceovu teoremu, binomna raspodela sa parametrima n i q odnosno $B(n, q)$, može se aproksimirati normalnom raspodelom, sa parametrima $\mu = nq$ i $\sigma^2 = nq(1 - q)$, odnosno $N(nq, nq(1 - q))$.

$$Pr(0,95nq \leq d \leq 1,05nq) \approx Pr\left(\frac{0,95nq}{\sqrt{nq(1-q)}} \leq z \leq \frac{1,05nq - nq}{\sqrt{nq(1-q)}}\right) \geq 0,9.$$

Formula se dalje može pojednostaviti koristeći $1 - q \rightarrow 1$

$$Pr(-0,05\sqrt{nq} \leq z \leq 0,05\sqrt{nq}) \geq 0,9.$$

Za standardnu slučajnu promenljivu je $Pr(-1,645 \leq z \leq 1,645) = 0,9$, pa je uslov zadovoljen kada je $0,05\sqrt{nq} \geq 1,645$ ili $nq \geq 1.082$. Odatle zaključujemo da očekivani broj umrlih lica mora biti najmanje 1.082 da bi bio ispunjen uslov za potpun kredibilitet.

⁹ Za više informacija u vezi sa subjektivnosti u aktuarskim procenama pogledati Marija Paunović, *Mere neodređenosti i primena u aktuarstvu*, doktorska disertacija, Fakultet tehničkih nauka, Univerzitet u Novom Sadu, 2019.

¹⁰ Irina Pogrebivsky, *Credibility Educational Resource for Pension Actuaries, Application of Credibility Theory to Mortality Assumption*, Society of Actuaries (SOA), 2017.

Uopštavanjem prethodnog za bilo koje vrednosti p i r zaključuje se da se pun kredibilitet postiže kada je posmatrani broj umrlih lica veći ili jednak $(z_{(1+p)/2} / r)^2$.

U slučaju da nije ispunjen potpun kredibilitet, određeni deo kredibiliteta dodeljuje se relevantnim podacima.

$$\sigma^2(\hat{E}) = \sigma^2(\hat{m}) = \sigma^2\left(\frac{d}{n}\right) = \frac{q(1-q)}{n^{cr}} \approx \frac{q}{n^{cr}}$$

$$\sigma^2(\hat{E}) = \sigma^2(\hat{m}) = \sigma^2(Z \cdot \hat{m} + (1-Z) \cdot \hat{\alpha}) = Z^2 \sigma^2\left(\frac{d}{n}\right) \approx \frac{Z^2 q}{n^a}$$

$$\sigma^2(\hat{E}) = \sigma^2(\hat{m}) = \sigma^2(Z \cdot \hat{m} + (1-Z) \cdot \hat{\alpha}) = \sigma^2(Z \cdot \hat{m}) + \sigma^2((1-Z) \cdot \hat{\alpha})$$

$$= Z^2 \sigma^2(\hat{m}) + (1-Z)^2 \sigma^2(\hat{\alpha}) = Z^2 \sigma^2\left(\frac{d}{n}\right) \approx \frac{Z^2 q}{n^a}$$

gde je n^a broj stvarno umrlih lica i n^{cr} broj potreban za potpuni kredibilitet. Izjednačavanjem tih dveju formula za varijansu dobijamo

$$Z = \left(\sqrt{\frac{n^a}{n^{cr}}}, 1 \right).$$

To znači da je faktor kredibiliteta kvadratni koren odnosa posmatrane (stvarne) stope smrtnosti (očekivane stope smrtnosti nisu dostupne) i broja smrtnih slučajeva potrebnih za potpuni kredibilitet.

2. Prilagođavanje standardnih tablica mortaliteta

Tablice mortaliteta su osnovni demografski alat za analiziranje smrtnosti stanovništva i predstavljaju tabelaran prikaz smrtnosti po starosti i polu. Tablice mortaliteta formirane na osnovu posmatranja koje uključuje celu populaciju jedne nacije obično se nazivaju populacione ili standardne tablice mortaliteta. Tablice formirane na osnovu podataka o smrtnosti koji potiču iz kolekcije portfelja osiguranja ili određenih penzijskih planova nazivaju se tržišnim tablicama mortaliteta.

Procedura kredibiliteta koristi se za modifikaciju standardne tablice mortaliteta stanovništva kako bi odražavala iskustvo podgrupe za koju se može utvrditi pogodnija procena smrtnosti uključivanjem iskustvenih podataka te podgrupe. Pri vrednovanju penzijskog plana, cilj je da se uključe iskustveni podaci učesnika obuhvaćenih planom koji se vrednuje. Poslodavac može imati zaključene ugovore sa više penzijskih planova, ali i jedan plan može obuhvatiti više podgrupa zaposlenih. U takvim slučajevima koristi se aktuarska procena prilikom odlučivanja o tome da li su za različite podgrupe potrebne različite tablice mortaliteta, odnosno izrada tablica mortaliteta za određeni plan zasnovanih na specifičnim iskustvenim podacima za svaku podgrupu koja je obuhvaćena planom. Period koji aktuar analizira obično je od 3 do 5 godina. Analiza obuhvata zaposlene, odnosno

korisnike starije od 50 godina,¹¹ ili se posmatra minimalni uslov za odlazak u penziju (starosna penzija ili stažni uslov).

Da bi se sačinila tablica mortaliteta, potrebno je da se za svaku klasu starosti izračuna verovatnoća smrtnosti q_x . Analiza treba da obuhvati dovoljno velik broj umrlih lica, kao što je naglašeno u prethodnom poglavlju – 1.082 umrla lica u svakoj starosnoj klasi, da bi se postigao pun kredibilitet (pod pretpostavkom da je $r = 5\%$ i $p = 90\%$). Na primer, ako je $q_{72} = 0,031$, potrebno je $1,082 / 0,031 = 34.903$ živih lica starosti 72 godine da bi se postigao pun kredibilitet za stopu smrtnosti u toj životnoj dobi, što je velika količina podataka. Pored toga, dobijene vrednosti q_x moraju se zatim izravnati, što iziskuje dodatne analize i aproksimacije. Zbog toga je u većini slučajeva prihvatljivije da se standardne tablice mortaliteta prilagode konkretnoj podgrupi osiguranika.

Prvi korak u prilagođavanju stopa smrtnosti jeste pronaći ponder $\hat{\xi}$ koji predstavlja racio stvarnog broja umrlih lica i očekivanog broja umrlih lica za sve starosne dobi. Racio se primenjuje na sve osiguranike starosti x , pa se određuje kao agregirana vrednost kroz sve starosne dobi,

$$\hat{\xi} = \frac{\sum_x d_x}{\sum_x q_x^{st}},$$

gde se smrtnost q_x^{st} dobija iz standardnih tablica mortaliteta.

Potpun kredibilitet postiže se kada je racio $\hat{\xi}$ unutar marginalne greške (r) stvarnog racija ξ , sa verovatnoćom najmanje p :

$$\Pr\left(|\hat{\xi} - \xi| \leq r\xi\right) \geq p.$$

Standardna formula kredibiliteta postaje

$$q_x^{est} = Z \cdot \left(\hat{\xi} \cdot q_x^{st}\right) + (1 - Z) \cdot q_x^{st} = \left(Z \cdot \hat{\xi} - Z + 1\right) \cdot q_x^{st},$$

gde je q_x^{est} procenjena stopa smrtnosti plana.

III Numerički primer

Pretpostavimo da za ženske članove nekog penzijskog plana podaci u poslednje tri godine pokazuju da je bilo 1.230 umrlih lica (Tabela 1), Potrebno je da aktuar prilagodi stope smrtnosti standardnih Tablica mortaliteta za žensko stanovništvo Srbije (Tablice mortaliteta RZS 2010-2012) i napravi nove tablice mortaliteta prilagođene konkretnom planu, pod pretpostavkom da je interval poverenja 95% uz marginalnu grešku od 5%.

Prema tablicama za Normalnu raspodelu $N(0,1)$ za $p = 0,95$ vrednost $z_{\alpha} = 1,96$, dok se za marginalnu grešku od 5% potpun kredibilitet postiže za $(1,96 / 0,05)^2 = 1.537$ umrlih lica. Kako je broj stvarno umrlih lica 1.230, broj nije

¹¹ Preporuka IRS-e.

M. Paunović, V. Gajović: Prilagođavanje tablica mortaliteta korišćenjem metode ograničene fluktuacije

dovoljan za potpun kredibilitet, pa se faktor kredibiliteta izračunava kao kvadratni koren količnika broja stvarno umrlih lica i broja potrebnog za potpun kredibilitet

$$Z = \sqrt{\frac{1.230}{1.537}} = 0,895.$$

Očekivani broj umrlih lica je 2.097 (kolona 6). Dalje se računa ponder $\hat{\xi}$ koji predstavlja racio stvarnog broja umrlih lica i očekivanog broja umrlih lica za sve starosne dobi $\hat{\xi} = 1.230 / 2.097 = 0,59$, pa je

$$\text{Ponder} = 0,895 \cdot 0,59 + (1 - 0,895) \cdot 1 = 0,63 \text{ (kolona 8).}$$

Obračun pokazuje da svaku stopa smrtnosti q_x^{st} iz standardne tablice mortaliteta treba korigovati ponderom 0,63 kako bi se dobila procenjena stopa smrtnosti q_x^{est} za plan.

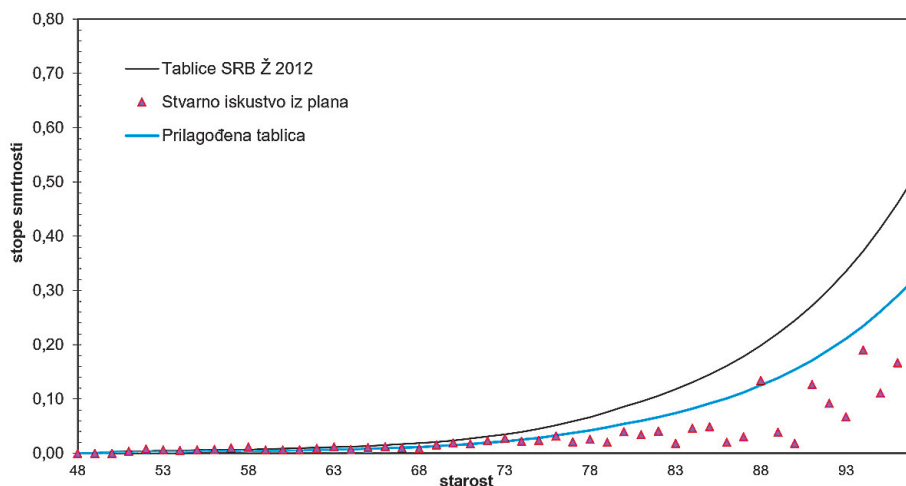
Tabela 1. Formiranje prilagođene tablice mortaliteta

x	lx	d _x	q_x^{st}	q_x^{exp}	Očekivani br. umrlih	Prilagođena stopa q_x^{est}	Ponder	Racio
1	2	3	4	5=2/4	6=2*5	7	8=7*2/6	9=3/6
50	503		0,003455	-	1,739287	0,002177	0,630	-
51	891	3	0,003738	0,003922	3,332705	0,002355	0,630	1,049
52	1.484	12	0,004224	0,008245	6,268780	0,002661	0,630	1,952
53	2.192	14	0,004653	0,006380	10,198316	0,002931	0,630	1,371
54	2.459	12	0,005171	0,004975	12,718530	0,003258	0,630	0,962
55	2.858	19	0,005730	0,006728	16,375410	0,003610	0,630	1,174
56	3.540	24	0,006180	0,006914	21,874295	0,003893	0,630	1,119
57	3.655	37	0,006681	0,010043	24,418500	0,004209	0,630	1,503
58	3.493	42	0,007267	0,012012	25,380635	0,004578	0,630	1,653
⋮								
93	26	2	0,335770	0,066667	8,803892	0,211535	0,630	0,199
94	5	1	0,372676	0,190694	1,954310	0,234786	0,630	0,512
95	16	2	0,413793	0,111111	6,509793	0,260690	0,630	0,269
96	10	2	0,460268	0,166667	4,827294	0,289969	0,630	0,362
97	10	3	0,510516	0,333333	5,354294	0,321625	0,630	0,653
Ukupno	1.358	1.230			2.097			

Grafički prikaz tablica mortaliteta, to jest stopa smrtnosti, korisno je uraditi pre i nakon prilagođavanja tablica. Jedan od načina da se proceni je li prilagođavanje prikladno jeste upoređivanje stvarnih stopa smrtnosti s odgovarajućom standardnom tablicom mortaliteta, prikazano na grafikonu 1. Primećuje se da je korekcijom stopa za izračunatu vrednost 0,63 zadržan sličan oblik krive dobijen

iz standardne tablice mortaliteta. Takođe se primećuje da su nakon sedamdesete godine života veća odstupanja stvarnih stopa posmatranog plana u odnosu na stope iz standardnih tablica mortaliteta, pa je opravdano primeniti prikazani metod u ovom primeru.

Slika 1. Uperedni prikaz tablica mortaliteta

IV Zaključak

Teorija kredibiliteta danas se intenzivno koristi kod životnih i neživotnih osiguranja. Osnovni cilj primene teorije kredibiliteta jeste minimizacija grešaka između statističke ocene različitih parametara i njihove stvarne vrednosti. Teorija kredibiliteta omogućuje primenu različitih metoda i modela prilikom procene vrednosti određenih elemenata podskupa posmatrane populacije, kombinovanjem izlaznih rezultata za takav poseban podskup, s rezultatima dobijenim za populaciju u celini. U savremenoj aktuarskoj praksi životnih osiguranja kredibilitet služi kao alat za prilagođavanje standardnih tablica mortaliteta konkretnim penzijskim planovima, odnosno populaciji obuhvaćenoj tim planovima. Pri vrednovanju penzijskog plana, cilj je da se uključe iskustveni podaci učesnika obuhvaćenih planom koji se vrednuje, što teorija kredibiliteta omogućuje. Različiti modeli teorije kredibiliteta koriste se za modifikaciju standardne tablice mortaliteta stanovništva u cilju primene kvantitativnih iskustava vezanih za podgrupe stanovništva, što doprinosi povećanju pouzdanosti ocene parametara. U uslovima velike konkurencije na tržištu osiguranja, dobro poznavanje teorije kredibiliteta kao važnog alata u proceni rizika u osiguranju je od izuzetne važnosti.

Literatura

- Actuarial Standard of Practice No. 25. *Credibility Procedures Applicable to Accident and Health, Group Term Life, and Property/Casualty Coverage.*
- American Academy of Actuaries, *Credibility Practice Note*, 2008.
- Gavin Benjamin, "Selecting Mortality Tables: A Credibility Approach", Research paper, Society of Actuaries, 2008.
- Irina Pogrebivsky, Credibility Educational Resource for Pension Actuaries, *Application of Credibility Theory to Mortality Assumption*, Society of Actuaries (SOA), 2017.
- Marija Kerkez, Nebojša M. Ralević, „Uncertainty analysis and risk modeling in insurance“, *Insurance in the post-crisis era*, (Kočović, J. Baskakov. V. Boričić, B. et al. eds) University of Belgrade, Faculty of Economics Publishing Centre, 2018, Chapter 18, 309-326.
- Marija Paunović, *Mere neodređenosti i primena u aktuarstvu*, doktorska disertacija, Fakultet tehničkih nauka, Univerzitet u Novom Sadu, 2019.
- Stuart Klugman, Sample size selection for multiple samples-A brief introduction to credibility theory and an example featuring rate-based insurance premiums, Drake University, for presentation at NYU-March 4, 2004.
- Stuart Klugman, Thomas Rhodes, Marianne Purushotham, Stacy Gill, MIB Solutions. *Credibility Theory Practices*, Society of Actuaries, 2009.

Professor Marija V. Paunović, PhD¹
Vladimir M. Gajović, PhD²

ADJUSTMENT OF MORTALITY TABLES BY LIMITED FLUCTUATION METHOD

SCIENTIFIC PAPER

Abstract

Credibility theory provides tools to deal with the randomness of data that is used for predicting future events. The credibility procedure is used to improve the statistical significance of parameter estimates in a given task. Because it has been used since the very beginnings of actuarial practice, it is one of the most productive actuarial techniques, and is still being developed and adapted to solve contemporary problems. In this paper, the credibility procedure will be used to modify the standard population mortality table, more specifically the Serbian mortality table for females (Mortality Tables of the Republic Statistical Office 2010-2012), to reflect the experience with a particular subset of population and thus establish a more reliable estimate of mortality by including into analysis the experiential data and subgroups.

Key words: *mortality tables, mortality rates, credibility*

I Introduction

In recent years, regulators and pension funds have been paying greater attention to assumptions about mortality rates used in pension schemes. One of the reasons is an increasing awareness of the variability in mortality rates within different demographic groups and/or populations within the schemes, which results in the need to reconsider assumptions and better adapt to specific plans. Practical evidence suggests that mortality varies by industry, geographical area, and type of business. This has led to a renewed interest in credibility theory as the means of adapting standard mortality tables to specific pension schemes or to the population covered by those schemes. In this regard, in the USA and Canada, it is legally prescribed that the retirement plans use customized mortality tables

¹ Faculty of Hotel Management and Tourism in Vrnjačka Banja, University of Kragujevac,
e-mail: majap@rcub.bg.ac.rs

² Director of Transport and Credit Main Insurance Branch Office of Dunav Insurance Company a.d.o.,
e-mail: vladimir.gajovic@dunav.com

Paper received on: 28 January 2020

Paper accepted on: 8 February 2020

which are prepared by using credibility theory.³ Guidelines for the use of credibility procedure have been established and the Actuarial Standard of Practice no. 25 (Credibility Procedures) has been extended to include retirement plans.

The concept of credibility has been used in actuarial practice since the beginning of the actuarial science. One of the first recorded works on this subject is the work of Albert Mowbray⁴ published in 1914. Early discussions of credibility were focused on estimating the mean incidence of damage using classical and empirical credibility procedures. Later, formulas were developed for Bayesian credibility procedures and limited fluctuation method⁵. The latest credibility methods include credibility estimation for generalized linear models or other multivariate techniques. Credibility procedures involve different approaches. Depending on the problem, an approach may be based on estimation, mathematical models, or their combination.⁶

This paper will explain the method of limited fluctuation and show how to use the credibility procedure when adjusting standard mortality tables to specific retirement plans.

II Credibility Procedure

Credibility theory provides tools for dealing with random variables (data) that are used to predict future events. Credibility is a measure of the predictive value in a given application that the actuary attaches to a particular set of data (predictive is used here in the statistical sense, and not in the sense of predicting the future).⁷ Credibility procedure is a process that involves the evaluation of subject experience for potential use in setting assumptions without reference to other data, or includes the identification of relevant experience. Credibility procedure is also used to improve estimate of the parameter in a given task. Credibility can be used for insurance pricing, calculation of premium rates, determining future premium rates based on experience and reservations, and more.

The insurance company uses past claims data to estimate future costs of insurance coverage. However, insurance claims arise from accidental occurrences. Using the data on average annual claims in the past few years may result in a poor estimate of costs for the coming year. The expected accuracy of this estimate is a

³ Internal Revenue Service (IRS), www.irs.gov

⁴ Albert H. Mowbray, „How extensive a payroll exposure is necessary to give a dependable pure premium?“

⁵ Detailed formulas can be found in the papers of Gavin Benjamin, „*Selecting Mortality Tables: A Credibility Approach*“, Research paper, Society of Actuaries, 2008 and American Academy of Actuaries, *Credibility Practice Note*, 2008.

⁶ See Marija Kerkez, Nebojša M. Ralević, „Uncertainty analysis and risk modelling in insurance“, *Insurance in the post-crisis era*, (Kočović, J. Baskakov. V. Boričić, B. et al. eds) University of Belgrade, Faculty of Economics Publishing Centre, 2018, Chapter 18, 309-326.

⁷ Actuarial Standard of Practice No. 25. Credibility Procedures Applicable to Accident and Health, Group Term Life, and Property/Casualty Coverage.

function of the variability of claims. These data alone are not acceptable for the calculation of insurance premium rates.

When applying credibility methods, it is necessary to take into account the characteristics of both the company experience (past data) and the relevant experience (experience similar to that of a company). The actuary should use expert judgment when selecting, developing or using the credibility method. When making decisions, attention is paid to the extent to which the subject experience is incorporated into the relevant experience. If the subject experience is an essential part of the relevant experience, the actuary should use his or her expert judgment in deciding if he or she should use that relevant experience and in what way. In addition, homogeneity and predictive stability of these data should be taken into account, whereby segments that are not typical representatives of the experience as a whole can be excluded and thus better predictive value can be obtained. The actuary also considers the balance between the homogeneity of the data and the size of the data set.

The basic formula for calculating credibility weighted estimates is:

Estimate = $Z \times [\text{Observation}] + (1-Z) \times [\text{Other information}]$, $0 < Z < 1$,
where Z is credibility factor assigned to observation, $1-Z$ is generally called complement of credibility factor.

1. Limited Fluctuation Credibility

Classical credibility procedures make assumptions as to the form of the underlying probability distribution. The corresponding number of claims, the amount of premium, etc. are calculated on the basis of this probability distribution, so that the probability of movement of subject claims is within the indicated percentage of expected value. One such approach that assumes that claims follow a normal distribution is Limited Fluctuation Credibility.

Limited fluctuation credibility method is less rigorous than the greatest fluctuation credibility⁸, however, it requires subjective estimates of parameters. The method uses a linear combination of relevant experience \hat{m} and subject experience $\hat{\alpha}$ to estimate:

$$\hat{E} = Z \cdot \hat{m} + (1 - Z) \cdot \hat{\alpha},$$

where credibility factor Z needs to be established.

If $Z = 1$, the data meet the criterion for full credibility, whereas for $Z = 0$ the analysed data have no credibility for the observed process. If $0 < Z < 1$, the observed body of data is not sufficient, and that is a so-called partial credibility.

⁸ For more information about this method refer to the papers: Stuart Klugman, Thomas Rhodes, Marianne Purushotham, Stacy Gill, MIB Solutions. *Credibility Theory Practices*, Society of Actuaries, 2009 and Stuart Klugman, *Sample size selection for multiple samples-A brief introduction to credibility theory and an example featuring rate-based insurance premiums*, Drake University, for presentation at NYU-March 4, 2004.

The model is designed to ensure that the error around the experience of the company is minimised to an acceptable level, where the acceptability of the error level is assessed by the actuary. Namely, subjective judgement is required.⁹

In this model, for $Z=1$ there is full credibility if $Pr(|\hat{m} - m| \leq rm) \geq p$, which represents a relative error, where \hat{m} is the estimate based on the subject experience, and m is the true, unknown value. The choice of confidence level (p) and margin of error (r) is subject to judgment. This is one of the main disadvantages of this method. In addition, a subjective judgment is required to determine the quantity of data necessary for full credibility. A 90% confidence error and 5% margin of error ($p = 90\%$ and $r = 5\%$) are frequently cited as minimum levels required for full credibility; however, since there is no theoretical basis for this threshold, other assumptions may be just as valid. Thus, a 3% margin of error with 90% confidence level is recommended in Canada for purposes of setting mortality assumptions, and full credibility is achieved at 3.007 deaths. On the other hand, the proposed US mortality regulations define full credibility at 1,082 deaths, which is based on a 5% margin of error with a 90% confidence level.¹⁰

Let n be the number of observed lives at a given age (x), let d be the number of observed deaths, and let q be the true mortality probability.

Full credibility is assigned if the following is true

$$Pr\left(\left|\frac{d}{n} - q\right| \leq 0,05q\right) \geq 0,9.$$

If n is large enough, using de Moivre-Laplace theorem, the binomial distribution with n and q or $B(n, q)$ can be approximated by a normal distribution, with the parameters $\mu = nq$ and $\sigma^2 = nq(1 - q)$, or $N(nq, nq(1 - q))$.

$$Pr(0,95nq \leq d \leq 1,05nq) \approx Pr\left(\frac{0,95nq}{\sqrt{nq(1-q)}} \leq z \leq \frac{1,05nq - nq}{\sqrt{nq(1-q)}}\right) \geq 0,9.$$

This formula can be simplified by noting that $1 - q \rightarrow 1$

$$Pr(-0,05\sqrt{nq} \leq z \leq 0,05\sqrt{nq}) \geq 0,9.$$

For a standard normal random variable $Pr(-1,645 \leq z \leq 1,645) = 0,9$, so the equation is satisfied when $0,05\sqrt{nq} \geq 1,645$ or $nq \geq 1.082$. Thus, the expected number of deaths must be at least 1,082 for the full credibility requirement to be met.

Generalizing this for any p and r leads to the conclusion that full credibility is achieved when the number of observed deaths is greater than or equal to $(z_{(1+p)/2} / r)^2$.

⁹ For more information regarding subjective actuarial estimates refer to Marija Paunović, *Uncertainty Measures and Actuarial Application*, Doctoral Dissertation, Faculty of Technical Sciences, University of Novi Sad, 2019.

¹⁰ Irina Pogrebivsky, *Credibility Educational Resource for Pension Actuaries, Application of Credibility Theory to Mortality Assumption*, Society of Actuaries (SOA), 2017.

In case the full credibility is not met, some portion of credibility is assigned to relevant data.

$$\begin{aligned}\sigma^2(\hat{E}) &= \sigma^2(\hat{m}) = \sigma^2\left(\frac{d}{n}\right) = \frac{q(1-q)}{n^{cr}} \approx \frac{q}{n^{cr}} \\ \sigma^2(\hat{E}) &= \sigma^2(\hat{m}) = \sigma^2(Z \cdot \hat{m} + (1-Z) \cdot \hat{\alpha}) = Z^2 \sigma^2\left(\frac{d}{n}\right) \approx \frac{Z^2 q}{n^a} \\ \sigma^2(\hat{E}) &= \sigma^2(\hat{m}) = \sigma^2(Z \cdot \hat{m} + (1-Z) \cdot \hat{\alpha}) = \sigma^2(Z \cdot \hat{m}) + \sigma^2((1-Z) \cdot \hat{\alpha}) \\ &= Z^2 \sigma^2(\hat{m}) + (1-Z)^2 \sigma^2(\hat{\alpha}) = Z^2 \sigma^2\left(\frac{d}{n}\right) \approx \frac{Z^2 q}{n^a}\end{aligned}$$

where n^a is the number of actual deaths and n^{cr} is the number necessary for full credibility.

Matching the two variances, we obtain

$$Z = \left(\sqrt{\frac{n^a}{n^{cr}}}, 1 \right).$$

This means the credibility factor is the square root of the ratio of the observed (actual) deaths (the expected deaths are not available) to the number of deaths required for full credibility.

2. Adjustments of Standard Mortality Tables

Mortality tables are an essential demographic tool for analysing population mortality, and represent a tabular overview of mortality by age and sex. Mortality tables, that are created through observation of the entire population of a particular nation, are commonly referred to as population tables or standard mortality tables. Tables formed on the basis of mortality data derived from a collection of insurance portfolios or certain retirement plans are referred to as market mortality tables.

The credibility procedure is used to modify a standard population mortality table to reflect the experience of a subgroup for which a more appropriate mortality estimate can be determined by including the experiential data for that subgroup. When evaluating a retirement plan, the goal is to include the experiential data of participants covered by the evaluated plan. An employer may have contracts concluded with multiple retirement plans, however, a single plan may include multiple employee subgroups. In such cases, an actuarial assessment is used to decide whether different subgroups require different mortality tables, that is, produce mortality tables for a particular plan based on specific experiential data for each subgroup covered by the plan. The period that an actuary analyses is usually 3 to 5 years. The analysis covers employees and beneficiaries older than 50¹¹. Namely, the minimum requirement for pension is observed (minimum age and service requirements).

¹¹ IRS recommendation.

To compile a mortality table, it is necessary to calculate death probability q_x for each age class. As stated in the previous chapter, the analysis needs to include a sufficient number of deaths, namely, 1.082 of deaths in each age class to achieve full credibility (assuming that $r = 5\%$ and $p = 90\%$). For example, if $q_{72} = 0,031$, it takes $1,082 / 0,031 = 34.903$ live persons aged 72 to achieve full credibility of mortality rate at such age, which is a large quantity of data. In addition, the obtained values of q_x must then be levelled, which requires additional analyses and approximations. Therefore, in most cases it is more acceptable to fit standard mortality tables to a specific subset of the insured.

The first step in adjusting mortality rates is to find the weight $\hat{\xi}$ which represents the ratio between actual deaths and expected number of deaths from all age groups. The ratio is applied to all insured persons aged x , and is determined as an aggregate value through all age groups,

$$\hat{\xi} = \frac{\sum_x d_x}{\sum_x q_x^{st}},$$

where mortality q_x^{st} is obtained from standard mortality tables.

Full credibility is achieved when the ratio $\hat{\xi}$ is within the margin of error (r) of actual ratio ξ , with probability of at least p :

$$\Pr\left(\left|\hat{\xi} - \xi\right| \leq r\xi\right) \geq p.$$

Standard credibility formula is constructed as follows

$$q_x^{est} = Z \cdot (\hat{\xi} \cdot q_x^{st}) + (1 - Z) \cdot q_x^{st} = (Z \cdot \hat{\xi} - Z + 1) \cdot q_x^{st},$$

where q_x^{est} is estimated death rate of a plan.

III Numerical Example

Let us assume that a three-year data on women who are the members of a pension scheme show that there were 1,230 deaths (Table 1). The actuary will need to modify mortality rates shown in the standard mortality tables to the population of women in Serbia (Mortality Tables of the Statistical Office of the Republic of Serbia 2010-2012) and generate new mortality tables adjusted to the particular plan, assuming that the confidence interval is 95% and the margin of error is 5%.

According to the Normal Distribution tables $N(0,1)$ for $p = 0,95$ value is $z_\alpha = 1,96$, whereas for the margin of error of 5% full credibility is reached for $(1,96 / 0,05)^2 = 1.537$ deaths. As the number of actual deaths is 1,230, this number is not sufficient for full credibility and therefore, the credibility factor is calculated as the square root of the ratio of the actual deaths to the number of

deaths required for full credibility $Z = \sqrt{\frac{1.230}{1.537}} = 0,895$.

Expected number of deaths is 2,097 (column 6). Further, the weight $\hat{\xi}$ is calculated which represents the ratio of the actual deaths to the expected number of deaths for all age groups $\hat{\xi} = 1.230 / 2.097 = 0,59$, and thus

$$\text{Weight} = 0.895 \cdot 0,59 + (1 - 0.895) \cdot 1 = 0,63 \text{ (column 8).}$$

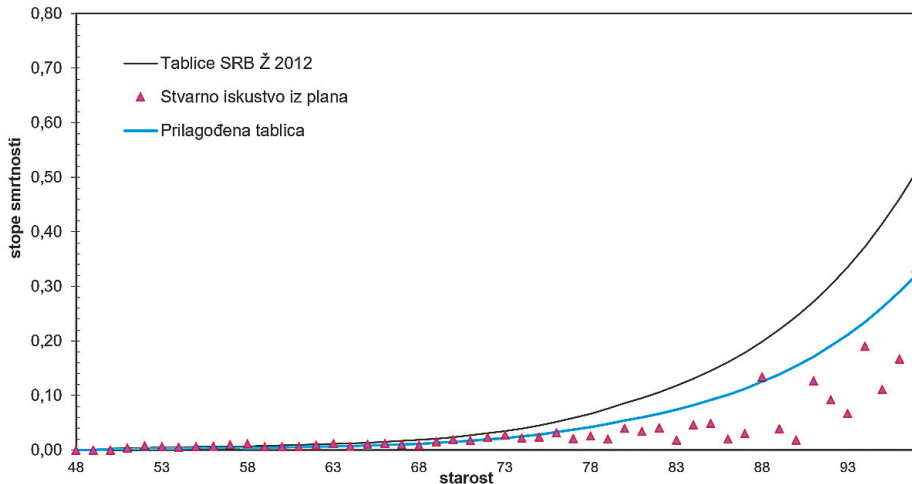
The calculation shows that every mortality rate q_x^{st} from the standard mortality table needs to be adjusted with the weight 0.63 in order to obtain the mortality rate q_x^{est} estimated for the plan.

Table 1 Formation of adjusted mortality table

x	lx	d _x	q_x^{st}	q_x^{exp}	Expected number of deaths	Adjusted rate q_x^{est}	Weight	Ratio
1	2	3	4	5=2/4	6=2*5	7	8=7*2/6	9=3/6
50	503		0,003455	-	1,739287	0,002177	0,630	-
51	891	3	0,003738	0,003922	3,332705	0,002355	0,630	1,049
52	1.484	12	0,004224	0,008245	6,268780	0,002661	0,630	1,952
53	2.192	14	0,004653	0,006380	10,198316	0,002931	0,630	1,371
54	2.459	12	0,005171	0,004975	12,718530	0,003258	0,630	0,962
55	2.858	19	0,005730	0,006728	16,375410	0,003610	0,630	1,174
56	3.540	24	0,006180	0,006914	21,874295	0,003893	0,630	1,119
57	3.655	37	0,006681	0,010043	24,418500	0,004209	0,630	1,503
58	3.493	42	0,007267	0,012012	25,380635	0,004578	0,630	1,653
⋮								
93	26	2	0,335770	0,066667	8,803892	0,211535	0,630	0,199
94	5	1	0,372676	0,190694	1,954310	0,234786	0,630	0,512
95	16	2	0,413793	0,111111	6,509793	0,260690	0,630	0,269
96	10	2	0,460268	0,166667	4,827294	0,289969	0,630	0,362
97	10	3	0,510516	0,333333	5,354294	0,321625	0,630	0,653
Total	1.358	1.230			2.097			

A graphical representation of mortality tables, that is, mortality rates, is useful before and after adjusting the tables. One way to assess whether an adjustment is appropriate is to compare the actual mortality rates with the corresponding standard mortality table, as shown in the Chart 1. It can be seen that after the rate correction for the calculated value of 0.63, the shape of the curve is similar to the one obtained from the standard mortality table. It can be also noted that after the age of seventy, the deviations of the actual rates of the observed plan are higher than those of the standard mortality tables and therefore, in this example, it is justified to apply the presented method.

Image 1. Comparative view of mortality tables

IV Conclusion

Credibility theory is nowadays widely used in life and non-life insurance. The main goal of applying the theory of credibility is to minimise the errors between the statistical evaluation of various parameters and their actual value. Credibility theory enables the application of different methods and models in the estimation of certain elements of an observed population subgroup, combining the outputs for such a particular subgroup with those obtained for the population as a whole. In contemporary actuarial life insurance practice, credibility serves as a tool for adapting standard mortality tables to specific retirement plans, that is, to the population covered by those plans. When evaluating a retirement plan, credibility theory allows the incorporation of experiential data of participants covered by the evaluated plan. Various models of credibility theory are used to modify the standard population mortality tables in order to implement quantitative experiences related to population subgroups, which contributes to increasing the reliability of estimates. In a highly competitive insurance market, a sound knowledge of credibility theory is an essential tool in assessing insurance risk.

Literature

- Actuarial Standard of Practice No. 25. *Credibility Procedures Applicable to Accident and Health, Group Term Life, and Property/Casualty Coverage*.
- American Academy of Actuaries, *Credibility Practice Note*, 2008.
- Gavin Benjamin, "Selecting Mortality Tables: A Credibility Approach", Research paper, Society of Actuaries, 2008.
- Irina Pogrebivsky, Credibility Educational Resource for Pension Actuaries, *Application of Credibility Theory to Mortality Assumption*, Society of Actuaries (SOA), 2017.
- Marija Kerkez, Nebojša M. Ralević, "Uncertainty analysis and risk modelling in insurance", *Insurance in the post-crisis era*, (Kočović, J. Baskakov. V. Boričić, B. et al. eds) University of Belgrade, Faculty of Economics Publishing Centre, 2018, Chapter 18, 309-326.
- Marija Paunović, *Uncertainty Measures and Actuarial Application*, Doctoral Dissertation, Faculty of Technical Sciences, University of Novi Sad, 2019.
- Stuart Klugman, Sample size selection for multiple samples-A brief introduction to credibility theory and an example featuring rate-based insurance premiums, Drake University, for presentation at NYU-March 4, 2004.
- Stuart Klugman, Thomas Rhodes, Marianne Purushotham, Stacy Gill, MIB Solutions. *Credibility Theory Practices*, Society of Actuaries, 2009.

Translated by: **Zorica Simović, Grad. Philol.**

UDK:623.11:347.56:347.739:368.04:65.011.2:322.64
doi: 10.5937/tokosig20010251

Mr Slobodan N. Ilijić¹

DVA AKTUELNA OBLIKA OBAVEZNOG OSIGURANJA OD PROFESIONALNE ODGOVORNOSTI U REPUBLICI SRBIJI

PREGLEDNI RAD

Apstrakt

U radu su osvetljena dva aktualna oblika obaveznog osiguranja od profesionalne odgovornosti u Srbiji. Otuda, rad ima dva dela i zaključak. U prvom delu razmotreni su oblik kratkoročnog obaveznog osiguranja od profesionalne odgovornosti stečajnog upravnika i osnovni elementi postupka za zaključenje dodatnog osiguranja od profesionalne odgovornosti stečajnog upravnika prema Zakonu o Agenciji za licenciranje stečajnih upravnika odnosno Zakonu o stečaju. U drugom delu najpre je izložen pravni položaj licenciranog procenitelja vrednosti nepokretnosti, kao nove slobodne profesije, a zatim je razmotren oblik dugoročnog obaveznog osiguranja od profesionalne odgovornosti procenitelja vrednosti nepokretnosti po osnovu Zakona o proceniteljima vrednosti nepokretnosti. U zaključcima, autor se opredelio za preporuke za neku od sledećih novela najpre Zakona o stečaju, a zatim Zakona o proceniteljima vrednosti nepokretnosti.

Ključne reči: *oblik kratkoročnog obaveznog osiguranja; oblik dugoročnog obaveznog osiguranja; stečajni upravnik; procenitelj vrednosti nepokretnosti.*

1. Uvodno razmatranje

Predmet rada čine dva oblika obaveznog osiguranja od profesionalne odgovornosti, koji su propisani u važećim zakonima Republike Srbije. U osnovi razmatranja nalaze se propisani oblici ili forme u obaveznom osiguranju od odgovornosti. Te forme ili oblici obaveznog osiguranja zasnovani su na klasičnoj podeli na dobrovoljno i obavezno osiguranje, a sve to prema načinu nastanka osiguranja.² U pravnoj teoriji RS³ preovlađivali su do sada zakonski i bezuslovno propisani oblici

¹ Član Predsedništva Udruženja pravnika Srbije, i-mejl: slobodanilijic@yahoo.com

Rad je primljen: 10. decembra 2019.

Rad je prihvaćen: 18. januara 2020.

² Prof. dr Predrag Šulejić, *Pravo osiguranja*, peto izmenjeno i dopunjeno izdanje, Dosije, Beograd, 2005, str. 69–73.

³ Mr Slobodan Ilijić, Oblici obaveznog osiguranja na početku 2008. godine (I), *Tokovi osiguranja*, br. 3–4/2008, str. 3–17;

Mr Slobodan Ilijić, Oblici obaveznog osiguranja na početku 2008. godine (II), *Tokovi osiguranja* br. 1–2/2009, str. 26–40.

obaveznog osiguranja od odgovornosti, ali je među njima bilo i uslovno propisanih oblika ove vrste osiguravajuće zaštite. Svi do sada propisani oblici obaveznog osiguranja od odgovornosti u zakonodavstvu RS mogli su da se svrstaju u oblike kratkoročnog obaveznog osiguranja od odgovornosti. U srpskom pravu osiguranja uzima se da je oblik kratkoročnog osiguranja ugovoreno osiguranje s rokom važenja od godinu dana ili kraćem,⁴ iz čega je sledila konstatacija da je ugovoreno osiguranje s rokom važenja preko godine dana smatrano za dugoročno osiguranje. Na početku druge decenije XXI veka u zakonodavstvu RS pojavila se jedna novina – oblik dugoročnog obaveznog osiguranja od profesionalne odgovornosti procenitelja vrednosti nepokretnosti. Ta novost, uz postojeće brojne oblike zakonskih i kratkoročnih obaveznih osiguranja od odgovornosti, upotpunila je aktuelnu sliku oblika obaveznih osiguranja od odgovornosti u RS.

2. Važeći zakoni s predviđenim oblicima obaveznog osiguranja

2.1. Zakon o stečaju

2.1.1. Zakon o stečaju⁵ donet je 2009. godine, ali je počeo da se primenjuje od 1. jula 2010. Pre nego što je donet, srpska⁶ teorija prava osiguranja predlagala je da se u stečajno zakonodavstvo uvede obavezno osiguranje od profesionalne odgovornosti stečajnog upravnika. Zakon je u načelu prihvatio taj predlog. Međutim, ostali predlozi iz izvora nauke o pravu osiguranja⁷ u odnosu na obavezno osiguranje stečajnog upravnika čekaju neku od narednih novela Zakona.

2.1.2. Zakon je u primeni više od decenije. Za to vreme u jednom članu sa četiri vrlo razvijena stava⁸ propisan je oblik obaveznog osiguranja od profesionalne odgovornosti stečajnog upravnika. Nadnaslov iznad člana glasi obavezno osiguranje. S obzirom na to da je težište ovog rada na oblicima obaveznog osiguranja od profesionalne odgovornosti i da se u cit. članu pominje i dodatno osiguranje, neophodno je prikazati sve stavove tog člana. Zakon je već u prvom stavu predvideo da je aktivni stečajni upravnik⁹ dužan da sa osiguravačem zaključi ugovor o obaveznom osiguranju od profesionalne odgovornosti sa osiguranom sumom u iznosu od najmanje 30.000 evra u dinarskoj protivvrednosti na dan zaključenja ugovora. Takođe, u prvom stavu ovog člana predviđeno je da aktivni stečajni upravnik zaključuje navedeni ugovor u svoje ime i za svoj račun, a na kraju

⁴ Prof. dr Boris Marović, doc. dr Nebojša Žarković, *Leksikon osiguranja*, DDOR „Novi Sad“, AD i DP „Budućnost“, Novi Sad, 2002, str. 124.

⁵ Zakon o stečaju – Zakon, *Službeni glasnik RS*, br. 104/2009, 99/2011-dr. zakon, 71/2012-US, 83/2014, 113/2017, 44/2018 i 95/2018).

⁶ Prof. dr Vladimir Čolović, „Obavezno osiguranje od odgovornosti stečajnog upravnika“, *Zbornik radova sa savetovanja „Privrednog savetnika“* a.d. iz Beograda, održanog u Vršcu, marta 2007.

⁷ Mr Slobodan Ilijić, „Novi vid osiguranja od odgovornosti“, *Osiguranje*, Kompanija „Dunav osiguranje“ a. d. o. br. 347 (mart 2008), str. 64–65.

⁸ Zakon, čl. 30.

⁹ Zakon, čl. 30, st. 1.

prvog stava istaknuto je da obavezno osiguranje stečajnog upravnika pokriva sve rizike povezane s obavljanjem poslova stečajnog upravnika. Prema drugom stavu¹⁰ istog člana, odbor poverilaca ovlašćen je da u bilo kom trenutku od stečajnog upravnika zahteva da zaključi ugovor o dodatnom osiguranju od profesionalne odgovornosti za konkretan stečajni postupak i na iznos veći od 30.000 evra, a stečajni upravnik dužan je da takvo osiguranje ugovori, osim ako ne dokaže da na tržištu takvo osiguranje nije mogao ugovoriti. Treći stav¹¹ istog člana ovlašćuje odbor poverilaca da odredi iznos ugovora o dodatnom osiguranju s obzirom na visinu stečajne mase i posebne okolnosti, kao i postojeće i moguće rizike, s tim što stečajni sudija, postupajući po službenoj dužnosti ili po zahtevu zainteresovanog lica, može naložiti umanjenje tog iznosa ili u potpunosti zabraniti preuzimanje dodatnog osiguranja ako proceni da su troškovi premije dodatnog osiguranja neopravdano visoki. Najzad, prema četvrtom stavu¹² istog člana, premija dodatnog osiguranja predstavlja obavezu stečajne mase. Iz navedenog su proizašla, prvo, pravna pravila pomoću kojih se zaključuje ugovor o obaveznom osiguranju od profesionalne odgovornosti stečajnog upravnika, i drugo, osnovni elementi po kojima se zaključuje dodatno osiguranje od profesionalne odgovornosti stečajnog upravnika.

2.1.3. Za razliku od pravnih pravila o zaključivanju ugovora o obaveznom osiguranju iz Zakona, praktično konstituisanje oblika obaveznog osiguranja od profesionalne odgovornosti stečajnog upravnika sprovodi se po osnovu Zakona o Agenciji za licenciranje stečajnih upravnika.¹³ Naime, celokupan postupak za sticanje licence stečajnog upravnika (provera teorijskog i praktičnog znanja kandidata) realizuje se po Zakonu o Agenciji, pa u slučaju pozitivnog ishoda tog dela postupka kandidat stiće licencu stečajnog upravnika. Kad neki kandidat (fizičko lice) po Zakonu o Agenciji stekne licencu stečajnog upravnika, to lice je postalo stvarno neaktivni stečajni upravnik, to jest lice koje u tom svojstvu ne može biti birano za stečajnog upravnika u određenom stečajnom predmetu. Svojstvo aktivnog stečajnog upravnika po Zakonu o Agenciji stečajni upravnik stiće kad sa osiguravačem zaključi ugovor o obaveznom osiguranju od profesionalne odgovornosti, saglasno pravnim pravilima iz Zakona. Tek posle zaključenja tog ugovora o obaveznom osiguranju, aktivni stečajni upravnik postaje podoban da ga stečajni sudija imenuje za određeni stečajni predmet. Dakle, pravna pravila o zaključivanju ugovora o obaveznom osiguranju stečajnog upravnika predvideo je Zakon, ali do ranga aktivnog stečajnog upravnika koga može da imenuje stečajni sudija za konkretan stečajni predmet dolazi se putem primene Zakona o Agenciji i na tome putu zaključuje se stvarno ugovor o obaveznom osiguranju od profesionalne odgovornosti stečajnog upravnika.

¹⁰ Zakon, čl. 30 st. 2.

¹¹ Zakon, član 30 stav 3.

¹² Zakon, član 30 stav 4.

¹³ Zakon o Agenciji za licenciranje stečajnih upravnika – Zakon o Agenciji, *Službeni glasnik RS*, br. 84/2004, 104/2009 i 89/2015.

2.1.4. Po zaključenju ugovora o obaveznom osiguranju, stečajni sudija aktivnog stečajnog upravnika može rešenjem da imenuje za stečajnog upravnika za konkretan stečajni predmet. Od tada stečajni upravnik po Zakonu postaje organ konkretnog stečajnog postupka. Vremenski i prostorno znatno kasnije, kad u otvorenom stečajnom postupku skupština poverilaca izabere odbor poverilaca, nastupaju Zakonom predviđene proceduralne pretpostavke da odbor poverilaca zahteva od stečajnog upravnika da se dodatno osigura od profesionalne odgovornosti na sumu osiguranja od preko 30.000 evra u dinarskoj protivvrednosti. Nesumnjivo, u momentu podizanja zahteva odbora poverilaca stečajni upravnik je već obavezno osiguran na sumu osiguranja od 30.000 evra u dinarskoj protivvrednosti. Što se tiče procedure pristupanja dodatnom osiguranju, visina zahtevane sume osiguranja zavisi od stvarnih i procenjenih rizika po stečajnu masu i interese i prava poverilaca u konkretnom stečajnom postupku. U zavisnosti od tih rizika, odbor poverilaca opredeljuje sumu osiguranja, na koju se može zaključiti dodatno osiguranje. U proceduri pristupanja zaključenju dodatnog osiguranja važna je i sledeće činjenica. Naime, stečajni upravnik dužan je da zahtevano osiguranje ugovori, osim ako ne dokaže da na tržištu nije bilo mogućnosti da se takvo osiguranje zaključi. Konačno, stečajni sudija može umanjiti visinu sume osiguranja ili uopšte zabraniti zaključenje ugovora o dodatnom osiguranju stečajnog upravnika ako oceni da su troškovi premije dodatnog osiguranja neopravdano visoki. U okviru opisane zakonske procedure o elementima zaključenja dodatnog osiguranja, pravo stečajnog sudije treba dovesti u vezu s dvema zakonskim činjenicama. Prva je ta da kod zaključenog ugovora o obaveznom osiguranju premiju plaća stečajni upravnik iz sopstvenih sredstava, a prilikom ugovaranja o dodatnom osiguranju premija se plaća iz sredstava stečajne mase. Otuda, među osnovnim elementima za zaključenje ugovora o dodatnom osiguranju stečajni sudija ima završnu reč. Oblik obaveznog osiguranja od profesionalne odgovornosti stečajnog upravnika regulisan je odredbama Zakona i Zakona o Agenciji i poznat je u osiguravajućoj praksi kao zakonsko obavezno osiguranje. Osnovni elementi dodatnog osiguranja od profesionalne odgovornosti stečajnog upravnika regulisani su Zakonom i imaju karakter procedure po kojoj se može pristupiti zaključenju tog ugovora u praksi.

2.1.5. Regulisanje oblika obaveznog osiguranja od profesionalne odgovornosti inspirisalo je zakonodavca da odredi osnovne elementa procedure za pristupanja zaključenju ugovora o dodatnom osiguranju. Prvi korišćeni elemenat u Zakonu bio je vrsta posla osiguranja. Konstituišući oblik obaveznog osiguranja, Zakon¹⁴ je u utvrđivanju osnovnih elemenata pošao od vrste posla osiguranja. Naime, osiguranje od odgovornosti jeste vrsta posla osiguranja i obično se smatra imovinskim osiguranjem. Dakle, zakonodavcu je isti ugovarač osiguranja i vrsta posla osiguranja je ista. Drugi korišćeni elemenat jeste kratkoročno osiguranje. Polazeći od osiguravajuće prakse u Srbiji, Zakon je imao u vidu da se osiguranje od profesionalne odgovornosti uobičajeno ugovara kao kratkoročno osiguranje. Drugim rečima, ugovor o osiguranju stečajnog upravnika za osnovno i dopunsko

¹⁴ Zakon, član 30.

osiguranje zaključuje se na period od godinu dana. Treći korišćeni momenat u Zakonu izražen je u načinu utvrđivanja sume osiguranja. Naime, Zakonom je suma osiguranja nominovana u evrima, ali se njena visina utvrđuje u dinarskoj protivvrednosti na dan zaključenja ugovora o obaveznom osiguranju, odnosno na dan zaključenja ugovora o dopunskom dobrovoljnom osiguranju. Ima mišljenja¹⁵ da je takvim načinom utvrđivanja sume osiguranja zakonodavac nastojao rešiti problem izvršenja ugovora o osiguranju u periodu velike inflacije. Takav način utvrđivanja sume osiguranja izvesno vreme bio je zastupljen u brojnim zakonima, tako da u tom pogledu donošenje ovog zakona 2009. godine nije predstavljalo ništa novo. Četvrti korišćeni elemenat u Zakonu ima u vidu definisanje osiguravajućeg pokrića. Formulacija osiguravajućeg pokrića u Zakonu obuhvatila je sve rizike povezane s obavljanjem poslova stečajnog upravnika.¹⁶ Po mišljenju potpisnika ovog rada, zakonska definicija osiguravajućeg pokrića nije jasna budući da u svakom konkretnom slučaju zahteva prethodno utvrđivanje da li je neka aktivnost, radnja ili propuštanje povezana ili nepovezana s poslovima stečajnog upravnika i da li je predviđena među isključenjima i ograničenjima u opštim uslovima osiguranja. Naime, stečajni upravnik može pričiniti štetu učesniku postupka ako, na primer, kod blokiranog računa stečajnog dužnika favorizuje jednog poverioca na račun drugog (jednom isplati, drugom ne isplati dugovano). Stečajni upravnik može da pričinii štetu trećem licu ako pri izradi spiska poverilaca, na primer, jednog poverioca unese, a drugog ne unese u taj spisak. U toj situaciji poverilac, koga nema u spisku, postao je treće lice u odnosu na ostale poverioce unete u spisak u određenom stečajnom predmetu. Tome poveriocu – trećem licu pričinjena je šteta za koju odgovara stečajni upravnik (iako je štetu mogao neposredno da učini zaposleni kod stečajnog upravnika). Opisani primeri iz prakse spadaju među malobrojne jasne situacije za osiguravača ili sud, ali usled navedene zakonske formulacije mnogo je više nejasnih situacija koje će se morati raspraviti na sudu. Potpisnik ovog rada preporučuje da se prilikom jedne od sledećih novela Zakona napusti navedena definicija osiguravajućeg pokrića jer je nejasna. Predložena formulaciju treba da izrazi obim osiguravajućeg pokrića, tako da to pokriće u konkretnom stečajnom postupku obuhvati sledeće: „sve propuste i greške kojim je pričinjena šteta učesniku tog postupka ili trećem licu“. Peti elemenat korišćen u Zakonu odnosi se na odgovornost stečajnog upravnika. Naime, u osiguravajućoj praksi smatra se da stečajni upravnik odgovara samo za imovinsku (finansijsku) štetu, koju može da prouzrokuje svojim propustom ili greškom u stečajnom postupku. Dakle, izloženih pet elemenata pomoću kojih je konstituisan oblik obaveznog osiguranja Zakon je koristio i da bi postavio osnovne elemente za pregovaranje kod dodatnog osiguranja, što spada u specifičnosti ovog zakona.

¹⁵ Prof. dr Predrag Šulejić, „Pravni problemi osiguranja kod nas“, *Pravo i privreda*, br. 5–6/2001, str. 644–645.

¹⁶ Mr Slobodan Ilijić, „Pozitivnopravni aspekti obaveznog osiguranja stečajnih upravnika i advokata u srpskom pravu osiguranja“, *Tokovi osiguranja* br. 1/2019, str. 10.

3. Zakon o proceniteljima vrednosti nepokretnosti

3.1. Zakon o proceniteljima vrednosti nepokretnosti¹⁷ stupio je na snagu 6. januara 2017. godine, ali je za početak primene utvrđen 150. dan od dana stupanja na snagu. To znači da je Zakon počeo da se primenjuje 26. maja 2017. godine. Zakon je konstituisao jednu novu profesiju i nazvao je procenitelj vrednosti nepokretnosti. Isti ili sličan naziv za tu novu profesiju korišćen je i u uporednom pravu.¹⁸ Pored naziva procenitelja vrednosti nepokretnosti, u uporednom pravu¹⁹ zastupljeni su i sledeći nazivi: ovlašćeni procenitelj vrednosti nepokretnosti, ovlašćeni procenitelj, a u hrvatskom pravu stalni sudski vještak za procjenu nekretnina. Zakon je regulisao niz pitanja iz domena odgovornosti procenitelja vrednosti nepokretnosti i na toj osnovi uveo je oblik dugoročnog obaveznog osiguranja od odgovornosti procenitelja vrednosti nepokretnosti. Zakon, kao i propisi u uporednom evropskom pravu, inspirisani su Direktivom 2014/17/EU.²⁰ Ta direktiva regulisala je brojne aspekte potrošačkih kredita za nepokretnosti pokrivena hipotekom ili nekim drugim sličnim sredstvom obezbeđenja. Ona je uvela standarde u proceni vrednosti nepokretnosti putem nezavisnih procenitelja. U primeni te direktive niz država (pored članica EU) konstituisalo je nezavisne procenitelje vrednosti, a većina i oblik obaveznog osiguranja od profesionalne odgovornosti za procenitelja vrednosti nepokretnosti. Specifičnost Zakona Republike Srbije jeste oblik dugoročnog obaveznog osiguranja od profesionalne odgovornosti procenitelja vrednosti nepokretnosti.

3.2. U okviru odredaba Zakona Republike Srbije o odgovornosti procenitelja vrednosti nepokretnosti, odgovoreno je na pitanje šta čini predmet rada ove nove profesije, odnosno koje nepokretnosti procenjuje procenitelj nepokretnosti? Po Zakonu, u nepokretnosti²¹ spadaju: zemljište (poljoprivredno, građevinsko, šume i šumsko zemljište), zgrade (poslovne, stambene, komercijalne, bilo koja kombinacija tih zgrada i dr.) i drugi građevinski objekti, kao i posebni delovi zgrade (stanovi, poslovne prostorije, garaže i garažna mesta i drugo) na kojima može postojati zasebno pravo svojine. Međutim, u uporednom pravu ima i drukčije

¹⁷ Zakon o proceniteljima vrednosti nepokretnosti – Zakon, *Službeni glasnik RS*, br. 108/2016 i 113/2016-dr. zakon

¹⁸ Goran Blagojević, Denis Pačariž, „Pravni status procenitelja u pojedinim evropskim državama, istraživački rad (komparativni pregled)“, Istraživački centar Parlamentarnog instituta Supštine Crne Gore, Podgorica, jun 2019, 1–19, www.skupština.me/images/dokument/biblioteka+istraživanje/2019/

¹⁹ G. Blagojević, D. Pačariž, str.11

²⁰ Direktiva 2014/17/EU Evropskog parlamenta i Saveta od 4. februara 2014. o ugovorima o potrošačkim kreditima koji se odnose na stambene nepokretnosti i o izmeni direktiva 2008/48/EZ i 2013/36/EU i Uredbe (EU) br. 1093/2010, (Directive 2014/17/EU of the European Parliament and of the Council of 4 February 2014 on credit agreements for consumers relating to residential immovable property and amending Directives 2008/48/EC and 2013/36/EU and Regulation (EU) No 1093/2010 Text with EEA relevance) - Direktiva 2014/17/EU

²¹ Zakon, član 2, tač 1.

definisanih predmeta koje procenitelj procenjuje. Prema slovenačkom pravu,²² ovlašćeni procenitelji vrednosti nepokretnosti procenjuju preduzeća, postrojenja i opremu, kao i drugu imovinu pravnog lica. Prema hrvatskom zakonu,²³ taj zakon se primenjuje prilikom procene vrednosti nekretnina, njihovih sastavnih delova, njihovih pripadaka i drugih stvarnih prava na nekretninama, kao tržišne vrednosti. Procena vrednosti u hrvatskom zakonu jeste multidisciplinarni postupak tržišnog vrednovanja prema zadacima naručitelja, koji sprovode stalni sudski veštaci za procenu nekretnina i stalni sudski procenitelji, čije ovlašćenje proizlazi iz posebnih propisa kojima se uređuje rad sudova i postupci izvršenja. Za razliku od navedenih primera iz uporednog prava, Zakon Republike Srbije konstituisao je procenitelja vrednosti nepokretnosti, i to samo za procenu vrednosti tačno utvrđenih nepokretnosti.

3.3. S gledišta teme ovog rada naročito su važne odredbe Zakona kojima je uveden oblik dugoročnog obaveznog osiguranja od profesionalne odgovornosti procenitelja. Naime, predviđeno je da je licencirani procenitelj dužan da zaključi ugovor o osiguranju od profesionalne odgovornosti na period važenja od najmanje tri godine.²⁴ Taj ugovor procenitelj je po Zakonu dužan da dostavi nadležnom ministarstvu prilikom podnošenja zahteva za sticanje zvanja licenciranog procenitelja, a tako i polisu tog ugovora uz svako podnošenje zahteva za obnavljanje licence procenitelja. Navedenim odredbama Zakona prvi put je u samostalnoj državi Srbiji među oblike obaveznog osiguranja od odgovornosti uveden oblik dugoročnog obaveznog osiguranja od odgovornosti. O tom obliku dugoročnog obaveznog osiguranja ima srazmerno malo odredaba u Zakonu ako se njihov broj uporedi s brojem članova čija je tema upravno-pravni režim procenitelja vrednosti nepokretnosti. Očekuje se da će tek primena Zakona otvoriti važna pravna pitanja u vezi s tim oblikom dugoročnog obaveznog osiguranja od profesionalne odgovornosti.

3.4. Iz odredaba Zakona mogu se izvesti neke karakteristike oblika dugoročnog obaveznog osiguranja procenitelja vrednosti nepokretnosti. Jedna od prvih karakteristika bila bi da se ugovor o ovom osiguranju ima zaključiti pre nego što zainteresovano lice stekne licencu procenitelja vrednosti nepokretnosti, kao i pre nego što mu bude obnovljena licenca. Ovo treba shvatiti kao interes zakonodavca da činu zaključenja ugovora o osiguranju prida značaj nezamenljivog i nezaobilaznog uslova za sticanje i obnavljanje licence procenitelja vrednosti nepokretnosti. S gledišta osiguravajuće prakse, ovaj ugovor ipak liči na predugovor, jer je zaključen pre nego što je stečena licenca i pre nego što je osiguravač mogao saznati i proceniti rizike vrste procene vrednosti za koji će se opredeliti budući osiguranik. Druga karakteristika ovog oblika dugoročnog obaveznog osiguranja obuhvatila bi pravo licenciranog procenitelja i osiguravača da se kao stranke mogu sporazumeti o periodu na koji će važiti ovaj ugovor o obaveznom osiguranju od

²² Zakon o reviziji, *Uradni list br. 65/2008*, član 87

²³ Zakon o proceni vrijednosti nekretnina, *Narodne novine br.78/2015*, član 3

²⁴ Zakon, član 12 stav 1.

S. Ilijić: Dva aktuelna oblika obaveznog osiguranja od profesionalne odgovornosti u Republici Srbiji

profesionalne odgovornosti. Rok od tri godine predviđen je Zakonom kao najkraći propisan period na koji se može zaključiti ovaj oblik dugoročnog obaveznog osiguranja. Time se htelo reći da Zakon dozvoljava da se ugovor, pored trogodišnjeg roka važenja, zaključi kao četvorogodišnji, petogodišnji, kao i na duži rok važenja. Treća karakteristika ovog oblika dugoročnog obaveznog osiguranja zasnovana je na kalendarskom kriterijumu za utvrđivanje dugoročnog osiguranja. Naime, iz uvoda ovog rada postalo je izvesno da se u srpskom osiguranju smatra da je dugoročno osiguranje ono osiguranje koje se ugovara na period od preko godinu dana. Međutim, u uporednom pravu osiguranja ima i drukčijih kriterijuma za utvrđivanje dugoročnog osiguranja. Jedan od drukčijih kriterijuma poznat je u alpskoj osiguravajućoj tradiciji²⁵ (južna Nemačka, Švajcarska, severna Italija, Austrija), gde se dugoročno osiguranje izražava činjenicom da se klijent-osiguranik dugoročno opredeljuje za jednog osiguravača, odnosno klijent ne menja osiguravača svake godine ili u još kraćem razdoblju. Četvrta karakteristika ovog oblika obaveznog osiguranja svela bi se na konstataciju da licencirani procenitelj može pričiniti trećem licu samo čistu imovinsku štetu. Savremeni opšti uslovi osiguranja procenitelja vrednosti nepokretnosti²⁶ predvideli su izraz čista finansijska šteta. Tako nazvanu štetu navedeni opšti uslovi bliže su odredili kao neposrednu štetu koja se sastoji u novcu, a nije ni u kakvoj vezi sa štetom na stvarima, niti sa štetom na licima. Dakle, oblik dugoročnog obaveznog osiguranja od profesionalne odgovornosti ima neke karakteristike koje se ne susreću kod oblika kratkoročnog obaveznog osiguranja od profesionalne odgovornosti.

3.5. Zakonom je predviđeno da godišnja suma osiguranja za ugovor o osiguranju od profesionalne odgovornosti iznosi najmanje 50.000 evra u dinarskoj protivvrednosti.²⁷ Iz te zakonske norme proizašle su, najpre, odredba o sumi osiguranja utvrđenoj na godišnjem nivou, zatim odredba o najmanjem iznosu sume osiguranja, i najzad, odredba o sumi osiguranja koja se izračunava u dinarima, pa se logično i premija plaća u dinarima. Za razliku od oblika kratkoročnog obaveznog osiguranja iz Zakona o stečaju (i drugih zakona), Zakon nije predvideo sumu osiguranja vezanu za momenat zaključenja ugovora o osiguranju. To predstavlja jednu od razlika u odnosu na kratkoročna obavezna osiguranja od odgovornosti u zakonodavstvu Republike Srbije. To dalje znači da redaktor Zakona smatra da suma osiguranja ne predstavlja problem za izvršenje ovog dugoročnog ugovora o obaveznom osiguranju od profesionalne odgovornosti u onom smislu kakav je postojao u vreme inflacije i spoljnih sankcija.

3.6. Odredbe koje regulišu sumu osiguranja uputile su na nekoliko karakteristika ovog oblika obaveznog osiguranja od profesionalne odgovornosti procenitelja vrednosti nepokretnosti. Prva karakteristika odredaba Zakona,

²⁵ Berislav Matijević, „Evropsko tržište osiguranja kroz prizmu tradicije osiguranja“, *Zbornik Osiguranje, naknada štete i parnični postupak* (urednik: Z. Petrović), 2014, str. 94–95.

²⁶ Uslovi za osiguranje profesionalne odgovornosti procenitelja vrednosti nepokretnosti, *Službeni list Kompanija „Dunav osiguranje“ a. d. o. primenjuju se od 2. marta 2017. godine.*

²⁷ Zakon, član 12, stav 4.

vezana za sumu osiguranja, ukazala je na to da osiguranik sa osiguravačem može ugovoriti i višu godišnju sumu osiguranja od najnižeg iznosa utvrđenog u Zakonu. U tom slučaju procenitelj-osiguranik bio bi dužan da plati veću ili dodatnu premiju osiguranja. Minimalna suma osiguranja utvrđena u Zakonu na godišnjem nivou omogućila je jednom piscu da iz ekonomskog ugla²⁸ istakne kako premija ovog osiguranja za licenciranog procenitelja neće predstavljati finansijski teret te da će biti približna premiji koju plaća stečajni upravnik. Druga karakteristika odredaba Zakona, koje regulišu sumu osiguranja, ukazala je na to da određeni ugovori mogu biti punovažni samo ako je procenjena vrednost nepokretnosti u tim ugovorima utvrđivao i utvrdio licencirani procenitelj s liste koja se vodi kod nadležnog ministarstva. Reč je o ugovorima kojima se utvrđuje²⁹ vrednost nepokretnosti u postupku stečaja i o ugovorima pri kupoprodaji nepokretnosti u postupku vansudskog namirenja. Ako bi procenu vrednosti nepokretnosti kod ovih dveju vrsta ugovora (iz dva različita postupka) izvršio licencirani procenitelj koji nije na navedenoj listi, javni beležnik ili drugi organ koji je zakonom ovlašćen za overu ili za zaključenje ugovora o prometu nepokretnosti mogao bi da odbije traženu službenu radnju.³⁰ Treća karakteristika odredaba Zakona o sumi osiguranja odnosila se na zaključenje ugovora o kreditu obezbeđenog hipotekom i zaključenje drugih poslova finansijskih institucija obezbeđenih hipotekom.³¹ Zaključenje navedenih ugovora zahtevalo je da procenu vrednosti nepokretnosti utvrđuje licencirani procenitelj, ali Zakon nije pribegao sankciji u vidu ništavosti ugovora, kao u prethodnoj podtački, ako procenu vrednosti nepokretnosti obavi licencirani procenitelj koji nije na listi nadležnog ministarstva. Četvrta karakteristika odredaba Zakona o sumi osiguranja obuhvatila je fakultativne³² procene vrednosti nepokretnosti, koje može ali i ne mora da vrši licencirani procenitelj vrednosti nepokretnosti. Zakon je imao u vidu one procene vrednosti nepokretnosti koje su predmet izvršenja u izvršnom postupku. Peta karakteristika odredaba Zakona o sumi osiguranja imala je u vidu takođe fakultativne procene vrednosti nepokretnosti. Zakonom je predviđeno da licencirani procenitelj može da vrši procene vrednosti nepokretnosti, kao i verifikaciju podataka iz registra cena nepokretnosti u postupku masovne³³ procene vrednosti nepokretnosti u skladu sa zakonom i podzakonskim aktima koji regulišu utvrđivanje tržišne vrednosti nepokretnosti upisanih u katastar nepokretnosti. Iz kratkog prikaza odredaba Zakona o sumi osiguranja proizlazi da licencirani procenitelj vrednosti nepokretnosti ima široko polje rada, ali i mogućnosti da u okviru sume osiguranja svojim propustom ili greškom pričini imovinsku štetu učesniku navedenih oficijelnih postupaka ili trećem licu.

²⁸ Mr Željko Albaneze, „Uvođenje profesije procenitelja u našu praksu“, *Radno-pravni savetnik*, br. 1/2017, str. 73–88.

²⁹ Zakon, član 3. stav 1. tač. 2. i 3.

³⁰ Zakon, član 3. stav 3.

³¹ Zakon, član 3. stav 1. tač. 1.

³² Zakon, član 3. stav 4.

³³ Zakon, član 3. stav 5.

3.7. Polazeći od činjenica da licencirani procenitelji nepokretnosti u RS ne predstavljaju veliku zajednicu rizika i da licencirani procenitelj po Zakonu ima pravo i obavezu da bude član nekog od akreditovanih profesionalnih udruženja procenitelja sa liste kod nadležnog ministarstva, Zakon je mogao predvideti pravo akreditovanog profesionalnog udruženja procenitelja da zaključi kolektivni ugovor o dugoročnom obaveznom osiguranju za sve članove tog udruženja na period važenja od najmanje tri godine. Ta zakonska mogućnost bila bi u alternativni s pravom i obavezom procenitelja da zaključi individualni ugovor o dugoročnom obaveznom osiguranju od profesionalne odgovornosti. Putem kolektivnog ugovora o dugoročnom osiguranju osiguranik licencirani procenitelj plaćao bi manju premiju od premije koju plaća ugovarajući individualno dugoročno obavezno osiguranje od odgovornosti s pojedinim osiguravačem. Takva zakonska mogućnost već je predviđena u zakonodavstvu RS³⁴ za jednu od slobodnih profesija, a procenitelj vrednosti nepokretnosti može se uvrstiti i u slobodne profesije. Stoga, prilikom jedne od budućih novela Zakona treba predvideti mogućnost zaključenja kolektivnog ugovora o dugoročnom obaveznom osiguranju od profesionalne odgovornosti procenitelja vrednosti nepokretnosti u alternativni sa zaključenjem individualnog ugovora o istom ovom obaveznom osiguranju.

Zaključci

1) Preporučuje se da se prilikom jedne od narednih novela u članu 30 stav 1 Zakona o stečaju reči koje glase „za sve rizike povezane sa obavljanjem poslova stečajnog upravnika“ zamene rečima koje glase „za sve propuste ili greške, kojim je prouzročena imovinska šteta učesniku u tom postupku ili trećem licu“.

2) Preporučuje se da se prilikom jedne od narednih novela Zakona o proceniteljima vrednosti nepokretnosti omogući zaključenje kolektivnog ugovora o dugoročnom obaveznom osiguranju od profesionalne odgovornosti s periodom važenja od najmanje tri godine putem akreditovanog udruženja procenitelja za račun članova tog udruženja, kao alternativa za zaključenje individualnog ugovora o dugoročnom obaveznom osiguranju s periodom važenja od najmanje tri godine. Ako se prihvati predloženo noveliranje, u Zakonu ne treba dirati dosadašnje pravo procenitelja vrednosti nepokretnosti da zaključuje individualni ugovor o obaveznom dugoročnom osiguranju od profesionalne odgovornosti na period važenja od najmanje tri godine.

Literatura

- Šulejić P, *Pravo osiguranja*, peto izmenjeno i dopunjeno izdanje, Dosije, Beograd, 2005, str. 69-73.
- Marović, B, Žarković, N, *Leksikon osiguranja*, DDOR „Novi Sad“, AD i DP „Budućnost“, Novi Sad, 2002, str. 124.

³⁴ Zakon o advokaturi i dr.

S. Ilijić: Dva aktuelna oblika obaveznog osiguranja od profesionalne odgovornosti u Republici Srbiji

- Uslovi za osiguranje profesionalne odgovornosti procenitelja vrednosti nepokretnosti, *Službeni list Kompanija „Dunav osiguranje“ a. d. o*
- Čolović, V, „Obavezno osiguranje od odgovornosti stečajnog upravnika“, Zbornik radova sa savetovanja „Privrednog savetnika“ a.d. iz Beograda, Vršac, marta 2007.
- Albaneze, Ž, „Uvođenje profesije procenitelja u našu praksu“, *Radno-pravni savetnik*, br. 1/2017, str. 73–88.
- Matijević, B, „Evropsko tržište osiguranja kroz prizmu tradicije osiguranja“, Zbornik *Osiguranje, naknada štete i parnični postupak* (urednik: Z. Petrović), 2014, str. 94–95.
- Šulejić, P, „Pravni problemi osiguranja kod nas“, *Pravo i privreda*, br. 5–6/2001, str. 644–645.
- Ilijić, S, „Pozitivnopravni aspekti obaveznog osiguranja stečajnih upravnika i advokata u srpskom pravu osiguranja“, *Tokovi osiguranja* br. 1/2019, str. 10.
- Ilijić, S, „Novi vid osiguranja od odgovornosti“, *Osiguranje*, Kompanija „Dunav osiguranje“ a. d. o, br. 347 (mart 2008), str. 64–65.
- Ilijić, S, „Oblici obaveznog osiguranja na početku 2008. godine“ (I), *Tokovi osiguranja*, br. 3–4/2008, str. 3–17.
- Ilijić, S, „Oblici obaveznog osiguranja na početku 2008. godine“ (II), *Tokovi osiguranja* br. 1–2/2009, str. 26–40.
- Zakon o stečaju, *Službeni glasnik RS*, br. 104/2009, 99/2011-dr. zakon, 71/2012-US, 83/2014, 113/2017, 44/2018 i 95/2018.
- Zakon o Agenciji za licenciranje stečajnih upravnika, *Službeni glasnik RS*, br. 84/2004, 104/2009 i 89/2015.
- Zakon o reviziji, *Uradni list* br. 65/2008
- Zakon o procjeni vrijednosti nekretnina, *Narodne novine* br. 78/2015
- Zakon o proceniteljima vrednosti nepokretnosti, „*Službeni glasnik RS*“ br. 108/2016 i 113/2016-dr. Zakon
- Goran Blagojević, Denis Pačarić, „Pravni status procenitelja u pojedinim evropskim državama, istraživački rad (komparativni pregled)“, Istraživački centar Parlamentarnog instituta Skupštine Crne Gore, www.skupština.me/images/dokument/biblioteka+istraživanje/2019/
- Direktiva 2014/17/EU Evropskog parlamenta i Saveta od 4. februara 2014. o ugovorima o potrošačkim kreditima koji se odnose na stambene nepokretnosti i o izmeni direktiva 2008/48/EZ i 2013/36/EU i Uredbe (EU) br. 1093/2010, (Directive 2014/17/EU of the European Parliament and of the Council of 4 February 2014 on credit agreements for consumers relating to residential immovable property and amending Directives 2008/48/EC and 2013/36/EU and Regulation (EU) No 1093/2010 Text with EEA relevance) – Direktiva 2014/17/EU.

Slobodan N. Ilijić, LL.M.¹

TWO CURRENT FORMS OF MANDATORY PROFESSIONAL LIABILITY INSURANCE IN THE REPUBLIC OF SERBIA

REVIEW ARTICLE

Abstract

The paper highlights two current forms of mandatory professional liability insurance in Serbia. Hence, the paper comprises two parts and a conclusion. The first part considers the form of short-term mandatory professional liability insurance of the bankruptcy trustee and the basic elements of the procedure for concluding supplementary insurance against the professional liability of the bankruptcy trustee under the Law on Agency for Licensing of Bankruptcy Trustees and the Law on Bankruptcy. The second part first outlines the legal position of a licensed real estate appraiser as a new freelance profession, followed by considerations of a form of long-term mandatory professional liability insurance of the real estate appraisers under the Law on Real Estate Appraisers. In conclusion, the author recommends a few amendments, first to the Bankruptcy Law and then to the Law on Real Estate Appraisers.

Key words: *the form of short-term mandatory insurance; the form of long-term mandatory insurance; bankruptcy trustee; real-estate appraiser.*

1. Introductory Note

The subject of the paper includes two forms of compulsory professional liability insurance, which are prescribed under the applicable laws of the Republic of Serbia. The basis for consideration are the regulatory shapes or forms of mandatory liability insurance. Such shapes or forms of the mandatory insurance rely upon the classical division into voluntary and mandatory insurance, according to the manner of insurance creation². In the past, the legal and unconditionally prescribed forms of mandatory liability insurance have dominated the legal theory

¹ Member of the Presidency of the Serbian Lawyers Association, e-mail: slobodaniljic@yahoo.com

Paper received on: 10 December 2019

Paper accepted on: 18 January 2020.

² Prof. Predrag Šulejić, PhD, *Insurance Law*, Fifth Amended Edition, Dosije, Belgrade, 2005, p. 69–73.

of the RS³ but there were also a few conditionally prescribed forms of this type of insurance. We can classify all previous legal forms of mandatory liability insurance in the RS as short-term mandatory liability insurance.

Serbian insurance law prescribes the short-term insurance form as a contractual insurance with a term of one year or less⁴, considering which, the contractual insurance with a term of validity of more than one year was deemed a long-term insurance. At the beginning of the second decade of the 21st century, a novelty appeared in the RS legislature - a form of long-term compulsory insurance against the professional liability of real estate appraisers. This novelty, in addition to the existing numerous forms of legal and short-term mandatory liability insurance, completed the current picture of the compulsory liability insurance in the RS.

2. Applicable Laws Stipulating Forms of Mandatory Insurance

2.1. Law on Bankruptcy

2.1.1. The Law on Bankruptcy⁵ was adopted in 2009, but started to apply as of 1st July 2010. Prior to its adoption, the Serbian⁶ theory of insurance law proposed to include into the bankruptcy legislature a mandatory professional liability insurance for bankruptcy trustees. The law in general accepted this proposal. However, other proposals coming from the insurance law⁷ science in relation to the mandatory bankruptcy trustee insurance await one of the next Law amendments.

2.1.2. The law has applied for more than a decade. During this time, an Article including four highly developed paragraphs⁸ stipulated a form of mandatory professional liability insurance of the bankruptcy trustee. The subtitle above the article is mandatory insurance. Given the focus of this paper is on forms of mandatory professional liability insurance and the cited Article touches upon a supplementary insurance, it is necessary to dwell upon all paragraphs of the mentioned Article. Already in the first paragraph, the Law provided that an active bankruptcy trustee⁹ was obliged to conclude a contract on mandatory professional

³ Slobodan Ilijić, LL.M., Forms of Compulsory Insurance at the Beginning of 2008 (I), *Insurance Trends*, no. 3–4 / 2008, p. 3–17; Slobodan Ilijić, MA, Forms of Compulsory Insurance at the Beginning of 2008 (II), *Insurance Trends* no. 1–2, 2009, p. 26–40.

⁴ Prof. Boris Marović, Ph.D., Asst. Nebojša Žarković, PhD, *Leksikon osiguranja*, DDOR “Novi Sad”, AD and DP *Budućnost*, Novi Sad, 2002, p. 124.

⁵ Law on Bankruptcy – Law, *Official Gazette of the RS*, no. 104/2009, 99/2011-other law, 71/2012-US, 83/2014, 113/2017, 44/2018 and 95/2018).

⁶ Prof. Vladimir Čolović, PhD, “Compulsory Liability of the Bankruptcy Trustee”, *Proceedings of the Conference* by Privredni savetnik a.d. from Belgrade, held in Vrsac, on March 2007.

⁷ Slobodan Ilijić, LL.M., “New Form of Liability Insurance”, *Osiguranje*, Dunav Insurance Company a. d. about. no. 347 (March 2008), p. 64–65.

⁸ The Law, Art. 30.

⁹ Law, Art. 30, para. 1.

S. Ilijić: Two Current Forms of Mandatory Professional Liability Insurance in the Republic of Serbia

liability insurance with the Insurer to the amount of at least EUR 30,000 in RSD equivalent at the date of conclusion of the contract. Moreover, the first paragraph of the cited Article stipulates that the active bankruptcy trustee shall conclude the said contract on his own behalf and for his own account; by the end of the first paragraph, it is emphasized that the mandatory insurance of the bankruptcy trustee shall cover all the risks associated with the performance of the bankruptcy trustee activities. As per the second paragraph¹⁰ of the same Article, the creditors committee is entitled to demand, at any time, that the bankruptcy trustee conclude a supplementary professional liability insurance contract for a specific bankruptcy proceedings the amount of which exceeds EUR 30,000, whereas the trustee is obliged to effect such insurance, unless he can prove that no such cover was available on the market. The third paragraph¹¹ of the same Article authorizes the creditors committee to determine an amount of the supplementary insurance in view of the amount of the bankruptcy estate and particular circumstances, as well as the existing and pending risks, whereby the bankruptcy judge, acting ex officio or upon request of the interested party, may order the amount reduction or ban the assumption of supplementary insurance if the judge assesses that the cost of the supplementary insurance premium is unreasonably high. Finally, according to the fourth paragraph¹² of the same Article, the supplementary insurance premium is the obligation of the bankruptcy estate. The foregoing first resulted in the legal rules regulating the conclusion of bankruptcy trustee's mandatory insurance and then in the basic elements for concluding the bankruptcy trustee's supplementary professional liability insurance.

2.1.3. Unlike the legal rules regulating the conclusion of the mandatory insurance contract, the bankruptcy trustees' mandatory professional liability insurance in practice is effected based on the Law on the Agency for Licensing of Bankruptcy Trustees¹³. Namely, the entire procedure for obtaining the bankruptcy trustee license (examination of theoretical and practical knowledge of candidates) is carried out in accordance with the Law on the Agency, so in case of a positive outcome of this part of the procedure, the candidate obtains the bankruptcy trustee license. When an individual candidate obtains a bankruptcy trustee license under the Law on Agency, he is still a practically inactive bankruptcy trustee, that is, he cannot, in such a capacity, be appointed a bankruptcy trustee for a particular bankruptcy case. The status of an active bankruptcy trustee under the Law on Agency is only acquired when the new licensee has concluded a contract on mandatory professional liability insurance, in accordance with the legal rules. It is only after the conclusion of the mandatory insurance that an active bankruptcy trustee shall become eligible to be appointed by a bankruptcy judge

¹⁰ The Law, Art. 30 para. 2.

¹¹ The Law, Article 30, Paragraph 3

¹² Law, Article 30, Paragraph 4

¹³ Law on Agency for Licensing of Bankruptcy Administrators - Law on Agency, *Official Gazette of RS*, No. 84/2004, 104/2009 and 89/2015.

for a particular bankruptcy case. We conclude that the legal rules on concluding a contract on mandatory insurance of a bankruptcy trustee are legally regulated but the status of an active bankruptcy trustee who qualifies for the appointment by a bankruptcy judge for a particular bankruptcy case is regulated under the Law on Agency. This procedure includes the writing of the mandatory insurance contract for a bankruptcy trustee professional liability.

2.1.4. Upon conclusion of the mandatory insurance contract, the bankruptcy judge of the active bankruptcy trustee may bring a Decision to appoint a bankruptcy trustee for a specific bankruptcy case. The Bankruptcy Trustee has since become the body of the specific bankruptcy proceedings. Substantially and temporally much later, when the creditors' assembly elects the creditors' committee in an open bankruptcy proceedings, the procedural assumptions set out in the law require that the board of trustees require the bankruptcy trustee to additionally insure against professional liability for an insurance amount of more than EUR 30,000 in RSD equivalent. Undoubtedly, at the moment of submission of the request of the creditors committee, the bankruptcy trustee is obliged to have possessed the insurance cover for EUR 30,000 in RSD equivalent. As for the procedure for acquiring supplementary insurance, the required sum insured depends on the actual and estimated risks that the bankruptcy estate is exposed to and the interests and rights of creditors in the particular bankruptcy proceedings. Depending on such risks, the creditors committee shall determine the sum insured to which the supplementary insurance may be contracted. The following fact is important in the procedure of acquiring a supplementary insurance cover: namely, the trustee is obliged to contract the required insurance unless he can prove that there was no available market offer for such insurance. Finally, the bankruptcy judge may reduce the sum insured or, in general, ban the conclusion of the bankruptcy trustee's supplementary insurance contract if he considers the cost of the supplementary insurance premium to be unreasonably high. Within the described legal procedure on the elements of concluding supplementary insurance, the bankruptcy judge's right should relate to two legal facts. The first is that, in the case of mandatory insurance contract, bankruptcy trustee pays the premium out of his own pocket. On the contrary, when contracting the supplementary insurance, the premium is paid from the assets of the bankruptcy estate. For this reason, the bankruptcy judge has a final word as regards the basic elements of concluding a supplementary insurance contract. The form of mandatory insurance against the professional liability of bankruptcy trustee is regulated under the provisions of the Law and the Law on the Agency and is known in insurance practice as statutory mandatory insurance. The basic elements of supplementary insurance against the professional liability of the bankruptcy trustee are regulated by the Law and are characterised according to the acquisition procedure for this kind of contract.

2.1.5. The regulation of the mandatory professional liability insurance form has inspired the legislator to define the basic elements of the procedure for entering into supplementary insurance contracts. The first element used in the Law was a type of insurance business. By stipulating the form of mandatory

S. Ilijić: Two Current Forms of Mandatory Professional Liability Insurance in the Republic of Serbia

insurance, the Law¹⁴ started from the type of insurance when determining the basic elements. The liability insurance, in particular, is a type of insurance business usually considered as property line. The legislator treats the Policyholder as the same and the type of insurance is the same. The second used element is a short-term insurance. Starting from the insurance practice in Serbia, the Lawmakers considered that professional liability insurance is usually contracted as short-term. In other words, the bankruptcy trustee's insurance contract for the primary and supplementary insurance is concluded to the period of one year. The third item used in the Law expresses in the manner of determining the sum insured. Namely, the Law denominates the sum insured in euros, but its level is stated in dinar equivalent as of the date of conclusion of the mandatory insurance contract and/or the date of the conclusion of the supplementary voluntary insurance contract. According to a few attitudes¹⁵, the legislator used this method of determining the sum insured to solve the problem of executing the insurance contract in a period of high inflation. Such a method of determining the sum insured has for some time persisted in a number of laws, so, in this respect, the adoption of this law in 2009 was nothing new. The fourth element used in the Law proposes to define the insurance coverage. The definition of insurance coverage in the Law covered all the risks associated with performing the activities of a bankruptcy trustee¹⁶. According to the author of this paper, the legal definition of insurance coverage is not clear, since it requires a preliminary determination, in each particular case, whether an activity, act or omission is related or unrelated to the bankruptcy trustee industry and whether the exclusions and limitations under the general insurance terms and conditions apply to it. Namely, the bankruptcy trustee can cause damage to the participant of the procedure if, for example, in the case of a blocked account of the bankruptcy debtor he favours one creditor to the detriment of another (pays out one, fails to pay another). A bankruptcy trustee can cause damage to a third party if, when drafting a list of creditors, for example, he includes one creditor and fails to include another. In this situation, the creditor that is not listed becomes a third party as compared to other creditors listed within a particular bankruptcy case. Such third party creditor is so damaged by the bankruptcy trustee (though the damage could have been caused directly by an employee of the bankruptcy trustee). The described practical examples are among a few clear situations for the insurer or the court, but due to the given legal definition, many more situations remain unclear and will need to be resolved in the court of law. The author recommends that one of the following amendments to the Law should cast out the specified definition of insurance coverage as unclear. The proposed definition should express the scope of insurance coverage, so that coverage in a specific bankruptcy proceeding

¹⁴ The Law, Article 30

¹⁵ Prof. Predrag Šulejić, PhD, "Legal Issues in Insurance in Serbia", *Law and Economy*, no. 5–6 / 2001, pp. 644–645.

¹⁶ Slobodan Ilijic, MSc, "Positive Legal Aspects of Compulsory Insurance for Bankruptcy Trustees and Lawyers in Serbian Insurance Law", *Insurance Trends* no. 1/2019, p. 10.

includes the following: “any omissions and errors that have caused damage to the party to the proceedings or to a third party.” The fifth element used in the Law relates to the liability of the trustee. Namely, the insurance practice considers that the bankruptcy trustee is liable only for property (financial) damage, which he may cause by his omission or error in the bankruptcy proceedings. The Law, as we see, used the five elements that helped define the mandatory insurance to lay down the basic elements for negotiating the supplementary insurance, being one of the specifics of this Law.

3. Law on Real Estate Appraisers

3.1. The Law on Real Estate Appraisers¹⁷ entered into force on 6 January 2017, but started to apply as of the 150th day following the date of its entry into force. This means that the Law began to apply on May 26, 2017. The Law introduced a new profession, as a concept of real estate appraiser. The comparative law used the same or similar title for the subject new profession¹⁸. In addition to the real estate appraiser, the comparative law also included the following titles¹⁹: authorized real estate appraiser, certified appraiser, permanent court expert for real estate appraisal (in Croatian law). The law regulated a number of issues related to the liability of real estate appraisers, introducing, on such a basis, a long-term mandatory liability insurance of real estate appraisers. The law and regulations in comparative European law were inspired by the Directive 2014/17/EU²⁰. This Directive regulated many aspects of consumer credits for real estate covered by a mortgage or other similar collateral. It introduced standards in the appraisal of real estate by independent appraisers. In the implementation of the Directive, a number of countries (in addition to EU member states) have introduced independent appraisers and many also a compulsory professional liability insurance for the real estate appraisers. The specificity of the Law of the Republic of Serbia is a form of long-term mandatory insurance against professional liability of real estate appraisers.

3.2. The provisions of the Law of the Republic of Serbia on the liability of the real estate appraiser proposed an answer to the question what constitutes the subject of work of this new profession, that is, what includes the real estate appraised by the real estate appraiser? According to the Law, the real estate²¹ includes land

¹⁷ Law on Real Estate Appraisers - Law, *Official Gazette of RS*, no. 108/2016 and 113/2016-other law

¹⁸ Goran Blagojevic, Denis Pačarić, “Legal Status of Appraisers in Particular European Countries, Research Paper (Comparative Review)”, Research Center of the Parliamentary Institute of the Republic of Montenegro, Podgorica, June 2019, 1-19, [www.skupština.me / images / dokument/biblioteka + istraživanje/ 2019/](http://www.skupština.me/images/dokument/biblioteka+istraživanje/2019/)

¹⁹ G. Blagojević, D. Pačarić, pp. 11

²⁰ Directive 2014/17 / EU of the European Parliament and of the Council of 4 February 2014 on credit agreements for consumers relating to residential immovable property and amending Directives 2008/48 / EC and 2013/36 / EU and Regulation (EU) No 1093/2010 Text with EEA relevance - Directive 2014/17 / EU

²¹ The Law, Article 2, Item 1.

S. Ilijić: Two Current Forms of Mandatory Professional Liability Insurance in the Republic of Serbia

(agricultural, construction, forests and forest land), facilities (business, residential, commercial and any combination of these etc.) and other facilities as well as special parts of the building (apartments, business premises, garages and garage locations etc.) that may be subject to a separate right of ownership. However, the comparative law defines some other cases that the appraiser evaluates. Under the Slovenian law²², certified real estate appraisers evaluate enterprises, plants and equipment, as well as other assets of an entity. According to Croatian law²³, this Law applies in appraising the real estate, their parts, parcels and other real property rights, such as actual value. The appraisal in Croatian law is a multidisciplinary procedure of assessing the actual value as per requirements of the Ordering Party, carried out by permanent court experts for property appraisals and permanent court appraisers, whose authority derives from special regulations governing the work of courts and enforcement procedures. In contrast to the comparative law examples cited above, the Law of the Republic of Serbia defines a real estate appraiser only for the purpose of appraising the accurately pre-defined real estate.

3.3. From the point of view of the topic of this paper, the provisions of the Law that introduce a form of long-term professional liability insurance of appraisers are particularly important. Specifically, it stipulates that a licensed appraiser shall conclude a professional liability insurance to a period of at least three years.²⁴ According to the Law, the contract shall be submitted by the appraiser to the competent Ministry when applying for the title of a licensed appraiser, as well as the policy of the contract with each application for renewal of the appraiser's license. The mentioned Law provisions introduced, for the first time in the independent state of Serbia, a long-term mandatory liability insurance. There are relatively few provisions on this form of long-term mandatory insurance in the Law, comparing their number with the number of articles treating the administrative and legal regime of the real estate appraiser. Only the implementation of the Law is expected to raise important legal issues regarding this form of long-term mandatory professional liability insurance.

3.4. From the provisions of the Law, some features of the long-term mandatory insurance of real estate appraisers can be derived. One of the first features is that such kind of insurance contract is to be concluded before the interested party obtains the real estate appraiser's licence and before the renewal of such licence. This should be understood as the interest of the legislator to make the act of writing an insurance contract as an indispensable and inevitable condition for obtaining and renewing the license of a real estate appraiser. In terms of insurance practice, however, this contract still looks like a pre-contract, because it is effected before the license is acquired and before the insurer can identify and assess the risks of the type of appraisal that a prospective policyholder would opt for. Another feature of this long-term mandatory insurance form refers

²² Audit Law, *Official Gazette* no. 65/2008, Article 87

²³ Law on Real Estate Appraisal, *Official Gazette* No.88 / 2015, Article 3

²⁴ Law, Article 12, Paragraph 1.

to the right of the licensed appraiser and insurer, as contracting parties, to agree on the period for which this mandatory professional liability insurance applies. The shortest stipulated period for which this form of long-term mandatory insurance is agreed is three years, as provided under the Law. This means that the Law allowed the contract to be concluded, in addition to a three-year validity period, to a four-year, five-year, as well as a longer period. The third characteristic of this long-term mandatory insurance relies upon the calendar criteria for determining long-term insurance. Namely, in the introduction of this paper, it is clear that long-term insurance is considered in Serbian industry to be the one that is contracted for a period of more than a year. However, comparative insurance law stipulates different criteria for defining the long-term insurance. One of these different criteria is known in the Alpine insurance tradition²⁵ (southern Germany, Switzerland, northern Italy, Austria), where long-term insurance is expressed by the fact that the client-insured opts for a long-term period cover by a single insurer, that is, the client does not change insurer every year or even in a shorter period. The fourth feature of this mandatory insurance form is the statement that a licensed appraiser can only cause third parties pure property loss. The current general insurance terms and conditions for real estate appraisers²⁶ have provided for the term pure financial loss. The said insurance terms and conditions have more closely defined such a loss as direct loss of money that has nothing to do with damage to property or personal injury. Thus, the mandatory long-term professional liability insurance has some features that are not encountered with the short-term mandatory professional liability insurance.

3.5. The law stipulates that the annual sum insured under a professional liability insurance contract be at least 50,000 euros in RSD equivalent²⁷. From that legal norm, first came the provision on the sum insured determined on an annual basis, then the provision on the minimum sum insured and, finally, the provision on the sum insured calculated in dinars, so logically the premium is paid in dinars. Unlike the short-term mandatory insurance under the Bankruptcy Law (and other laws), this Law did not provide for the sum insured related to the moment of conclusion of the insurance contract. This represents one of the differences with respect to short-term mandatory liability insurance in the legislation of the Republic of Serbia. Moreover, this means that the editor of the Law believes that the sum insured does not pose a problem for the execution of this long-term contract on mandatory long-term liability insurance in the sense that existed at the time of inflation and external sanctions.

3.6. The provisions governing the sum insured referred to several features of this form of mandatory professional liability insurance of real estate appraisers.

²⁵ Berislav Matijevec, "The European Insurance Market through the Prism of the Insurance Tradition", *Proceedings Insurance, Damages and Civil Procedure* (Edited by: Z. Petrovic), 2014, pp.94–95.

²⁶ Professional Liability Insurance Terms and Conditions for professional liability of real estate appraisers, *Bulletin of Dunav Insurance a. d. o.*, applied as of 2 March 2017.

²⁷ The Law, Article 12, para. 4.

S. Ilijić: Two Current Forms of Mandatory Professional Liability Insurance in the Republic of Serbia

The first feature of the provisions of the Law referring to sum insured indicated that the Insured and the Insurer may contract an annual sum insured exceeding the minimum legally stipulated. In this case, the appraiser-Insured would be required to pay a higher or additional insurance premium. The minimum sum insured defined under the Law has allowed an author to highlight that, from economic point of view²⁸, the premium for this type of insurance for the licenced appraiser shall not represent the financial burden and that it shall be near the premium paid by a bankruptcy trustee. Another feature of the provisions of the Law regulating the sum insured indicated that particular contracts can be valid only if the estimated value of real estate in such contracts was appraised and determined by a licensed appraiser from the list kept with the competent Ministry. These are the contracts that set up²⁹ the value of real estate in bankruptcy proceedings and contracts for the purchase and sale of real estate in out-of-court settlement. If the value appraisal in these two types of contracts (from two different procedures) were performed by a licensed appraiser who is not on the said list, a notary public or another body authorized by law to certify or conclude a real estate purchase contract could refuse the required official action³⁰. The third feature of the provisions of the Law on the sum insured referred to the conclusion of a mortgage loan agreement and the conclusion of other transactions of financial institutions secured by a mortgage³¹. In order to conclude the mentioned contracts, it was necessary that the real estate be appraised by a licensed appraiser. Nevertheless, the contract would not be legally void, as in the previous subparagraph, if the appraisal of the real estate were performed by a licensed appraiser who is not included in the list of the competent Ministry. The fourth feature of the provisions of the Law on the sum insured included optional³² appraisals of real estate, which may or may not be performed by a licensed real estate appraiser. The law considered the appraisals of real property that are subject to execution in an enforcement proceedings. The fifth feature of the provisions of the Law on the sum insured also included the optional appraisals of real estate. The law stipulated that a licensed appraiser make real estate valuations, as well as verification of data from the real estate price register in the process of mass³³ appraisal of real estate in accordance with the Law and by-laws regulating the assessment of the actual value of real estate registered in the real estate cadastre. It is clear from the summary of the provisions of the Law regarding the sum insured that the licensed real estate appraiser has a wide scope of work but also the risk to cause, by his acts or omissions, a property damage to the participant of the said official proceedings or to a third party within the level of the sum insured.

²⁸ Mr. Željko Albanze, "Introducing the Profession of the Appraiser into Our Practice", *Radno-pravni savetnik*, no. 1/2017, p. 73–88.

²⁹ Law, Article 3, Paragraph 1, Item 2 and 3

³⁰ Law, Article 3, Paragraph 3

³¹ Law, Article 3, Paragraph 1, Item 1.

³² Law, Article 3, Paragraph 4

³³ Law, Article 3, Paragraph 5

3.7. Given that licensed real estate appraisers in the RS do not represent a large risk community and that an appraiser licensed under the Law has the right and obligation to be a member of one of the accredited professional associations listed with the competent Ministry, the Law could provide for the possibility of an accredited professional association of appraisers to effect a group contract on the long-term mandatory insurance for all members of the association for a period of at least three years. This legal option would be an alternative to the right and obligation of the appraiser to enter into an individual contract for long-term mandatory professional liability insurance. Through a group long-term insurance contract, an insured licensed appraiser would be paying a lower premium than when contracting individual long-term mandatory liability insurance with a single insurer. Such legal possibility is already foreseen in the legislation of the RS³⁴ for one of the freelance professions, whereas the real estate appraiser may be deemed a freelance profession. Therefore, one of the future amendments to the Law should provide for the possibility of concluding a group agreement on long-term mandatory insurance against professional liability of the real estate appraiser as the alternative to the conclusion of an individual contract for the same mandatory insurance.

Conclusions

1) It is recommended that in one of the following amendments to Article 30, paragraph 1 of the Bankruptcy Law, the words “for all risks associated with the performance of activities of a bankruptcy trustee” be replaced by the words “for all omissions or errors which caused property damage to the participant in that bankruptcy proceedings or third parties.”

2) It is recommended that one of the next amendments to the Law on Real Estate Appraisers provide for the conclusion of a group long-term mandatory professional liability insurance contract with a validity period of at least three years, via an accredited association of appraisers for the benefit of members of the association, as an alternative to individual conclusion of long-term mandatory insurance contract with a validity of at least three years. If the proposed amendment is accepted, the Law should not be to the detriment of the right of the real estate appraiser to conclude an individual mandatory long-term professional liability insurance contract for a period of at least three years.

Literature

- Šulejić P, *Pravo osiguranja*, fifth amended edition, Dosije, Belgrade, 2005, p. 69-73.
- Marović, B, Žarković, N, *Leksikon osiguranja*, DDOR „Novi Sad”, Shareholding company and public enterprise Budućnost, Novi Sad, 2002, pp. 124.
- Terms and Conditions for Insurance of Professional Liability of Appraisers, *Bulletin of Dunav Insurance Company a.d.o.*

³⁴ Law on Practicing Legal Profession

S. Ilijić: Two Current Forms of Mandatory Professional Liability Insurance in the Republic of Serbia

- Čolović, V, „Compulsory insurance against liability of bankruptcy trustees“, Proceedings of the Conference by Privredni savetnik a.d. from Belgrade, held in Vrsac, on March 2007.
- Albaneze, Ž, „Introducing appraisers profession in our practice“, *Radno-pravni savetnik*, no. 1/2017, pp. 73–88.
- Matijević, B, „European insurance market through prism of insurance tradition“, *Proceedings on Insurance, Indemnity and Civil Procedure* (Edited by: Z. Petrović), 2014, p. 94–95.
- Šulejić, P, „Legal insurance issues in Serbia“, *Law and Economy*, no. 5–6/2001, pp. 644–645.
- Ilijić, S, „Positive aspects of mandatory insurance of bankruptcy trustees and lawyers in Serbian insurance law“, *Insurance Trends* no. 1/2019, pp. 10.
- Ilijić, S, „New kind of liability insurance“, *Osiguranje*, Dunav Insurance Company a. d. o. no. 347 (March 2008), pp. 64–65.
- Ilijić, S, „Mandatory insurance forms at beginning of 2008“ (I), *Insurance Trends*, no. 3–4/2008, pp. 3–17;
- Ilijić, S, „Mandatory insurance forms at beginning of 2008“ (II), *Insurance Trends*, no. 1–2/2009, pp. 26–40.
- Law on Bankruptcy, *Official Gazette of the RS*, no. 104/2009, 99/2011-et.all, 71/2012-US, 83/2014, 113/2017, 44/2018 and 95/2018.
- Law on Agency for Bankruptcy Administrators Licensing, *Official Gazette of the RS*, no. 84/2004, 104/2009 and 89/2015.
- Audit Law, *Official Gazette* no. 65/2008
- Law on Real Estate Appraisal, *Narodne novine* no. 78/2015
- Law on Real Estate Appraisers, *Official Gazette of RS* nos. 108/2016 and 113/2016-et all
- Goran Blagojević, Denis Pačariž, „Legal status of the appraisers in particular European countries, the research paper (comparative review)“, Research Centre of the Parliamentary Institute of the Parliament of Montenegro, www.skupština.me/images/dokument/biblioteka+istraživanje/2019/
- Directive 2014/17/EU of the European Parliament and of the Council of 4 February 2014 on credit agreements for consumers relating to residential immovable property and amending Directives 2008/48/EC and 2013/36/EU and Regulation (EU) No 1093/2010 Text with EEA relevance) – Directive 2014/17/EU.

Translated from Serbian by: Bojana Papović, Grad. Philol.

UDK:551.58+536.71:542.4:613.11:368.1:657.372.4:368.025.6:316.32
doi: 10.5937/tokosig2001047P

Dr Miloš M. Petrović¹

KLIMATSKE PROMENE: POVEĆANI RIZICI I NEOPHODNOST PRILAGOĐAVANJA

PREGLEDNI RAD

Apstrakt

U ovom radu biće analizirana povezanost manifestovanja klimatskih promena i potrebe za razvojem različitih aspekata osiguranja. Da su klimatske promene nešto što je već oblast interesovanja, pa i delovanja osiguravajuće delatnosti, svedoči niz mera koje su različiti osiguravači i stručnjaci preduzeli u nastojanju da svoje poslovanje prilagode novim okolnostima. Budući da se radi o globalnom izazovu, autor rada smatra da je važno da što širi krug finansijskih i drugih aktera konstatuje postojanje rizika od rastuće nepredvidljivosti i prepozna ga kao jednu od retkih pravilnosti sa kojom treba računati u izmenjenom klimatskom kontekstu. Rad upućuje na to da je potrebno sadejstvo međunarodnih aktera, država i privrednih subjekata kako bi se stvorio okvir koji je pripremljeniji za klimatski drugačije prilike i koji ohrabruje i podstiče i pojedince da na odgovarajući način doprinesu i zaštite sebe, imovinu i okruženje od posledica ovog globalno prisutnog fenomena.

Ključne reči: klimatske promene, klimatske migracije, globalno zagrevanje, zaštita životne sredine, predviđanje šteta, CREWS inicijativa, ekološki održivo poslovanje

Uvod

Kao jedan od najvećih globalnih izazova u 21. veku, klimatske promene nameću potrebu za prilagođavanjem u gotovo svim oblastima poslovanja, što se odnosi i na osiguravajuću delatnost.

Odnos između fenomena klimatskih promena i osiguranja može se posmatrati kao vid povratne sprege: obim šteta koje se povezuju s klimatskim promenama raste, što sa sobom povlači potrebu za većim obuhvatom osiguranja. Dok je osiguranje zasnovano na upravljanju i kontroli rizika, s druge strane sami rizici su veći i nepredvidljiviji nego ranije, te je stoga potrebno prilagoditi instrumente i modele predviđanja izmenjenim klimatskim okolnostima. Prepoznavanje i

¹ Miloš M. Petrović je doktor političkih nauka i autor radova u domenu evropskog prava i političkih nauka. I-mejl: petrovic1milos@gmail.com.

Rad je primljen: 16. decembra 2019.

Rad je prihvaćen: 13. januara 2020.

prilagođavanje drugačijim klimatskim manifestacijama predstavlja širu tematsku oblast ovog rada. U tekstu će naročito biti razmatran način na koji se klimatske promene trenutno odražavaju na razvoj osiguravajuće delatnosti u kontekstu jačih katastrofalnih rizika.

Nadležno nadzorno telo u sklopu Banke Engleske (centralne banke Ujedinjenog Kraljevstva) ukazalo je na tri visokorizične oblasti koje treba imati u vidu u pogledu klimatskih izazova: pojačan rizik u smislu fizičkih posledica po ljude i imovinu, zatim povezanost osiguravajuće delatnosti s investicijama u fosilna goriva (uz potrebu za ograničavanjem tog aspekta), kao i promene u zakonodavstvu, koje oštrije tretiraju osiguravače koji razvijaju svoje poslovanje mimo pravila u domenu zaštite životne sredine i klimatskih promena.² Navedene stavke pokazuju da se neke od najrenomiranijih finansijskih institucija uveliko bave problematikom koju sa sobom nose klimatske promene, i upućuju na to da je potrebno prilagoditi postojeće ili primeniti drugačije mere kako bi se ograničile razorne posledice po živote i imovinu pojedinaca, kao i poslovanje privrednih subjekata.

Ipak, problem je u opsegu: izazov klimatskih promena nije univerzalno prepoznat kao jedan od prioritetnih rizika u osiguravajućoj delatnosti. Radi se o riziku koji zahteva i pristup „odozgo nadole“, gde čak ni osnovni akteri u međunarodnim odnosima, poput država, međunarodnih organizacija i multinacionalnih korporacija, nisu ustanovili sistem koji bi odlučnije sankcionisao klimatski neosveščene poduhvate i aktivnosti, iako naznake u tom pravcu postoje. Primera radi, još je Protokolom iz Kjota (1997) usaglašen jedan od najvažnijih međunarodnih dokumenata u cilju smanjenja zagađenja atmosfere, koji je, pored ostalog, u okviru mehanizma „trgovanja emisijama“ štetnih gasova najrazvijenijim industrijskim zemljama omogućio kupovinu dodatne (neiskorišćene) kvote za emisiju od drugih; ipak, taj mehanizam nije rezultovao neophodnim i presudnim promenama u pravcu smanjenja efekta staklene bašte.³ Nažalost, uprkos nedovoljnim dometima, deluje da do sada nije pronađen efikasniji model ograničavanja od spomenutog načina „trampe“, koji se po sličnom nacrtu, premda možda nešto striktnije, primenjuje i na području Evropske unije (trgovina evropskim emisijama). Ipak, generalno gledano, model „trampe emisija“ nije u dovoljnoj meri stimulativan, niti dovoljno obavezuje da bi uticao na temeljnije preoblikovanje onih državnih sistema koji emituju najviši procenat svetskog industrijskog i drugog zagađenja. U takvom kontekstu, teško da se može ozbiljnije govoriti o zauzdavanju i obrtanju točka klimatskih promena u povoljnijem smeru.

² Nick Oldridge, „Insurance and climate change“, *The Ecologist*, 2019, <https://theecologist.org/2019/jan/11/insurance-and-climate-change>, pristupljeno: 5. 9. 2019.

³ United Nations Climate Change, *Kyoto Protocol – Targets for the first commitment period*, UNFCCC, <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-kyoto-protocol/what-is-the-kyoto-protocol/kyoto-protocol-targets-for-the-first-commitment-period>, pristupljeno: 16. 12. 2019.

Potreba za „klimatskim adaptiranjem“ prethodnih instrumenata i obrazaca

Da fenomen globalnog otopljavanja menja tok i utiče na opseg razornih klimatskih događaja, manje-više je poznata stvar; o tome svedoči i izjava Torstena Jevoreka, jednog od rukovodilaca poznate reosiguravajuće kuće „Minhen Re“, da se više i ne polemiše o tome da li se klimatske promene dešavaju, već kako se prema tome treba održivo postaviti.⁴ Poučeni odštetnim zahtevima usled rizika novijeg datuma (poput npr. raširenih požara u Kanadi, koja do sada nije bila izložena takvim opasnostima usled hladnije klime), osiguravači su suočeni s problemima prilikom pravljenja projekcija (budućih) troškova po ranijim obrascima.⁵ Naime, mnogi osiguravači koji su već dosta decenija, pa i više od jednog veka, prisutni na određenim tržištima, u (pre)velikoj meri se oslanjaju na ranije izveštaje, pa možda čak i na zastarele podatke sa datog područja. S jedne strane, oslanjanje na ranije podatke jedan je od potrebnih činilaca u okviru finansijskog planiranja. Uočavanje pravilnosti i karakteristika određenih područja omogućava da se uoče lokalne ili regionalne specifičnosti, te da se konkretni zahtevi tog dela tržišta ugrade u odgovarajuće polise osiguranja. Na taj način se obezbeđuje prilagodljivost, odnosno (pre)oblikovanje osiguravajuće usluge u skladu s potrebama korisnika. Sve to čini se u nastojanju da se pridobije odgovarajući profil osiguranika i da se, što je moguće duže, poverenje klijenta očuva, pa i unapredi, ukoliko mogućnosti to dozvoljavaju.

Međutim, preveliko oslanjanje na ranije podatke, izveštaje i modele (uključujući i one koji su, kao regionalno usmereni i prilagođeni kontekstu, bili uspešni u predviđanju) sa sobom nosi i opasnost da se u dovoljnoj meri ne uvažavaju izazovi koji se primarno povezuju sa jačanjem klimatskih promena. Drugim rečima: nepogode i šteta koje se javljaju kao posledica promene klime ne treba tumačiti kao izolovane događaje, već kao najavu ekstremnije i razornije faze u klimatskoj istoriji planete. Iako promene različite regione pogađaju u nejednakoj meri i na drugačije načine, ono sa čime je važno računati jeste da su te izmene globalnog karaktera, kao i da je stepen nepredvidivosti pomeren naviše u svim oblastima. U tom pravcu je važno imati u vidu sveobuhvatniju sliku: budući da se radi o globalnoj pojavi, to što se danas iznenadne razorne posledice dešavaju na jednom mestu (čak i tamo gde ih nije bilo), treba uzeti u obzir i tamo gde do toga još uvek nije došlo (ili nije došlo u toj meri), kao i tamo gde to spada u tradicionalni opseg rizika (što ne isključuje da se, nažalost, i na tim područjima situacija može dodatno iskomplikovati produblivanjem starih ili pojavom novih rizika).

Kada se govori o ekstremnim vremenskim događajima i pojavama koje se mogu dovesti u vezu s globalnim otopljavanjem, najrazornije posledice izazivaju

⁴ Bradley Hope, Nicole Friedman, „Climate Change Is Forcing the Insurance Industry to Recalculate“, *The Wall Street Journal*, 2 October 2018, <https://www.wsj.com/graphics/climate-change-forcing-insurance-industry-recalculate/>, pristupljeno: 10. 12. 2019.

⁵ Ibid.

sve snažniji uragani duž istočne obale Sjedinjenih Američkih Država.⁶ Osim katastrofalnih posledica u pogledu gubitka više hiljada ljudskih života i velike štete po imovinu američkih građana i privrede, dodatni izazov jeste nužnost preduzimanja obimnih preventivnih mera kako bi se dalji gubici ograničili, a koji prevazilaze projekciju od 150 milijardi dolara.⁷ Već sada se, kao posledica veće tražnje, beleži tendencija rasta cena nekretnina u kopnenim delovima SAD u poređenju s priobalnim regionima koji su izloženi sve jačim uraganima i drugim ekstremnim nepogodama. U budućnosti promene mogu voditi ka ozbiljnijim migracijama unutar Amerike, gde bi regioni poput američkog jugoistoka mogli početi da beleže odliv stanovništva u korist severoistočnih i zapadnih delova zemlje, koji su manje zahvaćeni klimatskim problemima.⁸ Naravno, navedeni primeri nisu ograničeni na severnoamerički kontinent, već ilustruju način na koji bi stvari mogle da se odvijaju i u drugim delovima sveta. Tako npr. sve intenzivniji proces pustošenja i isušivanja tla u afričkim zemljama proširuje pustinske predele na račun drugog zemljišta. Time se umanjuju prilike za održiviji opstanak na tim područjima, što stanovništvo nagoni na seobe ka oblastima koje su manje izložene ekstremnim klimatskim prilikama. Migracije preko Sredozemlja sa kojima je evropski kontinent suočen u protekloj deceniji nisu samo posledica društveno-političkih i ekonomskih nedaća, već i sve surovije klime i siromašnijeg zemljišta, u kombinaciji sa sve većim brojem stanovnika. Klimatske migracije, koje zahvataju sve veće delove planete, prerasle su u dosta istraživan fenomen. Nažalost, zemlje koje su deo područja tzv. Globalnog juga (poput onih u Africi, Južnoj Aziji ili Južnoj Americi), među kojima su neke od najsiriromašnijih država i društava na svetu, posebno su izložene klimatskim promenama i manje su otporne na njihove štetne posledice, što utiče i na produblivanje jaza između njih i razvijenijih društava na severnoj hemisferi.⁹

Ka prepoznavanju izmenjene realnosti

Rizici koji se povezuju s klimatskim promenama postaju sve veći predmet interesovanja i delatnosti zaposlenih u osiguravajućem sektoru. U 12. godišnjem istraživanju o novonastalim rizicima kanadskih aktuarskih udruženja i institucija, rizik od klimatskih promena se na osnovu ispitivanja više stotina aktuara iz različitih

⁶ Boris Marović, Vladimir Njegomir, Tamara Bikicki, „Osiguranje poljoprivrede u uslovima Solventnosti II i klimatskih promena“, *Zbornik radova 28. Susreta osiguravača i reosiguravača Sarajevo*, SorS, Sarajevo, 2017, str. 35. Dostupno i u elektronskom obliku: <http://www.sors.ba/UserFiles/file/SorS/SORS%202017/RADOVI/Zbornik%20SorS%202017-Marovic-Njegomir.pdf>, pristupljeno: 11. 12. 2019.

⁷ Ibid, str. 35–36.

⁸ Brad Plumer, Nadja Popovich, „As Climate Changes, Southern States Will Suffer More Than Others“, *The New York Times*, New York, June 29 2017, <https://www.nytimes.com/interactive/2017/06/29/climate/southern-states-worse-climate-effects.html>, pristupljeno: 11. 12. 2019.

⁹ United Nations, *About the UN Climate Partnerships for the Global South*, UN, <https://www.un.org/sustainabledevelopment/scpi/background/>, pristupljeno: 14. 1. 2020.

zemalja ističe kao „glavni aktuelni rizik“ za 2019. godinu.¹⁰ U prošlogodišnjem istraživanju, klimatske promene zauzimale su drugo mesto, odmah iza rizika u domenu infrastrukturne (uključujući i informatičku) međupovezanosti, dok u godinama pre toga klimatski rizik nije bio ubrajan ni među prvih pet od strane aktuarskih stručnjaka koji su učestvovali u projektu.¹¹ Što se tiče rezultata za 2019. godinu, pored viđenja klimatskih promena kao glavnog trenutnog rizika, najviše ispitanika smatra ga i glavnim rizikom u nastajanju, kao i vodećim u okviru „kombinovanih rizika“ (gde su ispitanici mogli da uvrste tri različita rizika). Činjenica da su aktuari, koji se bave proračunima i projekcijama rizika, u odnosu na izazove poput demografskih promena, ekonomskih poremećaja, terorizma (itd) upravo klimatske rizike postavili na vrh liste sadašnjih prioriteta svedoči da je ovaj izazov prerastao svoju dugo ukalupljenu ekološku matricu i da je prešao u horizont interesovanja i drugih oblasti, pa i osiguravajuće delatnosti.

U domenu osiguranja, klimatske promene donose dodatne pojačane izazove po sve učesnike; počevši od raspoloživosti usluga po priuštivim cenama, do usporavanja razvoja tržišta i rizika da se troškovi preliju i na državne ustanove, kao i na pojedince.¹² Pojedini autori, pozivajući se na predviđanja specijalizovanih agencija Ujedinjenih nacija iz 2006. godine, još početkom druge decenije 21. veka upozoravali su da bi se u slučaju da se emisija štetnih gasova ne umanjí do sredine te decenije možda već mogla preći granica u pravcu neadekvatnog određivanja osiguravajuće premije, a da bi već do 2025. godine pojedina tržišta, poput nekih priobalnih delova Sjedinjenih Država, postalo nemoguće osigurati.¹³ To je, između ostalog, i posledica vremenskih ekstrema koji su postali uočljiviji u različitim delovima sveta u proteklih decenijama, koji otežavaju posao predviđanja šteta, ali i omogućavanja sveobuhvatnije odgovarajuće osiguravajuće ponude.

Sve učestaliji i razorniji vremenski i klimatski događaji poput uragana, obilnih padavina, suša, požara i drugih nepogoda i fenomena (npr. rasta nivoa mora i okeana) pojačavaju i rizik od fizičkih posledica i većih odštetnih zahteva. Reosiguravajuća kuća „Minhen Re“ procenjuje da su 2017. i 2018. godina predstavljale najizazovnije zabeleženi dvogodišnji period u smislu šteta od prirodnih katastrofa, sa 225 milijardi dolara osiguranih gubitaka.¹⁴ Ipak, i dalje postoji prostor u smislu širenja osiguranja; ista reosiguravajuća kuća ukazuje na to da je manje od jedne trećine gubitaka od prirodnih nepogoda i katastrofa bilo pokriveno osiguranjem u 2016. godini.¹⁵ Dok podaci o prirodnim katastrofama i povezanim nepogodama za 2019.

¹⁰ Max J. Rudolph, FSA, CFA, CERA, MAAA, Rudolph Financial Consulting, LLC, *12th Annual Survey of Emerging Risks – Key Findings*, Casualty Actuarial Society, Canadian Institute of Actuaries, Society of Actuaries, March 2019, pp. 5–6.

¹¹ Ibid.

¹² Vladimir Njegomir, Dragan Marković, *Klimatske promene i njihov uticaj na osiguranje i reosiguranje*, Škola biznisa, Visoka poslovna škola strukovnih studija u Novom Sadu, Novi Sad, 2011, str. 111–112.

¹³ Ibid.

¹⁴ Patrick Jenkins, „Why climate change is the new 9/11 for insurance companies“, *Financial Times*, 2019, <https://www.ft.com/content/63c80228-cfee-11e9-99a4-b5ded7a7fe3f>, pristupljeno: 18. 9. 2019.

¹⁵ Ibid, fusnota br. 2.

još uvek nisu kompletni, zabrinjavajuće tendencije opstaju nažalost i u 2019. godini: obim požara u brazilskoj prašumi porastao je za čak 83% u odnosu na lane, dok je uragan „Dorijan“ u septembru 2019. godine uzrokovao vrlo veliku štetu na bahamskim ostrvima kao jedan od najsnažnijih i najrazornijih ikada zabeleženih karipskih uragana.¹⁶ U svakom slučaju, obim negativnih posledica klimatskih promena dostiže nivo gde je neophodno da se odlučnije i na sistemski način globalno prepozna nepovoljno stanje i utvrde mere pomoću kojih bi se usporilo ili umanjilo nastupanje štetnih posledica. S obzirom na složenost fenomena i njegovu multidimenzionalnost, potrebno je utvrđivanje, kao i usklađivanje mera u mnogim oblastima i u svim delovima društvenog i privrednog sistema. Budući da je izazov globalan i da se suštinski odlikuje nepredvidljivošću, utoliko je važnije da svest o klimatskim rizicima takođe bude široko zastupljena.

Potpisivanje Pariskog sporazuma u okviru Konvencije Ujedinjenih nacija o klimatskim promenama od strane 195 država sveta zaključno sa 2019. godinom predstavlja korak u dobrom pravcu. Navedenim sporazumom usvojene su mere za ograničavanje emisije štetnih gasova, prilagođavanja tj. adaptiranja na klimatske promene, kao i finansijski aspekt koji se odnosi na primenu tih mera. Pored osnivanja posebnog ekološkog fonda (Green Climate Fund) i opredeljivanja znatnih sredstava od strane niza zemalja, Grupa 7 najrazvijenijih zemalja (SAD, Kanada, Japan, Nemačka, Francuska, UK i Italija) pokrenula je inicijativu CREWS (Climate Risk and Early Warning Systems – Sistema za klimatske rizike i rano upozoravanje) i najavila investiranje 420 miliona dolara sredstava u promovisanje osiguranja od klimatskih promena (Climate Risk Insurance ili InsuResilience – „rezilijentno/ otporno osiguranje“), kojim se nastoji podići obuhvat korisnika iz zemalja u razvoju koji koriste usluge ovog vida osiguranja.¹⁷ To je važna stvar imajući u vidu da nepogode u vezi s klimatskim promenama velikim delom pogađaju nerazvijene delove sveta, koji usled ograničenih finansijskih, organizacionih i drugih kapaciteta teže izlaze na kraj s posledicama šteta u poređenju s razvijenim zemljama.

Strožim pravilima do veće klimatske osvešćenosti

Kao posledica sve razornijih i nepredvidljivijih nepogoda i klimatskih fenomena, proces finansijskog projektovanja šteta u domenu poslovanja osiguravajuće delatnosti se komplikuje. Dok se osiguravači oslanjaju na informacije i modele iz ranijih godina, kao i na prethodno zabeležene podatke prilikom pravljenja projekcija šteta, sve veća prevrtljivost vremenskih i klimatskih faktora proces planiranja čini manje pouzdanim i samim tim dodatno rizičnim. Ipak,

¹⁶ Reuters, *Dorian's death toll in Bahamas rises to 50: official*, Reuters, 2019, <https://www.reuters.com/article/us-storm-dorian/dorians-death-toll-in-bahamas-rises-to-50-official-idUSKCN1VV2A1>, pristupljeno: 20. 9. 2019. Takođe: Reuters, *Amazon wildfire: Brazil records 83% increase in forest fires*, Hindu Business Line, 2019, <https://www.thehindubusinessline.com/news/variety/amazon-wildfire-brazil-records-83-increase-in-forest-fires/article29212717.ece>, pristupljeno: 15. 9. 2019.

¹⁷ Department of Foreign Affairs and Trade of the Government of the Commonwealth of Australia, *Roadmap to US\$100 Billion*, 2017, p. 15–16.

imajući u vidu da se klimatske promene beleže širom sveta u manjoj ili većoj meri, očekuje se da će potreba za osiguravajućom zaštitom u tom smislu rasti, te je to činjenica koju osiguravajuće kuće sve više uzimaju u obzir prilikom planiranja svojih poslovnih aktivnosti. Dok pojedini osiguravači to već čine kako bi poboljšali svoju ponudu i pre drugih zadobili potencijalne osiguranike, raste i pritisak na pružaoce osiguranja da se rukovode klimatskim faktorima u svom poslovanju. To nije samo odraz potrebe da se u što većoj meri osigura solventnost osiguravača, već je i posledica pooštrenih okvirnih pravila i klimatskih načela za koja se očekuje da ih ta društva poštuju u svom poslovanju.

S jedne strane, propisi u domenima ekologije i zaštite životne sredine kontinuirano se unapređuju i šire svoj opseg; s druge strane, „zelene“ organizacije pozivaju osiguravače da svoje poslovanje učine ekološki održivijim. Tako u Velikoj Britaniji organizacija Client Earth pokreće postupke protiv osiguravajućih društava i drugih finansijskih organizacija koje nedovoljno uzimaju u obzir klimatske faktore u svom poslovanju, dok institucije grada Pariza – mesta odakle je pokrenuta do sada najozbiljnija globalna inicijativa u domenu borbe protiv klimatskih promena – pokušavaju da potpuno odvrte osiguravače od ulaganja u industriju fosilnih goriva.¹⁸ Postupci u vezi s nevaljanim tretiranjem uticaja klimatskih promena prilikom poslovanja trenutno se sprovode u preko 900 odvojenih slučajeva u 24 države sveta.¹⁹

Osiguravači su oduvek imali blizak odnos s industrijom fosilnih goriva, čije su objekte i lica osiguravali, i u čiji su razvoj ulagali kao investitori. Pooštavanje propisa i obeshrabrivanje rasta korišćenja fosilnih goriva na globalnom nivou predstavlja način na koji se žele usporiti negativne posledice klimatskih promena. S druge strane, pokušaji da se ograniči rast upotrebe fosilnih goriva u korist ekoloških izvora energije uskoro bi mogli da se odraze i na profit osiguravača koji investiraju sredstva u tradicionalne izvore energije. Osiguravajuće i druge kuće koje nastave da ulažu u industrije uglja, goriva i sl. mogle bi se suočiti sa sve manjom isplativošću takvih aktivnosti u narednim godinama. Međutim, priča je i šira od toga: mnoge države rast svojih privreda vezuju za eksploataciju i izvoz fosilnih izvora energije, zbog čega im nije jednostavno da se u kratkom roku preorijentišu na zelenije izvore snabdevanja ili prihodovanja, naročito ukoliko se radi o zemljama koje i pored velikih prirodnih bogatstava ne pripadaju razvijenim privredama i nemaju diverzifikovane izvore prihoda.

Imajući to u vidu, Francuskoj kao članici G7 i jednoj od ekonomski najrazvijenijih zemalja sa diverzifikovanom privredom možda nije neizvodljivo da, kako je najavljeno, onemogući upotrebu uglja radi proizvodnje energije nakon 2022. godine, ili da zabrani sva vozila na benzin ili dizel nakon 2040. godine, ali takvi koraci većini zemalja sveta mogu predstavljati nedostižan cilj.²⁰ Primera radi,

¹⁸ Nick Oldridge, „Insurance and climate change“, *The Ecologist*, 2019, <https://theecologist.org/2019/jan/11/insurance-and-climate-change>, pristupljeno: 5. 9. 2019.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Chloe Farand, „France will 'ban all petrol and diesel vehicles by 2040'“, *Independent*, London, 2017, <https://www.independent.co.uk/environment/france-petrol-diesel-ban-vehicles-cars-2040-a7826831.html>, pristupljeno: 20. 9. 2019.

čak i pojedine evropske zemlje, poput onih sa istoka kontinenta – npr. Poljske, koja raspolaže velikim količinama uglja koje koristi i u energetske svrhe – ne mogu tako lako da se odreknu dosadašnjeg modela snabdevanja i rasta privrede koji je u nemaloj meri vezan za fosilna goriva.

Na sličan način, ni osiguravačima koji velik deo prihoda beleže od investiranja u fosilna goriva, pogotovo ukoliko im to predstavlja jedan od dominantnih dodatnih izvora profita, nije jednostavno da se po kratkom postupku preorijentišu na druge oblasti bez posledica po svoje poslovanje. Međutim, prisustvo osiguravača u domenu industrije fosilnih goriva je značajno, tako da je u svetlu globalne kampanje protiv klimatskih promena teško očekivati da će se ublažiti pritisci na njihove kompanije da smanje ulaganja u tom sektoru. Naprotiv; s obzirom na procene da osiguravači mogu znatno uticati na smanjenje proizvodnje i korišćenje fosilnih goriva (zahvaljujući svom finansijskom uticaju i u toj industriji), očekuje se da će institucionalno i društveno uslovljavanje na njih da ulažu u zelenije izvore energije bivati sve snažnije.²¹ Drugim rečima, na osiguravače, kao i na druge kompanije, ali i ostale aktere, biće vršen sve jači pritisak da naprave otklon od industrije fosilnih goriva. To se posebno odnosi na ugalj, koji se smatra najvećim zagađivačem atmosfere i najzastupljenijim energentom u smislu emisije ugljen-dioksida.²²

Zajedno sa ugljem, sagorevanje goriva u vozilima predstavlja dominantan izvor emisije ugljen-dioksida u atmosferu, što će, s obzirom na rast ekološke svesti na globalnom nivou, imati posledice i u smislu daljeg razvoja automobilske i saobraćajne industrije. Po prethodno spomenutom obrascu, to se može odraziti i na investitore koji ulažu u tradicionalnu automobilsku i saobraćajnu industriju, kao i na one što ih osiguravaju. I pojedini osiguravači svoje poslovanje pojačano usmeravaju na saradnju s ekološki svesnim kompanijama i pojedincima.²³ Tako jedna britanska osiguravajuća kuća sebe predstavlja kao „osiguravača na polju životne sredine“, a sprovodi i aktivnosti u domenu ekološkog savetovanja, obrazovanja i pomoći za pojedince i pravna lica koji se interesuju za zelene politike i koji žele da podrže izgradnju svesti o potrebi za ograničavanjem posledica klimatskih promena. U njihove usluge tako se ubrajaju i posebne pogodnosti poput osiguranja ekoloških stambenih objekata, osiguranja organskih proizvoda, objekata koji služe „zdravu hranu“ i sl, čime nastoje da zadobiju osiguranike koji polažu na zaštitu životne sredine.

²¹ Nick Oldridge, „Insurance and climate change“, *The Ecologist*, 2019, <https://theecologist.org/2019/jan/11/insurance-and-climate-change>, pristupljeno: 5. 9. 2019.

²² United States Environmental Protection Agency, *Sources of Greenhouse Gas Emissions*, EPA, 2019, <https://www.epa.gov/ghgemissions/sources-greenhouse-gas-emissions>, pristupljeno: 18. 9. 2019.

²³ NatureSave Insurance, About NatureSave, NSI, London, 2019, <https://www.naturesave.co.uk/>, pristupljeno: 18. 9. 2019.

Zaključne napomene

Krajem druge decenije XXI veka osiguravajuće kuće suočene su sa značajnim izmenama koje proističu iz aspekta borbe protiv klimatskih promena. S jedne strane, učestalost i povećan obim katastrofalnih i drugih šteta povezanih s vremenskim i klimatskim faktorima predstavljaju značajan izazov za osiguravače, koji s manje pouzdanosti nego ranije mogu planirati svoje finansijsko poslovanje. Pored toga, osiguravači se nalaze i pod pritiskom institucija, ali i društva, da podrže distanciranje od upotrebe fosilnih goriva koja se ubrajaju među glavne uzročnike klimatskih promena, ali i da usvoje model poslovanja koji je ekološki usklađeniji, što zahteva i izmene u finansijskom planiranju, kao i promenenu koncepciju privređivanja i ulaganja. Takve izmene neminovno iziskuju i dodatne troškove. U nizu zemalja već se vode postupci protiv osiguravača koji nisu u dovoljnoj meri uvažili klimatske faktore u svom poslovanju. Ta činjenica ne samo da se negativno odražava na troškove tih društava već i narušava njihovu reputaciju u javnosti koja sve više postaje ekološki svesna.

Imajući sve to u vidu, pred zapadnoevropskim, ali i drugim osiguravačima stoje izazovni zadaci u smislu ugrađivanja niza klimatskih faktora u svoje finansijsko planiranje, budući da regulativa u tom domenu postaje sve zahtevnija. Ipak, to otvara i mogućnost za privlačenje dodatnih ekološki svesnijih osiguranika, kao i za plasiranje i razvoj novih osiguravajućih usluga. U tom smislu, kompanije koje budu ažurne u prilagođavanju zahtevima koje nameće borba protiv klimatskih promena imaju priliku da ranije dopru do sve većeg broja osiguranika koji podržavaju razvoj zelenih politika. Imajući u vidu imperativnost zauzdavanja klimatskih promena, ekološki svesno poslovanje u sve većoj meri izjednačavaće se s društveno odgovornim poslovanjem i predstavljace dodatni aspekt identiteta finansijskih kompanija, koji će biti u fokusu pažnje ne samo međunarodnih i nacionalnih normi već i sve većeg broja klimatski osvešćenih osiguranika.

Literatura

- Boris Marović, Vladimir Njegomir, Tamara Bikicki, „Osiguranje poljoprivrede u uslovima Solventnosti II i klimatskih promena“, *Zbornik radova 28. susreta osiguravača i reosiguravača Sarajevo*, SorS, Sarajevo, 2017.
- Brad Plumer, Nadja Popovich, „As Climate Changes, Southern States Will Suffer More Than Others“, *The New York Times*, New York, June 29 2017, <https://www.nytimes.com/interactive/2017/06/29/climate/southern-states-worse-climate-effects.html>
- Bradley Hope, Nicole Friedman, „Climate Change Is Forcing the Insurance Industry to Recalculate“, *The Wall Street Journal*, 2 October 2018, <https://www.wsj.com/graphics/climate-change-forcing-insurance-industry-recalculate/>
- Chloe Farand, „France will ‘ban all petrol and diesel vehicles by 2040‘“, *Independent*, London, 2017, <https://www.independent.co.uk/environment/france-petrol-diesel-ban-vehicles-cars-2040-a7826831.html>
- Department of Foreign Affairs and Trade of the Government of the Commonwealth of Australia, *Roadmap to US\$100 Billion*, 2017.

- Max J. Rudolph, FSA, CFA, CERA, MAAA, Rudolph Financial Consulting, LLC, *12th Annual Survey of Emerging Risks – Key Findings*, Casualty Actuarial Society, Canadian Institute of Actuaries, Society of Actuaries, March 2019.
- NatureSave Insurance, *About NatureSave*, NSI, London, 2019, <https://www.naturesave.co.uk/>
- Nick Oldridge, „Insurance and climate change“, *The Ecologist*, 2019, <https://theecologist.org/2019/jan/11/insurance-and-climate-change>
- Patrick Jenkins, „Why climate change is the new 9/11 for insurance companies“, *Financial Times*, 2019, <https://www.ft.com/content/63c80228-cfee-11e9-99a4-b5ded7a7fe3f>
- Reuters, Amazon wildfire: Brazil records 83% increase in forest fires, *Hindu Business Line*, 2019, <https://www.thehindubusinessline.com/news/variety/amazon-wildfire-brazil-records-83-increase-in-forest-fires/article29212717.ece>
- Reuters, Dorian's death toll in Bahamas rises to 50: official, *Reuters*, 2019, <https://www.reuters.com/article/us-storm-dorian/dorians-death-toll-in-bahamas-rises-to-50-official-idUSKCN1VV2A1>
- United Nations, *About the UN Climate Partnerships for the Global South*, UN, <https://www.un.org/sustainabledevelopment/scpibackground/>
- United Nations Climate Change, *Kyoto Protocol – Targets for the first commitment period*, UNFCCC, <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-kyoto-protocol/what-is-the-kyoto-protocol/kyoto-protocol-targets-for-the-first-commitment-period>
- United States Environmental Protection Agency, *Sources of Greenhouse Gas Emissions*, EPA, 2019, <https://www.epa.gov/ghgemissions/sources-greenhouse-gas-emissions>
- Vladimir Njegomir, Dragan Marković, *Klimatske promene i njihov uticaj na osiguranje i reosiguranje*, Škola biznisa, Visoka poslovna škola strukovnih studija u Novom Sadu, Novi Sad, 2011.

UDK:551.58+536.71:542.4:613.11:368.1:657.372.4:368.025.6:316.32
doi: 10.5937/tokosig2001047P

Miloš M. Petrović, PhD¹

CLIMATE CHANGE: AGGRAVATED RISKS AND NECESSITY TO ADJUST

REVIEW ARTICLE

Abstract

This paper will examine the relationship between the effects of climate change and the need to develop different aspects of insurance. Series of measures that various insurers and experts have taken in an effort to adjust their businesses to new circumstances evidence that insurance industry has already become interested and active in addressing climate change issues. Given that this is a global challenge, the author highlights the necessity for the broadest possible circle of financial and other actors to recognise the risk of growing unpredictability as one of the rare patterns to be reckoned with in the context of changing climate. The paper indicates that international actors, governments, and business entities will need to work together to create a framework that will be more poised for different climate circumstances, and additionally encourage and stimulate individuals to give their appropriate contribution and protect themselves, their property and environment from the consequences of this global phenomenon.

Key words: *climate change, climate migrations, global warming, environmental protection, predict losses instruments, the CREWS initiative, environmentally sustainable business*

Introduction

As one of the biggest global challenges of the 21st century, climate change imposes the need for adjustments in almost all areas of business, including insurance.

The relationship between the phenomenon of climate change and insurance can be seen as a form of a feedback loop: the volume of damages associated with climate change is increasing, which entails the need for more extensive insurance coverage. On the one hand, insurance is based on risk management and control, whereas on the other, the risks are higher and more

¹ Miloš M. Petrović holds a PhD in Political Science and is the author of papers in the area of the European Law and political science. E-mail: petrovic1milos@gmail.com

Paper received on: 16 December 2019

Paper accepted on: 13 January 2020

unpredictable than they used to be, and therefore the forecasting instruments and models need to be adapted to the circumstances of changing climate. Identification and adjustment to differently manifested climate is a broader thematic area of this paper. In particular, the text will look at how climate change is currently affecting the development of insurance industry in the context of more extreme catastrophic risks.

Prudential Regulation Authority of the Bank of England (Central Bank of the United Kingdom) has identified three key areas of high risk for the insurance industry that should be taken into account when considering climate challenges: aggravated risk in terms of its physical impact on people and property, fossil fuel investments of insurance companies (with the need to limit this aspect), and changes in legislation in terms of imposing stricter treatment of insurers who carry out their businesses outside the rules set for the environmental protection and climate changes.² The aforementioned shows that some of the most renowned financial institutions have long started to address the climate change issues, indicating that it is necessary to adjust the existing measures and apply different ones to limit the devastating consequences for lives and property of individuals and businesses.

Nevertheless, the problem lies in the scope: the challenge of climate change has not been universally recognized as one of priority risks in insurance industry. This is a risk which requires top-down approach where even the major international actors such as states, international organisations and multinational corporations have not set a system that would sanction ventures and activities void of climate change awareness, although there have been some indications to that extent. For example, in the Kyoto Protocol (1997) one of the most important international document was aligned with the aim to reduce atmospheric pollution and, among others, enable within the mechanism of „emissions trading“ the most developed industrial countries to buy excess (unused) emission units from others; still, that mechanism has not resulted in necessary and crucial changes toward the reduction of greenhouse gas emissions.³ Unfortunately, these insufficient achievements do not seem to have found a more efficient limitation model than that of the mentioned „swap“ which, according to similar but somewhat stricter concept is applied on the territory of the European Union (EU emissions trading system). Nevertheless, the general model of „emission swaps“ is neither stimulating nor binding enough to influence more fundamental reshaping of worldwide government systems with the highest percent of industrial and other emissions. In such a context, it is difficult to seriously discuss the curbing and reversing negative impacts of climate change.

² Nick Oldridge, „Insurance and climate change“, *The Ecologist*, 2019, <https://theecologist.org/2019/jan/11/insurance-and-climate-change>, accessed on : 05-09-2019.

³ United Nations Climate Change, *Kyoto Protocol – Targets for the first commitment period*, UNFCCC, <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-kyoto-protocol/what-is-the-kyoto-protocol/kyoto-protocol-targets-for-the-first-commitment-period>, accessed on: 16-12-2019.

Previous Instruments and Patterns Need to Undergo „Climate Adjustments“

More or less, it is a common knowledge that global warming changes the course and impacts the scope of devastating climate events. This is supported by the statement of Torsten Jeworrek, one of the executives of a renowned reinsurance company Munich Re. Namely, he said that the subject of discussion is no longer whether climate change is happening but how to act on such change in a sustainable manner.⁴ In light of experience with recent risks (such as wildfires in Canada which, due to its colder climate, has not been exposed to such hazards so far), insurers face problems when projecting (future) costs on earlier patterns.⁵ Namely, many insurers, which have been present on certain markets for many decades or even longer than a century, rely (heavily) on previous reports and maybe even on outdated data on a given area. On the one hand, relying on earlier data is one of the necessary factors in financial planning. Observing the regularity and characteristics of particular areas allows the identification of local or regional specificities and incorporation of the specific requirements of that part of the market into appropriate insurance policies. This ensures flexibility or a (re)design of the insurance service in accordance with customer needs. All these activities are carried out in an effort to obtain the appropriate profile of the insured, and preserve and even improve the customer trust as long as possible.

However, overreliance on earlier data, reports and models (including those regionally oriented and context-sensitive, and thus successful in forecasting) carries the risk that the challenges largely associated with intensified climate change will not be sufficiently addressed.

In other words, disasters and damage that occur as a result of climate change should not be interpreted as isolated events, but rather as the announcement of a more extreme and devastating phase in the planet's climate history. Although changes affect different regions unevenly and in different ways, it is important to bear in mind that these changes are global, whereas the degree of their unpredictability has been shifted upwards in all areas. In this regard, it is important to have a more comprehensive view of these developments: given that it is a global phenomenon, the fact that sudden devastating consequences of today are happening in one place (even where there were none) should be taken into consideration even where these consequences have still not been felt (or have not been felt to that extent) as well as where they fall within the traditional scope of risk (unfortunately, this does not preclude additional complications in these areas in terms of intensification of old or emergence of new risks).

⁴ Bradley Hope, Nicole Friedman, „Climate Change is Forcing the Insurance Industry to Recalculate“, *The Wall Street Journal*, 2 October 2018, <https://www.wsj.com/graphics/climate-change-forcing-insurance-industry-recalculate/>, accessed on: 10-12-2019.

⁵ Ibid.

When it comes to extreme weather and phenomena that can be linked to global warming, the most devastating effects are caused by ever stronger hurricanes along the east coast of the United States of America.⁶

In addition to the devastating loss of thousands of human lives and disastrous damage to the property of US citizens and the economy, a need to take extensive preventative measures to limit further losses that go beyond the projection of 150 billion Dollars will be an additional challenge.⁷ The demand and prices of real property in the US mainland are already going up, as coastal regions are increasingly exposed to hurricanes and other calamities. In the future, changes may lead to more serious migrations within the United States, where regions such as Southeast could see population decline in favour of the Northeast and West that are less affected by climate issues.⁸ Naturally, the mentioned examples are not limited to the North American continent, but illustrate possible developments in other parts of the world. Thus, for example, an increasingly intense process of devastation and drainage of soil in African countries is expanding desert land at the expense of other land. This diminishes the opportunities for more sustainable survival in these areas, forcing the population to move towards areas less exposed to extreme climate conditions. Migrations through the Mediterranean that the European continent has seen in the past decade are not only the result of socio-political and economic problems, but also of increasingly harsh climates and poor soil, combined with the population growth. Climate migrations, which are expanding across the globe, have become a widely studied phenomenon. Unfortunately, the countries that are a part of a so-called “Global South” (such as those in Africa, South Asia or South America), which include some of the poorest countries and societies in the world, are particularly vulnerable to climate change and less resilient to its adverse effects. This also widens the gap between these countries and more developed countries in the Northern Hemisphere.⁹

Toward Recognising Changed Reality

The risks associated with climate change are increasingly becoming the subject of interest and activities of insurance practitioners. In the 12th Annual Survey of Emerging Risks of Canadian actuarial associations and institutions, based on analysis performed by several hundreds of actuaries from different countries,

⁶ Boris Marović, Vladimir Njegomir, Tamara Bikicki, *Agricultural Insurance under the Solvency II and Climate Change*, Proceedings for the 28th Meeting of Insurance and Reinsurance Companies Sarajevo, SorS, Sarajevo, 2017, pp. 35. Available in electronic form: <http://www.sors.ba/UserFiles/file/SorS/SORS%202017/RADOVI/Zbornik%20SorS%202017-Marovic-Njegomir.pdf>, accessed on: 11- 12- 2019.

⁷ Ibid, pp. 35–36.

⁸ Brad Plumer, Nadja Popovich, As Climate Changes, Southern States Will Suffer More Than Others, *The New York Times*, New York, June 29 2017, <https://www.nytimes.com/interactive/2017/06/29/climate/southern-states-worse-climate-effects.html>, accessed on: 11- 12- 2019.

⁹ United Nations, *About the UN Climate Partnerships for the Global South*, UN, <https://www.un.org/sustainabledevelopment/scpi/background/>, accessed on: 14-01- 2020.

the risk of climate change is described as „top current risk“ for the year 2019.¹⁰ In last year’s survey, climate change ranked second, just behind the risks in the area of infrastructure (including IT) interconnections, while in the years before, climate risk was not among the top five, as voted by actuarial experts involved in the project.¹¹ Concerning the results for 2019, in addition to seeing climate change as a top current risk, most participants considered it a top emerging risk as well as a leader in “top emerging risks combination” (where participants could include three different risks). The fact that among challenges such as demographic change, economic disruptions, terrorism etc. the actuaries dealing with calculations and risk projections placed climate change at the top of their list of current priorities shows that this challenge has outgrown its long-established environmental matrix and moved into the field of interest of other industries, including insurance.

In insurance business, climate change poses enhanced challenges for all participants; starting with the availability of services at affordable prices to slowing down market development and the risk of costs spilling over to the government bodies and individuals.¹² As early as in the second decade of the 21st century, certain authors referred to the forecasts of the specialised agencies of the United Nations for 2006 and warned that if emissions were not reduced by the middle of that decade, the line separating from inadequate determination of insurance premiums could be already crossed, whereas by 2025, certain markets, such as particular coastal parts of the United States, would be impossible to cover by insurance.¹³ This is, among other things, a consequence of the weather extremes that, in recent decades, have become more visible in different parts of the world, which makes it difficult to predict losses and provide an appropriate and more comprehensive insurance offer.

Increasingly frequent and devastating weather and climate events such as hurricanes, heavy rainfall, droughts, fires and other disasters and phenomena (rising sea and ocean levels) also increase the risk of physical consequences and higher claims. A reinsurance company, Munich Re, estimates that the years 2017 and 2018 were the most challenging two-year period in terms of catastrophe claims, with 225 billion dollars of insured losses.¹⁴ Yet, there is still room for expanding insurance; the same reinsurance company indicates that in 2016, less than one-third of natural and catastrophic losses were covered by insurance.¹⁵ Although data on natural catastrophes and associated disasters for 2019 are still

¹⁰ Max J. Rudolph, FSA, CFA, CERA, MAAA, Rudolph Financial Consulting, LLC, *12th Annual Survey of Emerging Risks – Key Findings*, Casualty Actuarial Society, Canadian Institute of Actuaries, Society of Actuaries, March 2019, pp. 5–6.

¹¹ Ibid.

¹² Vladimir Njegomir, Dragan Marković, *Klimatske promene i njihov uticaj na osiguranje i reosiguranje*, School of Business, Novi Sad School of Business, Novi Sad, 2011, pp. 111–112.

¹³ Ibid.

¹⁴ Patrick Jenkins, „Why climate change is the new 9/11 for insurance companies“, *Financial Times*, 2019, <https://www.ft.com/content/63c80228-cfee-11e9-99a4-b5ded7a7fe3f>, accessed on: 18-09-2019.

¹⁵ Ibid, footnote no. 2.

incomplete, unfortunately, worrying trends continue in 2019: rainforest wildfires in Brazil increased by as much as 83% compared to last year, while in September 2019, Hurricane Dorian, one of the most severe and devastating Caribbean hurricanes ever recorded, caused severe damage in the Bahamas.¹⁶ In any case, the magnitude of the unfavourable effects of climate change is reaching a level where it is necessary to globally identify this adverse situation in a more decisive and systematic manner, and establish the measures that would slow down or reduce the adverse effects. Given the complexity of this phenomenon and its multidimensionality, it is necessary to identify and coordinate measures in many areas and all parts of the social and economic system. Since this challenge is global and fundamentally unpredictable, it is all the more important to widely spread the awareness of climate risk.

A step in the right direction is the fact that by 2019, 195 countries around the world signed the Paris Agreement under the United Nations Convention on Climate Change. The said Agreement adopted measures to limit the emission of greenhouse gases, and make adjustments, i.e. to adapt to climate change, and include the financial aspect related to the implementation of these measures. In addition to setting up the Green Climate Fund and allocation of significant funding from a number of countries, the Group of 7 most developed countries (USA, Canada, Japan, Germany, France, UK and Italy) launched the CREWS (Climate Risk and Early Warning Systems - climate risk insurance and early warning) and announced the investment of \$420 million in promoting climate protection (Climate Risk Insurance or InsuResilience) which, with this type of insurance, seeks to enhance the outreach of beneficiaries from developing countries.¹⁷ This is highly important in view of the fact that climate-related disasters are largely affecting underdeveloped parts of the world that find it harder to cope with the damages due to limited financial, organizational, and other capacities.

Building Climate Awareness by Stricter Rules

Increasingly devastating and unpredictable disasters and climate phenomena complicate financial projections of damages in the insurance business. Although in their projections of claims insurers rely on previous years' information and models, and on the previously recorded data, increasing weather and climate volatility makes the planning process less reliable and therefore additionally risky. However, given that climate change is more or less recorded worldwide,

¹⁶ Reuters, *Dorian's death toll in Bahamas rises to 50: official*, Reuters, 2019, <https://www.reuters.com/article/us-storm-dorian/dorians-death-toll-in-bahamas-rises-to-50-official-idUSKCN1VV2A1>, accessed on: 20-09-2019.

Also: Reuters, *Amazon wildfire: Brazil records 83% increase in forest fires*, Hindu Business Line, 2019, <https://www.thehindubusinessline.com/news/variety/amazon-wildfire-brazil-records-83-increase-in-forest-fires/article29212717.ece>, accessed on: 15-09-2019.

¹⁷ Department of Foreign Affairs and Trade of the Government of the Commonwealth of Australia, *Roadmap to US\$100 Billion*, 2017, pp. 15–16.

the need for insurance protection in this regard is expected to grow. A growing number of insurance companies take into account this fact when planning their business activities. The pressure on insurance providers to include climate factors in their business is rising, although some of them have already started to consider these factors in order to improve their offer and be the first to attract potential policyholders. Not only does this reflect insurers' need to ensure their solvency as much as they can, but is also a consequence of stricter framework rules and climate principles that these companies are expected to observe in their operations.

On the one hand, regulations in the fields of ecology and environmental protection are continuously improving and expanding their scope; while on the other, green organizations are calling upon insurers to make their businesses more environmentally sustainable. Thus, in the United Kingdom, the Client Earth is taking legal actions against insurance companies and other financial organizations that, in their operations, do not sufficiently take into account climate factors, while the institutions of the city of Paris (the place where the most serious global climate change initiative has been launched) are trying to completely discourage insurers from investing in the fossil fuel industry.¹⁸ Currently, there are 900 climate related lawsuits filed in 24 countries.¹⁹

Insurers have always had a close relationship with the fossil fuel industry. They provided coverage for facilities and persons, and invested in the development of this industry. Tightening regulations and discouraging global use of fossil fuels is one of the attempts to counteract the negative effects of climate change. On the other hand, the attempts to curb the growth of fossil fuel use for the benefit of green energy sources could soon have an impact on the profits of insurers investing in traditional energy sources. In the coming years, insurance companies and other companies that continue to invest in the coal, fuel, and the like industries could face the diminishing cost-effectiveness of such activities. However, it is more to the picture than meets the eye: many countries tie the growth of their economies to the exploitation and export of fossil energy sources, which is why they do not find it easy to refocus on greener sources of supply or income in the short term, especially in countries that, despite their large natural resources, do not belong to the developed economies and do not have diversified sources of income

In view of the above, France, as a member of the G7 and one of the most economically developed countries with a diversified economy, may not find it impossible to, as announced, stop using coal to produce electricity by 2022, or ban all petrol or diesel vehicles by 2040, but majority of the countries across the globe may find this goal unreachable.²⁰ For example, even some European countries, such as those from the east of the continent (e.g. Poland) cannot give

¹⁸ Nick Oldridge, „Insurance and climate change“, *The Ecologist*, 2019, <https://theecologist.org/2019/jan/11/insurance-and-climate-change>, accessed on: 05-09-2019.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Chloe Farand, „France will 'ban all petrol and diesel vehicles by 2040'“, *Independent*, London, 2017, <https://www.independent.co.uk/environment/france-petrol-diesel-ban-vehicles-cars-2040-a7826831.html>, accessed on: 20-09-2019.

up their current model of supply and economy growth so easily. Namely, Poland has large quantities of coal and uses it for energy purposes, whereas its economy is considerably tied to fossil fuels.

Similarly, it is not easy for the insurers whose large part of income is generated from investments in fossil fuels to quickly and painlessly reorientate to other industries, especially if this one is among predominant additional sources of profit. However, the presence of insurers in the fossil fuel industry is significant, and in light of the global climate change campaign, their companies are not likely to be relieved from pressure to reduce investments in that sector. Quite the opposite, given the estimates that insurers can significantly reduce fossil fuel production and use (owing to their financial influence in the industry), they are expected to be subjected to a stronger institutional and social conditioning to invest in greener energy sources.²¹ In other words, the pressure on insurers, other companies, and other actors to shift their focus from the fossil fuel industry will increase. This is especially true for coal, which is considered the largest atmospheric pollutant and the most represented energy source in terms of carbon dioxide emissions.²²

In addition to coal, fuel combustion from vehicles is a dominant source of carbon dioxide emissions, and given the increasing environmental awareness at the global level, this will impact further development of the automotive and transportation industries. This pattern may also affect the investors in traditional automotive and transportation industry and their insurers. Individual insurers are also focusing their business on environmentally aware companies and individuals.²³ Thus, one British insurance company assumed the name of “environmental insurer” and for the individuals and legal entities who are interested in green policies and wish to support awareness-raising on the need to curb the consequences of climate change, started to carry out the activities of environmental counselling, education, and assistance. Their services also include special benefits such as green home insurance, insurance of organic produce, healthy food, etc., thus seeking to attract policyholders who take environmental protection seriously.

Closing Remarks

At the end of the second decade of the 21st century, insurance companies are acting on climate change and facing significant modifications. Namely, the frequency and magnitude of catastrophic and other weather- and climate-related damages pose a significant challenge for insurers, who are not able to

²¹ Nick Oldridge, „Insurance and climate change“, *The Ecologist*, 2019, <https://theecologist.org/2019/jan/11/insurance-and-climate-change>, accessed on: 05-09-2019.

²² United States Environmental Protection Agency, *Sources of Greenhouse Gas Emissions*, EPA, 2019, <https://www.epa.gov/ghgemissions/sources-greenhouse-gas-emissions>, accessed on: 18-09-2019.

²³ NatureSave Insurance, *About NatureSave*, NSI, London, 2019, <https://www.naturesave.co.uk/>, accessed on: 18-09-2019.

plan their financial operations as reliably as before. In addition, insurers are also under pressure from institutions and communities to support divestment of fossil fuels (which are one of the main causes of climate change), and to adopt a more environmentally friendly business model. This also requires adjustments in financial planning and changed concept of business and investments. Such changes inevitably involve additional costs. In a particular number of countries, legal actions are already taken against insurers who, in their operations, have not sufficiently taken into account climate factors. Not only does this negatively affect the expenditures of these companies, but also damages their reputation among an increasingly environmentally aware public.

With all this in mind, and as regulations in this field become stricter, Western European and other insurers face challenging tasks in terms of incorporating a range of climate factors into their financial planning. However, this also creates a possibility to attract more environmentally conscious policyholders, and launch and develop new insurance services. In this regard, companies that are keeping pace with the demands imposed by climate change have the opportunity to reach out to an increasing number of policyholders who support the development of green policies. In view of the fact that curbing climate change is a must, eco-conscious business will increasingly equate to socially responsible business and will become an additional aspect of the identity of financial companies placed in the focus of not only international and national standards, but also an increasing number of climate-conscious policyholders.

Literature

- Boris Marović, Vladimir Njegomir, Tamara Bikicki, "Agricultural Insurance under the Solvency II and Climate Change", *Proceedings for the 28th Meeting of Insurance and Reinsurance Companies Sarajevo*, SorS, Sarajevo, 2017.
- Brad Plumer, Nadja Popovich, "As Climate Changes, Southern States Will Suffer More Than Others", *The New York Times*, New York, June 29 2017, <https://www.nytimes.com/interactive/2017/06/29/climate/southern-states-worse-climate-effects.html>
- Bradley Hope, Nicole Friedman, "Climate Change Is Forcing the Insurance Industry to Recalculate", *The Wall Street Journal*, 2 October 2018, <https://www.wsj.com/graphics/climate-change-forcing-insurance-industry-recalculate/>
- Chloe Farand, "France will 'ban all petrol and diesel vehicles by 2040'", *Independent*, London, 2017, <https://www.independent.co.uk/environment/france-petrol-diesel-ban-vehicles-cars-2040-a7826831.html>
- Department of Foreign Affairs and Trade of the Government of the Commonwealth of Australia, *Roadmap to US\$100 Billion*, 2017.
- Max J. Rudolph, FSA, CFA, CERA, MAAA, Rudolph Financial Consulting, LLC, *12th Annual Survey of Emerging Risks – Key Findings*, Casualty Actuarial Society, Canadian Institute of Actuaries, Society of Actuaries, March 2019.
- NatureSave Insurance, *About NatureSave*, NSI, London, 2019, <https://www.naturesave.co.uk/>

- Nick Oldridge, „Insurance and climate change“, *The Ecologist*, 2019, <https://theecologist.org/2019/jan/11/insurance-and-climate-change>
- Patrick Jenkins, „Why climate change is the new 9/11 for insurance companies“, *Financial Times*, 2019, <https://www.ft.com/content/63c80228-cfee-11e9-99a4-b5ded7a7fe3f>
- Reuters, Amazon wildfire: Brazil records 83% increase in forest fires, Hindu Business Line, 2019, <https://www.thehindubusinessline.com/news/variety/amazon-wildfire-brazil-records-83-increase-in-forest-fires/article29212717.ece>
- Reuters, Dorian's death toll in Bahamas rises to 50: official, Reuters, 2019, <https://www.reuters.com/article/us-storm-dorian/dorians-death-toll-in-bahamas-rises-to-50-official-idUSKCN1VV2A1>
- United Nations, *About the UN Climate Partnerships for the Global South*, UN, <https://www.un.org/sustainabledevelopment/scpi/background/>
- United Nations Climate Change, *Kyoto Protocol – Targets for the first commitment period*, UNFCCC, <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-kyoto-protocol/what-is-the-kyoto-protocol/kyoto-protocol-targets-for-the-first-commitment-period>
- United States Environmental Protection Agency, *Sources of Greenhouse Gas Emissions*, EPA, 2019, <https://www.epa.gov/ghgemissions/sources-greenhouse-gas-emissions>
- Vladimir Njegomir, Dragan Marković, *Klimatske promene i njihov uticaj na osiguranje i reosiguranje*, Škola biznisa, Visoka poslovna škola strukovnih studija u Novom Sadu, Novi Sad, 2011.

Translated by: **Zorica Simović, Grad. Philol.**

UDK:048.83:35.77.5:340.122(047.3)(497.11):368.013:368.029:340.122:368.04

Sarita A. Olević, MA¹

PRIKAZ SAVETOVANJA

TRIDESET DRUGI SUSRET KOPAONIČKE ŠKOLE PRIRODNOG PRAVA – SEKCIJA OSIGURANJE

Trideset drugi susret Kopaoničke škole prirodnog prava organizovan je na Kopaoniku u Hotelu „Grand“ od 13. do 17. decembra 2019. godine, okupivši brojne eminentne domaće i strane stručnjake iz oblasti prava. Opšta tema ovogodišnjeg 32. susreta bila je **„Pravo i snaga umnosti“**, posvećena osnivaču Kopaoničke škole prirodnog prava akademiku prof. dr Slobodanu Peroviću. Organizator je i ove godine sve referate autora grupisao u šest oblasti – šest stubova prema programu i koncepciji heksagona, koji predstavljaju katedre sa nizom srodnih disciplina: 1) Pravo na život; 2) Pravo na slobodu; 3) Pravo na imovinu; 4) Pravo na intelektualnu tvorevinu; 5) Pravo na pravdu; 6) Pravo na pravnu državu. U okviru katedri radile su sekcije, gde su referati dalje grupisani radi usmene prezentacije i diskusije. Prihvaćeni referati odštampani su i objavljeni u časopisu za pravnu teoriju i praksu Pravni život br. 9-12/2019 u četiri toma, čiji je izdavač Udruženje pravnika Srbije.

Dana 13. decembra 2019. godine plenarnom sednicom otvoren je 32. Susret Kopaoničke škole prirodnog prava, posvećen nedavno preminulom profesoru Slobodanu Peroviću. Prisustvovalo je oko 600 učesnika. Nakon konstituisanja radnog predsedništva plenarne sednice Kopaoničke škole, njegovi članovi uzeli su učešća u radu i svoja izlaganja posvetili liku i delu osnivača Kopaoničke škole prirodnog prava akademiku prof. dr Slobodanu Peroviću. Čule se su reči najviše naučne počasti, poštovanja i priznanja od strane pravničkog sveta iz zemlje i inostranstva.

Osnivaču Kopaoničke škole prirodnog prava akademiku prof. dr Slobodanu Peroviću dodeljeno je priznanje Ruske Akademije nauka – srebrna medalja „B. И. Вернадского“, dok mu je Akademija nauka i umjetnosti Republike Srpske dodelila Povelju za doprinos njenoj afirmaciji. Medalja i Povelja uručene su predsednici Kopaoničke škole prirodnog prava prof. dr Jeleni S. Perović Vujačić.

Prof. dr Jelena S. Perović Vujačić na svečanoj plenarnoj sednici prisutnima se obratila sa svojim izlaganjem pod nazivom „Universitas iuris naturalis Kopaonici – trideset dve godine postojanja i rada“. Ona je istakla koncepciju kojom se tokom trideset dve godine postojanja rukovodila Kopaonička škola prirodnog prava, kao i naučne rezultate škole, sa akcentom na tome da je Kopaonička škola „rodno mesto Prednacrta građanskog zakonika“. Predsednica Kopaoničke škole učesnicima

¹ Viši savetnik u Funkciji za pravne poslove Kompanije „Dunav osiguranje“ a. d. o., i-mejl: sarita.olevic@dunav.com

je objavila da je izdavačka delatnost škole od decembra 2019. godine bogatija za novi naučni časopis koji će izlaziti dva puta godišnje, pod nazivom Revija Kopaoničke škole prirodnog prava. Časopis će, pored ostalog, sadržati komentare zakona, naučne članke, prikaze knjiga i drugo. Ona je posebno ukazala na važnost okupljanja pravničke javnosti i da učesnici iz inostranstva dolaze iz preko 40 zemalja. Kao važnu činjenicu istakla je to da se „škola od 2005. godine nalazi pod moralnim pokroviteljstvom UNESCO-a“.

Za 32. Susret Kopaoničke škole prirodnog prava organizatoru je prispelo preko 200 radova domaćih i inostranih autora, dok su posle anonimne recenzije prihvaćena i objavljena 172 rada, raspoređena u četiri toma knjiga. Ove godine Kopaonička škola raspisala je konkurs za Nagradu „Slobodan Perović“ za tri najbolja rada mladih učesnika. Pristigao je veći broj radova, a tri najbolja su izdvojena, i mladi autori su proglašeni za dobitnike nagrade „Slobodan Perović“. Porodica Osnivača Kopaoničke škole prirodnog prava obezbedila je sredstva za novčani deo nagrade na ovogodišnjem konkursu. Mladi autori predstavili su se auditorijumu i primili ustanovljene nagrade. Prva nagrada pripala je Kristini Balnožan, druga Davidu Vučiniću, dok je treću nagradu dobila Andrea Nikolić.

Na 32. Susretu Kopaoničke škole svoj doprinos kao učesnici dali su pravnici s raznih univerziteta, iz sudova, javnih službi, privrednih preduzeća, bankarskih i osiguravajućih organizacija, kao i drugih institucija.

Pravo osiguranja na ovogodišnjim susretima predstavljeno je u sastavu III katedre, u okviru tematske celine Pravo na imovinu. Autori su u četiri referata učesnicima približili značaj osiguranja.

1. Dr Mirjana Glantić, istraživač saradnik Instituta za uporedno pravo, u svom referatu „Ograničenja izbora načela ugovornog prava reosiguranja kao merodavnog prava“ istakla je da ugovor o reosiguranju u srpskom pravnom sistemu predstavlja nedovoljno regulisanu oblast, a da sam značaj ove vrste ugovora za tržište osiguranja zahteva dublji pristup. U radu je navedeno da Solventnost II pokreće potrebu za regulisanjem ugovora o reosiguranju. Ti ugovori podrazumevaju element inostranosti budući da reosiguravači iz razvijenih zemalja preuzimaju višak rizika od osiguravača iz manje razvijenih zemalja. U radu se ukazuje na osnovne karakteristike Pricl-a. Rad na izradi načela ugovornog prava reosiguranja započeo je 2016. godine i tokom izrade pitanje forme pojavilo se kao najvažnije. U radu se dalje razmatra primena Pricl-a na ugovore o reosiguranju koji sadrže arbitražnu klauzulu gde postoji veća šansa za izbor Pricl-a kao merodavnog prava. Kada kao merodavno pravo ugovorne strane izaberu Pricl, to je po efektu jednako izboru nacionalnog prava. Odredba Pricl-a se inkorporira u tekst ugovora koji ne sadrže arbitražnu klauzulu. Autorka je stala da je primena Pricl-a moguća i kada ugovorne strane nisu izabrale nijedno pravo kao merodavno. Sadržina Pricl-a može predstavljati novo definisanje ugovornog prava, jer ta rešenja, kada su izabrana, mogu služiti kao merodavno pravo, a mogu poslužiti i za reviziju domaćeg prava.

2. Mr Slobodan Ilijić, član Predsedništva Udruženja pravnika Srbije, u referatu „Savremeni oblici obaveznog osiguranja u Srbiji“ razmatra oblike

obaveznog osiguranja u skladu s važećim zakonskim i podzakonskim aktima, kao i uslovima osiguranja u Srbiji. Prvi deo rada govori o oblicima obaveznog osiguranja prema Zakonu o stečaju, gde autor navodi da su prvi i drugi oblik obaveznog osiguranja predviđeni kao oblici kratkoročnog obaveznog osiguranja od profesionalne odgovornosti stečajnog upravnika. Neke od razlika su da se prvi oblik obaveznog osiguranja smatra osnovnim oblikom obaveznog osiguranja, dok se drugi smatra dopunskim oblikom. Sledeća razlika odnosi se na visinu sume osiguranja koja je kod prvog oblika zakonska kategorija, a kod drugog oblika ugovorna kategorija. Stečajni upravnik je organ stečajnog postupka u kome ima sedam različitih dužnosti iz kojih proizlazi da je stečajni upravnik ograničen pri vršenju dužnosti zastupanja u stečajnom postupku, u skladu sa zakonom. U drugom delu rada autor se usredsređuje na oblik obaveznog osiguranja prema Zakonu o proceniteljima vrednosti nepokretnosti, koji je iznedrio novu profesiju – procenitelja vrednosti nepokretnosti. Zakonodavac je predvideo različite brojne i restriktivne uslove za licenciranje procenitelja. Jedno od zakonom ustanovljenih pravila jeste da se licenca procenitelju izdaje na najmanje tri godine. Autor ističe da predmet rada čine zakonske odredbe o obliku dugoročnog obaveznog osiguranja. Osiguranje zaključeno na godinu dana ili kraće smatra se kratkoročnim, dok se osiguranje zaključeno na period preko godinu dana smatra dugoročnim. Autor ističe da se dugoročno obavezno osiguranje u praksi osiguranja najbolje sagledava kroz prizmu opštih uslova osiguranja osiguravača. Odredbe Zakona o proceniteljima vrednosti i opštih uslova omogućavaju osiguravajuće pokriće za procenitelja vrednosti nepokretnosti.

Učešće u radu na 32. Susretu Kopaoničke škole prirodnog prava uzeli su i svoj doprinos kao autori dali i zaposleni Kompanije „Dunav osiguranje“ a. d. o.

3. Sarita Olević, MA, viši savetnik u Funkciji za pravne poslove u Kompaniji „Dunav osiguranje“ a. d. o, u svom referatu pod naslovom „Pravno-organizacioni aspekti poveravanja poslova trećim licima u osiguranju“ ističe da je tržište osiguranja u Srbiji, pored zakonskih i podzakonskih akata, pravno i organizaciono uređeno i propisima donetim od strane NBS koji se odnose na delatnost osiguranja. U radu se analiziraju odredbe aktuelnih propisa kojima se određuje delatnost osiguranja u Srbiji, kao i drugih podzakonskih akata koji uvode i uređuju poveravanje poslova trećim licima. Dalje se analizira stepen ostvarenog procesa usklađivanja s propisima i pravom EU u smislu harmonizacije tržišta osiguranja i usklađivanja poveravanja poslova trećim licima, s obzirom na to da je tokom primene određenih odredaba Solventnosti II u naš regulatorni okvir došlo do približavanja sektoru osiguranja Evropske unije. Navodi da se potpuna primena Solventnosti II u našem zakonodavstvu, zbog svoje kompleksnosti, očekuje 2021. godine, budući da su sve promene složene i da zahtevaju sredstva koja društva za osiguranje moraju obezbediti, te predstavljaju velik izazov u postupku usklađivanja u sektoru osiguranja. Stupanjem na snagu Direktive o solventnosti II, čiji je osnovni cilj obezbeđenje zaštite korisnika osiguranja, kao i veća stabilnost tržišta osiguranja, uslovi kojima se poveravanje poslova definiše dobijaju na značaju, te je sam postupak poveravanja poslova u društvima za osiguranje i reosiguranje postao kompleksniji.

4. Miljan Sekulović, viši pravni zastupnik u Funkciji za pravne poslove u Kompaniji „Dunav osiguranje“ a. d. o, u referatu pod naslovom „Osiguranje imovine sa osvrtom na sporna pitanja u sudskoj praksi“, tumači odredbe Zakona o obligacionim odnosima kojima se uređuje ova oblast. On navodi da je osiguranje specifična oblast s obzirom na to da je imovina osigurana od različitih rizika, i kada dođe do nastupanja osiguranog slučaja to jest štete, uzroci su različiti i njihovo ispitivanje zahteva posebnu stručnost. Da bi se utvrdio uzrok štete i postojanje eventualnih propusta na strani osiguranika, potrebno je da se u analiziranje uključe lica različitih struka. Postupci naknade štete po polisama iz osiguranja imovine ne vode se često pred sudom, te nema dovoljno sudske prakse, što dovodi do toga da sudovi prilikom donošenja presude imaju poteškoće sa primenom uslova osiguranja.

U okviru Treće katedre, sekcija Opšta pitanja – kodifikacija, objavljen je rad Ljiljane Kovačević Matić, višeg savetnika u Kompaniji „Dunav osiguranje“ a. d. o, pod naslovom „Kritički osvrt na pojedina rešenja Zakona o stanovanju i održavanju zgrada“.

Na ovogodišnjem 32. Susretu Kopaoničke škole prirodnog prava za sekciju Osiguranje i iznete referate učesnici su pokazali veliko zanimanje. Činjenica je da pravo osiguranja postaje zanimljiva tema i da je Kopaonička škola eminentan skup pravnika u okruženju i mesto gde će pravo osiguranja u budućnosti biti adekvatno zastupljeno.

Prema opštoj oceni učesnika, autora i urednika, ovogodišnji susret Kopaoničke škole ispunio je očekivanja.

UDK:048.83:35.77.5:340.122(047.3)(497.11):368.013:368.029:340.122:368.04

Sarita A. Olević, MA¹

CONFERENCE REVIEW

THIRTY-SECOND MEETING OF KOPAONIK SCHOOL OF NATURAL LAW - INSURANCE SECTION

The thirty-second meeting of the Kopaonik School of Natural Law was organized at the mountain of Kopaonik, in the Hotel Grand, from December 13 to 17, 2019, bringing together a number of eminent local and foreign legal experts. The general topic of this year's 32nd meeting was "**Law and Power of Mind**", dedicated to the founder of the Kopaonik School of Natural Law, academician prof. dr. Slobodan Perović. This year as well, the organizer grouped all papers into six sections - six pillars programmed and conceived as hexagons, representing departments, with a number of related disciplines: 1) right to life; 2) right to freedom; 3) right to property; 4) right to intellectual property; 5) right to justice; 6) right to the rule of law. There were sections within the departments where the papers were further grouped for oral presentation and discussion. Accepted papers have been printed and published in *Legal Life* Journal for legal practice and theory 9-12 / 2019, in four volumes and published by the Association of Lawyers of Serbia.

The 32nd Meeting of the Kopaonik School of Natural Law was opened on December 13, 2019, at the plenary session. This Meeting was dedicated to the recently deceased Professor Slobodan Perović and was attended by about 600 participants. Upon constitution of the work presidency of the Kopaonik School plenary session, the members took part in its operation and dedicated their presentations to the person and work of the founder of the Kopaonik School of Natural Law, academician prof. dr. Slobodan Perović. Numerous local and foreign lawyers dedicated him the words of highest scientific honour, respect and recognition.

The founder of the Kopaonik School of Natural Law, academician prof. dr. Slobodan Perović was awarded a silver medal "Б. И. Вернадского" by the Russian Academy of Sciences, while the Academy of Sciences and Arts of the Republic Srpska awarded him a Charter for contribution to their affirmation. The Medal and Charter were handed over to the President of the Kopaonik School of Natural Law, prof. dr. Jelena S. Perović Vujačić.

Prof. dr Jelena S. Perović Vujačić, addressed the audience of the plenary session ceremony with her presentation titled "Universitas iuris naturalis Copsaonici - thirty-two years of existence and work". The author emphasized the concept that governed the Kopaonik School of Natural Law during thirty-two years of its existence

¹ Senior adviser in the Legal Function of Dunav Insurance Company a. d. o

and the scientific results of the School, highlighting that the Kopaonik School is the “birthplace of the Preliminary Draft Civil Code”. The President of the Kopaonik School revealed to the audience that, since December 2019, the publishing activity of the School has been richer for a new scientific journal, to be published twice a year under the title *Review of the Kopaonik School of Natural Law*. Among other themes, the review will include commentary on the law, scholarly articles, reviews of the authors books and more. She emphasized the importance of gathering the legal industry, including the foreign attendees from over 40 countries. The author noted as important that “the School has been under the auspices of UNESCO since 2005”.

For the 32nd Meeting of the Kopaonik School of Natural Law, the organizer received over 200 papers by the local and foreign authors. After the anonymous review, 172 papers were accepted and published, classified into four volumes. This year, the Kopaonik School has opened a youth competition for the “Slobodan Perović Award” for the three best papers. A number of papers have been submitted and the top three singled out. Their young authors are announced winners of “Slobodan Perović” awards. The family of the founder of the Kopaonik School of Natural Law provided funds for the prize money at this year’s competition. The young authors presented themselves to the audience and received the granted awards. The first award went to Kristina Balnožan, second to David Vučinić, third to Andrea Nikolić.

The lawyers from various universities, courts of law, public services, companies, banking and insurance organizations as well as other institutions contributed as participants at the 32nd Meeting of the Kopaonik School.

At this year’s meetings, the insurance law was included in the III department within the thematic section “Property”. Through four papers, the authors presented the importance of insurance to the participants.

1. Mirjana Glintić, PhD, Research Associate at the Institute for Comparative Law, in her paper “Limitations of the choice of principles of contractual reinsurance law as applicable” pointed out that reinsurance contract is insufficiently regulated in the Serbian legal system and that the importance of this type of contract for the insurance market requires a more detailed consideration. In the paper, the author stated that Solvency II introduced the need to regulate reinsurance contracts. Such contracts imply a foreign element, as reinsurers from developed countries assume excess risk from insurers in emerging countries. The paper outlined the basic features of Pricl. Work on drafting the principle of contractual reinsurance law began in 2016 and, during the drafting, the issue of form emerged as the most important. The paper further discussed the application of Pricl to reinsurance contracts that contain an arbitration clause, where a chance of choosing Pricl as the applicable law is greater. When the contracting parties choose Pricl as the applicable law, it is equivalent in effect to national law. The provision of Pricl is incorporated into the text of contracts that do not contain any arbitration clause. The author is of the opinion that the application of Pricl is possible even when the contracting parties have not chosen any law to be applicable. The contents of Pricl

may represent a new definition of contract law, since these solutions, when opted for, may serve as applicable law, but also to revise the local law.

2. Slobodan Ilijic, LLM, Member of the Presidency of the Association of Lawyers of Serbia, in the paper "Contemporary Forms of Compulsory Insurance in Serbia" discussed the forms of compulsory insurance in accordance with the applicable laws and by-laws, as well as the insurance environment in Serbia. The first part of the paper deals with the forms of compulsory insurance under the Bankruptcy Law, where the author states that the first and second form of compulsory insurance are stipulated as short-term compulsory insurance against the professional liability of a bankruptcy trustee. The difference lies in the fact that the first form of compulsory insurance is considered the basic, while the second is considered supplementary. The next difference relates to the level of sum insured, being the legal category with the first line of business and the contractual category in the second line of business. The bankruptcy trustee is an authority for bankruptcy proceedings, with seven different duties. Therefore, the bankruptcy trustee is restricted in performing his duties of representation in such proceedings, in accordance with the law. In the second part of the paper, the author focuses on the form of compulsory insurance under the Law on Real Estate Appraisers, which introduced a new profession - real estate appraiser. The legislator stipulated numerous and restrictive conditions for licensing appraisers. One of the rules established by the law is that a license is issued to an appraiser for a minimum of three years. The author points out that the subject matter of the paper comprises the legal provisions on the long-term compulsory insurance form. Insurance concluded for one year or less is considered short-term, while insurance concluded for a period of more than one year is considered long-term. The author points out that in practice, the long-term compulsory insurance is best understood via the prism of the insurer's general insurance terms and conditions. The provisions of the Law on Appraisers and general terms and conditions provide for the insurance coverage for the real estate appraiser.

The employees of Dunav Insurance Company a. d.o. participated and contributed as authors to the 32nd Meeting of the Kopaonik School of Natural Law.

3. Sarita Olević, MA, Senior Advisor at the Legal Department of Dunav Insurance a. d. o. In her paper "Legal and organizational aspects of outsourcing insurance business", the author pointed out that, in addition to laws and by-laws, the insurance market in Serbia is also legally and organizationally regulated by the rules adopted by the NBS relating to the insurance industry. The paper analysed the provisions of current regulations governing the insurance industry in Serbia, as well as other by-laws that introduce and regulate outsourcing. It further analysed the extent of the process of compliance with EU law and regulations in terms of insurance market and outsourcing, since certain provisions of Solvency II have been brought into our regulatory framework, thus making it more close to the EU insurance department. She states that due to its complexity, the full implementation of Solvency II in our legislation is expected in 2021, as amendments are complex and require the resources that insurance companies must provide. Thus, they

present a major challenge in the compliance procedure in insurance industry. With the entry into force of the Solvency II Directive, the main objective of which is to provide cover for insurance beneficiaries as well as to increase the stability of the insurance market, the conditions for outsourcings are becoming more important, and the process of entrusting business to insurance and reinsurance companies - more complex.

4. Miljan Sekulovic, Senior Legal Representative at the Legal Function at Dunav Insurance Company a. d. o. construes the provisions of the Law on Contracts and Torts governing this area in the paper entitled "Property Insurance with Reference to Disputed Issues in Case Law". He states that insurance is a specific area, since the property is insured against various risks. In the case of an occurrence, the causes are different and their investigation requires special expertise. In order to determine the cause of the damage and possible negligence on the part of the insured person, it is necessary that the investigation involves parties of different professions. Claims under property insurance policies are not often brought before a court of law and there is a lack of case law, which causes courts difficulties in applying the Insurance Terms and Conditions when adopting a judgment.

The Third Department, section General Issues - Codification, included the paper of Ljiljana Kovačević Matić, Senior Advisor at Dunav Insurance, titled "Critical Review of Particular Decisions of Housing and Building Maintenance Act".

At this year's 32nd Meeting of the Kopaonik School of Natural Law, the participants showed great interest in the insurance section and presented papers. The fact is that insurance law is becoming an interesting topic and that the Kopaonik School comprises an eminent set of lawyers from the Region; It is a place where insurance law will be adequately represent in the future.

The general attitude of the participants, authors and editors is that this year's Kopaonik School fulfilled the expectations.

*Translated from Serbian by: **Bojana Papović, Grad. Philol.***

UDK:655.55:340.137:657.448:348.121:334.732.6:368.032.1:368.028:341.623(4-672EEZ): (497.11)

Mr Slobodan N. Ilijić¹

PRIKAZ PUBLIKACIJA

USKLAĐIVANJE POSLOVNOG PRAVA SRBIJE SA PRAVOM EVROPSKE UNIJE (2016) I USKLAĐIVANJE POSLOVNOG PRAVA SRBIJE SA PRAVOM EVROPSKE UNIJE (2017)

Urednik: Prof. dr Vuk Radović

Izdavač: Centar za izdavaštvo i informisanje Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu

Obim: 950 strana

Predmet ovog prikaza su dva zbornika u izdanju Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Autori studija, eseja i članaka u svakom od ova dva zbornika nastavnici su i saradnici tog fakulteta. Urednički posao u oba zbornika bio je poveren prof. dr Vuku Radoviću. Poštujući vremenski redosled, najpre su prikazane neke od studija, eseja i članaka iz zbornika za 2016. godinu, a zatim iz zbornika za 2017. godinu. Prikazane su studije, eseji ili članci u kojima su obrađivane teme iz prava osiguranja, ali i neke od aktuelnih tema blisko povezanih s pravom osiguranja.

1. Iz Zbornika studija, eseja i članaka za 2016. godinu

1.1. Za svako akcionarsko društvo, pa i za akcionarsko društvo za osiguranje i reosiguranje, za svako društvo za posredovanje u osiguranju i društvo za zastupanje u osiguranju u Srbiji aktuelno je pitanje kakva su prava i obaveze manjinskih ili nesaglasnih akcionara. O tom kompleksu prava i obaveza ponuđeni su odgovori u čelnom eseju iz pera **prof. dr Mirka Vasiljevića** pod naslovom **Privreda i pravni režim nekih prava manjinskih akcionara (jedinstvo interesa ili jedinstvo suprotnosti)**. Polazište eseja obuhvatilo je pojam manjinskih akcionara po kapitalu iz nekoliko aspekata. Istaknuto je da su manjinski akcionari po kapitalu akcionari koji prigovaraju odluci izglasanoj većinom glasova na skupštini. Zatim je precizirano da su manjinski akcionari ona manjina među akcionarima tog društva koja zamera većini akcionara po kapitalu da zloupotrebljavaju većinsku poziciju u društvu kako bi nametnuli lične interese na štetu interesa društva. Autor skreće pažnju da iz tako definisanih manjinskih akcionara nastaju ili razvijaju se sukobi

¹ Autor je član Predsedništva Udruženja pravnika Srbije, i-mejl slobodanilijic@yahoo.com

interesa. Nadalje, ukazano je na to da se pitanja prava manjinskih akcionara često postavljaju kada se pojedini akcionari ne slažu s načinom na koji se došlo do odluke na sednici skupštine, s tim što nisu učestvovali u radu skupštine, odnosno nisu bili prisutni na sednici skupštine. Manjinski akcionari se ponekad regrutuju iz kruga onih akcionara što su glasali protiv odluke donete većinom glasova na sednici skupštine. Najzad, u pojam manjinskih akcionara mogu se svrstati oni akcionari koji su bili uzdržani pri glasanju kad je doneta skupštinska odluka. U celini uzev, autor manjinske akcionare identifikuje kao neorganizovanu, heterogenu i neuhvatljivu grupu akcionara u sklopu velikog broja akcionara tog društva. Pošto manjinski akcionari postanu nezadovoljni u meri da žele izaći iz društva, težište izlaganja u eseju pomeren je na teren razmatranja nekih prava manjinskih akcionara pri izlasku iz društva. U tom pravcu najpre su konstatovani pravni osnovi iz važećeg zakona o privrednim društvima, koji regulišu izlazak manjinskih akcionara iz društva. Budući da je zakonodavac u Srbiji za izlazak iz društva predvideo obavezan otkup akcija, puna pažnja poklonjena je zakonskom postupku po kome se cena akcija utvrđuje po najvišoj vrednosti tih akcija. Pri tome, navedeno je da se najviša vrednost akcija u toj situaciji utvrđuje putem obračuna činilaca u trouglu koji čine zakonom propisani činioци – knjigovodstvena, tržišna i procenjena vrednost akcija tog društva. Uz navedene činioce, pri utvrđivanju cene akcija autor je u analizu uključio i druge aspekte koji mogu uticati na obaveze društva, kao što su tržišna manipulacija vrednošću akcija, prelazak javnog u nejavno društvo i dr. Takođe je ukazano na izvesne zakonske nejasnoće prilikom uređivanja i drugih prava manjinskih akcionara, kao što je pravo na zahtev za sazivanje sednice skupštine društva, pravo na predlaganje dopune dnevnog reda, pravo na sazivanje sednice skupštine klase akcija, pravo na sudsku zaštitu. U zaključku je istaknuto da zakonsko rešenje po kome obavezan otkup akcija za izlazak manjinskih akcionara iz društva ne afirmiše interes društva, kao pravnog subjekta, već vodi suprotstavljanju interesa akcionarske većine i akcionarske manjine. Ukratko, u eseju su kritički ocenjena važeća zakonska rešenja za obavezan otkup akcija kad manjinski akcionar odluči da izađe iz društva u kome je bio do tada.

1.2. Međunarodne multilateralne konvencije u svim vrstama saobraćaja predvidele su izvestan nivo zaštite putnika od poremećaja u prevozu. Međutim, u EU pojavio se veći broj poremećaja u prevozu putnika. Usled učestalosti tog poremećaja, EU je posebnim propisom za svaku od grana saobraćaja uvela veću zaštitu putnika u prevozu od one propisane međunarodnim multilateralnim konvencijama. Studiju na tu temu pripremio je **prof. dr Nebojša Jovanović** pod naslovom **Pojačana zaštita putnika od poremećaja u prevozu u Evropskoj uniji**. U obradi teme autor studije je kao poremećaje u prevozu putnika naveo uskraćivanje prijema putnika u prevozno sredstvo, otkazivanje ugovorenog prevoza, zakašnjenje prevoznog sredstva u polasku i odlasku, kao i prekid putovanja. Dalje u izlaganju ukazano je na razloge koji su uslovlili potrebu za pojačanom pravnom zaštitom putnika (prvi odeljak), posle čega su precizirani izvori prava EU, tačnije uredbe o zaštiti putnika od poremećaja u prevozu za pojedine grane saobraćaja (drugi odeljak), kao i bliže pravno objašnjenje svakog

od napred navedenih poremećaja u prevozu (treći odeljak). Posebno su analizirani osnovi odgovornosti u kojima se odvija propisana pojačana zaštita putnika od poremećaja u prevozu (četvrti odeljak). Odgovarajuća pažnja u studiji je poklonjena propisima EU ne samo sa stanovišta pojačane zaštite prava putnika već i sa stanovišta kako je u tim propisima regulisan način ograničenja pojačanih prava putnika usled poremećaja u prevozu. U pogledu navedenih ograničenja, ukazano je na teritorijalna ograničenja, zatim na ograničenja što se primenjuju na lica, ona prema vrsti saobraćaja, kao i ograničenja u odnosu na različita prevozna sredstva (peti odeljak). U narednom odeljku autor je bliže objasnio posebna ili pojačana prava putnika kad dođe do poremećaja u prevozu. Otuda, može se uzeti da je ovaj odeljak centralni deo celokupne studije. U red pojačanih prava putnika pri poremećaju prevoza u EU studija je uvrstila: izdavanje putne karte; ravnopravnost u odnosu na prevoznika; dve vrste prava putnika da im prevoznik objasni razloge poremećaja; slučajeve poremećaja u prevozu u kojima putnik ima pravo na odustajanje od putovanja i povrat prevoznine; slučajeve poremećaja u prevozu u kojima putnik ima pravo na nastavak putovanja i zbrinjavanje; prava putnika i obaveze prevoznika u slučaju preusmeravanja, to jest radnje kojima prevoznik prilikom poremećaja prevoza omogućava putniku da doputuje do odredišta drugim prevozom od onog koji je ugovorio s prevoznikom; prava putnika na paušalnu naknadu u vazdušnom, železničkom, vodnom i autobuskom saobraćaju. Što se tiče prava putnika na paušalnu naknadu, autor studije precizirao je iznose pojedinih naknada u različitim granama saobraćaja i ukazao na kriterijume po kojima se te naknade formiraju. Najzad, centralni odeljak ove studije završen je razmatranjem prava putnika po ugovorenim uslovima prevoza ili opštim uslovima poslovanja prevoznika (šesti odeljak). U propisima EU o posebnim ili pojačanim pravima putnika usled poremećaja u prevozu predviđeno je da države članice EU odrede organ za rešavanje prigovora putnika i rokove u kojima se imaju rešiti prigovori putnika. U zaključku studije istaknuto je da je u pogledu zaštite putnika od poremećaja u prevozu srpsko pravo usklađeno s pravom EU u vazdušnom i vodnom saobraćaju, a da nije usklađeno u kopnenom i železničkom saobraćaju. Po oceni autora, razloge tog stanja u srpskom pravu treba tražiti u ekonomskim prilikama.

1.3. Prof. dr Vuk Radović obradio je za zbornik temu pod naslovom **Evropska zadruga – na pola puta između Evropske kompanije i tradicionalne zadruge**. U prvom redu razmatrane su odredbe Uredbe EU o Evropskoj zadrugi, zatim odnos te zadruge s evropskom kompanijom kao društvom kapitala, te je najzad prikazana primena te uredbe u članicama EU s osvrtom na ovlašćenja predviđena za tog nacionalnog zakonodavca u materiji zadrugarstva. Ukazano je na to da Uredba ne obavezuje države članice da izmene svoje važeće zadružno pravo, već samo da Evropsku zadrugu ponude kao moguću formu, kao vid razvoja zadrugarstva van nacionalnih okvira. Zaključeno je da se od navedene uredbe očekivalo da odbrani zadrugu i njen pravni identitet, ali su ta očekivanja izneverena, jer je navedena uredba evropsku zadrugu približila akcionarskim društvima kapitala. Pre donošenja navedene uredbe zadrugarstvo je doživelo razvojni uzlazni trend u

EU, a slična pojava javlja se u Srbiji XXI veka. Kako je kod nas aktuelno osnivanje zemljoradničkih zadruga, kao i potreba osiguranja u poljoprivredi, zaposlenima na poslovima osiguranja u poljoprivredi bilo bi od koristi da se upoznaju s organizacionom formom društva u savremenom evropskom zadrugarstvu.

1.4. Prof. dr Tatjana Jevremović Petrović u članku pod naslovom **Evropsko akcionarsko društvo i grupe** razmatrala je evropsko akcionarsko društvo u kontekstu grupe društava. Razume se, u članku se ne pominje evropsko akcionarsko društvo iz delatnosti osiguranja, ni grupa društava u čijem sastavu ima osiguravajućih društava. Međutim, u prekogranično poslovanje evropskog akcionarskog društva u kontekstu grupe društava spada poslovanje tih društava u Srbiji. To je dovoljan razlog za zaposlenog u domaćem osiguranju da se upozna sa stanjem prekogranične konkurencije i njenom uticaju na srpsko tržište osiguranja.

1.5. U članku prof. dr Aleksandre Jovanović, čiji je naslov **Reputacija, regulacija, inovativne tehnologije i primenljivost tradicionalnog modela reputacije**, razmatrani su rizici uopšte, ali je težište izlaganja bilo na reputacionom riziku. Pošto je ukazala na složenost pojma reputacionog rizika, autorka je taj pojam izložila na sledeći način: reputacioni rizik je pretnja dobrom imenu i dobroj poziciji preduzeća, što može biti posledica internih faktora poput delovanja samog preduzeća, prakse korporativnog upravljanja u preduzeću, očekivanja da se preduzeće socijalno odgovorno ponaša, delovanja zaposlenih, ali i eksternih faktora, delovanja drugih koji indirektno ili direktno imaju veze s preduzećem (dobavljači, kupci). Uz definisanje pojma, autorka članka istakla je da reputacioni rizik lako može pogoditi preduzeće, naročito u globalizovanoj ekonomiji. Posebna pažnja u članku poklonjena je razmatranju reputacionog rizika u praksi revizorskih, posredničkih i advokatskih firmi, rejting agencija i dr. Za većinu tih firmi zakonodavac u Srbiji je još pre više godina uveo obavezno osiguranje od profesionalne odgovornosti za štete pričinjene trećim licima, pa se ovaj članak preporučuje onim zaposlenim u delatnosti osiguranja koji su angažovani na ugovaranju i primeni obaveznog osiguranja od profesionalne odgovornosti revizora, advokata i posrednika u osiguranju i reosiguranju.

1.6. Prof. dr Nataša Petrović Tomić obradila je aktuelnu temu iz teorije prava osiguranja pod naslovom **Ključni nedostaci predloženog regulatornog okvira osiguranja u pogledu nepravičnih klauzula**. U prvom delu eseja definisane su nepravične ugovorne klauzule pozivanjem na dve direktive EU iz oblasti potrošačkog prava (Direktiva 93/13 i Direktiva 2008/83). Prema toj definiciji, nepravična ugovorna klauzula ima za cilj ili posledicu stvaranje, na štetu potrošača, značajne neravnoteže između prava i obaveza ugovornih strana. Naročito je podvučeno da su nepravične ugovorne klauzule rezultat ekonomske snage jedne ugovorne strane u odnosu na drugu, odnosno da su rezultat boljeg poznavanja materije, veće specijalizacije jedne u odnosu na drugu ugovornu stranu. Ukazano je da nepravične ugovorne klauzule proizlaze iz činjenice da ugovor sastavlja profesionalac, jača ugovorna strana, tako da se ove klauzule odnose na sve ugovore profesionalaca i potrošača, bez obzira na njihovu prirodu i predmet. Uprkos postojanju posebnih pravila za pojedine ugovore (npr. ugovor o

osiguranju, ugovor o kreditu i dr.), navedeno je da nepravične ugovorne klauzule ne isključuju primenu opštih pravila zaštite potrošača. Posle definisanja pojma nepravičnih ugovornih klauzula i nekih komponenata pojma, težište izlaganja usmereno je ka praktičnim aspektima te klauzule. U tom pogledu naglašeno je da nepravične ugovorne klauzule nisu rezervisane samo za fazu zaključenja ugovora, već se mogu pronaći kod model-ugovora, zatim u tipskim ugovorima, a javljaju se pogotovo u pisanoj formi ugovora. Na nepravične ugovorne klauzule može se naići u aneksima osnovnog ugovora, u fakturama, dalje mogu da se nađu među odredbama o plaćanju cene, o podeli rizika, o uslovima izvršenja i sl. Taj deo izlaganja o nepravičnim ugovornim klauzulama zaokružen je konstatacijom da se te klauzule ne odnose na ugovor u celini. **1.6.1.** U teorijskom osvrtu na nepravične ugovorne klauzule prikazana su mišljenja tri francuska pisca iz materije prava osiguranja. Jedan je smatrao da je zaštita potrošača nepotrebna u oblasti ugovora o osiguranju, dok je drugi ukazivao na to da su nepravične ugovorne klauzule suzbijane kontinuirano putem imperativnih odredaba u zakonskim ili u podzakonskim opštim aktima iz materije osiguranja. Najzad, treći je mišljenja da se propisi o potrošačima dopunski (supsidijerno) primenjuju na ugovor o osiguranju. Autorka eseja ocenila je da su navedena mišljenja francuskih pisaca o nepravičnim ugovornim klauzulama radikalna. **1.6.2.** Dalje u izlaganju konstatovano je da su nepravične ugovorne klauzule predviđene u propisima o zaštiti potrošača, a da zakonodavstvo o osiguranju uglavnom ne isključuje primenu normi potrošačkog prava o nepravičnim ugovornim klauzulama. Otuda, naglašeno je da je zaštita osiguranika od nepravičnih ugovornih klauzula potrebna: (1) usled složenosti ugovora o osiguranju; (2) zbog toga što predmet osiguranja treba da obezbedi sigurnost privatnog života; (3) zbog činjenice da osiguravač zaključuje ugovor o osiguranju kao „proizvod široke potrošnje“; (4) zbog prisustva nepravičnih ugovornih klauzula u ugovorima o osiguranju. Posebno je u eseju naglašeno da nepravične ugovorne klauzule treba utvrđivati primenom ugovora o osiguranju, odnosno upoređivanjem prednosti i nedostataka tog ugovora. Međutim, autorka je ocenila da kod ugovora o osiguranju, gde su obe strane profesionalci u osiguranju, nema mesta utvrđivanju nepravičnih ugovornih klauzula. Izlaganje prvog dela eseja zaokruženo je postavljanjem pitanja koje glasi: da li svaka od klauzula ugovora o osiguranju može da stekne „status“ nepravične ugovorne klauzule? **1.6.3.** Drugi deo eseja započeo je naslovom – Analiza Nacrta građanskog zakonika – s tim što je polazna konstatacija bila da je Nacrt građanskog zakonika (dalje u tekstu: Nacrt) upravo inspirisan Principima evropskog ugovornog prava osiguranja (skraćeno: Principi). Tumačeći odredbe Principa u odnosu na odredbe Nacrta, autorka je ocenila da je korisnik potrošačke zaštite svaki ugovarač osiguranja, osiguranik i korisnik usluge osiguranja, bez obzira na to da li je potrošač ili profesionalac. Ona je precizirala da su Principi usvojili objektivan pristup nepravičnim ugovornim klauzulama, jer su upućivali na predmet tih klauzula, a ne na ugovornu stranu. Istaknuto je da je do objavljivanja Principa dominirao subjektivan pristup prema nepravičnim ili nepoštenim ugovornim klauzulama. Nacrt je definisao nepravične ugovorne klauzule, prvo, kao klauzule o kojima se nije posebno pregovaralo, i

drugo, kao klauzule koje stvaraju nejednakost u pravima i obavezama, i to na štetu ugovarača osiguranja, osiguranika i korisnika osiguranja. U narednih pet odeljaka drugog dela eseja detaljnije su analizirane nepravične ugovorne klauzule. **1.6.4.** Za prvi od pet odeljaka može se istaći da su odredbe Nacrta, o kojim se nije pojedinačno pregovaralo, zasnovane na odredbama Principa, Direktive 93/13 i Zakonu o zaštiti potrošača Republike Srbije. Izlaganje u ovom odeljku zaokruženo je sledećim pitanjem: da li u Nacrtu ima neslaganja između, s jedne strane, odredaba o nepravičnim ugovornim klauzulama u ugovoru o osiguranju i, s druge strane, odredbama Zakona o potrošačima? **1.6.5.** Predmet pažnje autorke u narednom odeljku bio je izraz – neravnoteža – korišćen u odredbama Nacrta. Najpre, ukazano je na to da je neravnoteža značajna kada postoji očigledna nesrazmera između prava i obaveza ugovornih strana, ali i da odsustvo ravnoteže još ne znači značajnu neravnotežu. Takođe, istaknuto je da u ovoj analizi izraz „nejednakost“ nije isto što i „neravnoteža“, odnosno da je jednakost ugovornih prava i obaveza predek značajne neravnoteže. **1.6.6.** Tema sledećeg odeljka bili su kriterijumi za procenu nepravičnih ugovornih klauzula. Tim povodom naglašeno je da osnovni kriterijum procene nepravičnih ugovornih klauzula ne treba tražiti samo prilikom zaključenja ugovora, već i u tumačenju uslova osiguranja, odnosno prilikom tumačenja opštih ili posebnih uslova osiguranja. Konstatovano je u eseju da se procena nepravičnih ugovornih klauzula vrši u odnosu na načelo savesnosti i poštenja. **1.6.7.** Pravne posledice utvrđivanja nepravičnih ugovornih klauzula bile su predmet posebnog odeljka. U tom odeljku precizirano je da je Nacrt predvideo da nepravične ugovorne klauzule ne obavezuju ugovarača osiguranja, osiguranika ili korisnika osiguranja, a da ostale odredbe ugovora, koje nisu označene kao nepravične, mogu ostati na snazi. Drugim rečima, praktična posledica kod ove misaone operacije bila bi da se samo nepravična ugovorna klauzula zameni u ugovoru. Tu zamenu sproveo bi sud i to kao rezultat primene principa zaštite razumnih očekivanja, objašnjeno je u eseju, uz napomenu da je izraz *princip zaštite razumnih očekivanja* preuzet u Nacrt iz anglosaksonskog prava. Autorka je posebno ukazala na to da će primena principa zaštite razumnih očekivanja izazvati polemiku pred domaćim pravosuđem i u našem pravu osiguranja. Ako pak ugovor o osiguranju ne može da opstane bez nepravične ugovorne klauzule, odnosno sporne odredbe, autorka je mišljenja da će ugovor postati ništav. **1.6.8.** Poslednji odeljak u drugom delu eseja poneo je naslov *Izuzeci od primene*. U okviru tog odeljka postavljeno je pitanje: u kojim se odredbama ugovora o osiguranju mogu nalaziti izuzeci od primene nepravične ugovorne klauzule? U odgovoru su navedene sledeće odredbe ugovora o osiguranju: odredbe o sumi osiguranja, o premiji, o opisu osiguravajućeg pokrića, a sve to pod uslovom da su izložene jednostavno i razumljivo. U vezi s navedenim odgovorom, izložen je kritički osvrt na formulaciju iz Nacrta, koja je glasila „bitan opis odobrenog pokrića“. **1.6.9.** U zaključku eseja član 1399 Nacrta okarakterisan je kao rezultat „copy-paste“ pristupa nepravičnim ugovornim klauzulama od strane redaktora tog člana Nacrta, posle čega je autorka opisala put na kome treba tražiti njegovu novu formulaciju.

1.7. U Srbiji postoji interes pravničke javnosti u osiguranju da prati uporednopravna rešenja i pravna shvatanja u domenu opšteg dela ugovora o zastupanju, jer mogu biti od značaja za kodifikaciju ugovora o zastupanju u osiguranju. Prilog tom interesu pravničke javnosti u osiguranju Srbije stigao je iz pera **doc. dr Mirjane Radović** pod naslovom **Pravo trgovinskog zastupnika na posebnu naknadu zbog prestanka ugovora o trgovinskom zastupanju (tzv. naknada za klijentelu)**. Pošto je u studiji izložen pojam naknade za klijentelu, istaknuta je razlika između pojma trgovinske provizije i pojma naknade za klijentelu, posle čega su bliže osvetljena različita pravna shvatanja naknade za klijentelu o kojima se raspravljalo tokom izrade Direktive 86/653/EEZ iz 1986. godine, kao i alternativna rešenja u odredbama te direktive. U skladu s alternativnim rešenjima iz navedene direktive izloženi su uslovi za sticanje prava na naknadu za klijentelu, zatim su objašnjena isključenja, odnosno gubitak prava kod naknade za klijentelu, te je najzad razmotren način na koji se utvrđuje visina naknade za klijentelu. Potreba da se u srpskom pravu uredi naknada za klijentelu ispitivana je u studiji u odnosu na odredbe Prednacrtu građanskog zakonika RS (tekst od 15. 5. 2015). U zaključku studije konstatovano je da su rešenja u Prednacrtu bliža nemačkom nego francuskom pravnom shvatanju posebne naknade za klijentelu, uz jedan izuzetak. Autorka studije preporučila je domaćem zakonodavcu da prati rad na izmenama navedene direktive iz 1986. godine, koje su u toku, radi utvrđenja konačnog teksta ugovora o zastupništvu u kodifikaciji građanskog prava. U ovoj studiji težište izlaganja bilo je samo na jednom pravnom institutu u okviru opšteg dela ugovora o zastupništvu, ali je uz taj institut jasno osvetljena i celina tog ugovora. Otuda, celokupan pristup ugovoru o trgovinskom zastupništvu u ovoj studiji zaslužuje pažnju redaktora iz materije osiguranja u domaćem zakonodavstvu i zaposlenih u osiguranju.

1.8. Zakon o stanovanju i održavanju stambenih zgrada stupio je na snagu 31. decembra 2016. godine i njime je uvedeno obavezno osiguranje od profesionalne odgovornosti upravnika stambene zajednice, a u službenom obrazloženju predloga tog zakona preporučeno je zaključivanje dobrovoljnog osiguranja od odgovornosti zgrade, stana i zajedničkih delova zgrade. U studiji **doc. dr Nenada Tešića** pod naslovom **Nekoliko glosa uz Predlog zakona o stanovanju i održavanju stambenih zgrada** osvetljeni su brojni pravni aspekti stambenog prava za zgrade s kolektivnim stanovanjem ili prava kolektivnog stanovanja. Na početku je navedeno da je autor ove studije uzeo učešće u izradi Nacrta tog zakona, ali da nije učestvovao u završnoj izradi odredaba zakona. U prvom odeljku izloženi su građanskopravni razlozi za realizaciju inicijative da se donese navedeni zakon. U drugom odeljku razmatrano je pitanje optimalnog naziva zakona. Treći odeljak tretirao je odredbe Nacrta ovog zakona koje se odnose na odlučivanje u zgradama sa više vlasnika i na odredbe o upravljanju zajedničkim delova zgrade. U četvrtom odeljku autor je ukazao na odredbe Nacrta ovog zakona koje predstavljaju elemente elektronskog upravljanja zgradom s više vlasnika. Autor se zalagao za uvođenje elektronske oglasne table, na kojoj bi bilo zakazivanje sednice vlasnika delova zgrade i na kojoj bi bile

objavljivane odluke donete na toj sednici. U petom odeljku obrađivana je tema Troškovi održavanja zgrada – s tim što je ovo bio centar interesovanja autora. Predmet analize su problemi tekućeg i investicionog održavanja zgrade, kao i mogućnosti da se prikupe sredstva u kasu za njeno investiciono održavanje. Posle analize navedenih problema, autor je zauzeo sledeće stavove. Autor se ne slaže sa zakonskim kriterijumom po kome se važne odluke o raspolaganju zajedničkim delovima zgrade donose uz saglasnost vlasnika stanova i drugih posebnih delova zgrade, kojim pripada više od polovine ukupne površine stanova i drugih posebnih delova zgrade. Ovo stoga što je te zakonske kriterijume Ustavni sud oglasio neustavnim. Autor se ne slaže s aktuelnim pravilom po kome se te odluke mogu doneti prostom većinom od ukupnog broja članova skupštine zgrade. Ovo stoga što je to pravilo „još neustavnije“ od prethodnog iz ugla mirnog uživanja imovine. Autor predlaže da ključni kriterijum za takvo odlučivanje bude vrednost pojedinačne nepokretnosti u odnosu na ukupnu vrednost svih posebnih delova u zgradi, pri čemu kao relevantnu za utvrđivanje ove vrednosti treba uzeti osnovicu za obračun poreza iskazanu u rešenju o porezu na imovinu. Šesti odeljak je za temu opet uzeo troškove, ali se sada radilo o troškovima osiguranja. Autor studije je ukazao na to da u zgradama za kolektivno stanovanje sa više vlasnika treba razlikovati tri vrste poslova osiguranja: (1) osiguranje zajedničkih delova zgrade; (2) osiguranje zgrade za štetu prčinjenu trećim licima; (3) osiguranje upravnika zgrade. Autor je u prvu vrstu poslova osiguranja uveo (1) osiguranje od požara, od udara groma, eksplozije, oluje, grada, pada letelice i izlivanja vode iz instalacija. Pored toga, u ovu vrstu poslova osiguranja autor je uvrstio osiguranje stakla od loma, uz preciziranje da se radi o osiguranju stakla na ulaznim vratima, o osiguranju staklenih pregrada u hodnicima, staklenim krovovima i dr. Isto tako, u ovu vrstu osiguranja svrstao je i osiguranje od loma mašine, s tim što je objasnio da u ovo osiguranje spadaju vodovodna i kanalizaciona mreža, zaštitni video-sistemi, elektrovodovi, liftovi i antene. Najzad, prvoj vrsti poslova osiguranja pripala bi i preostala osiguranja zajedničkih delova zgrade, u koje, po autoru, spadaju osiguranje od udara nepoznatog motornog vozila u zgradu i osiguranje zajedničkih delova zgrade od poplava i bujica kao elementarnih nepogoda. (2) Druga grupa poslova osiguranja obuhvatila bi osiguranje zgrade od štete prčinjene trećim licima. Suština ove grupe poslova osiguranja, po autoru, odnosila bi se na osiguranja od opasne stvari, uz preciziranje da štetu mogu prouzrokovati zajednički delovi zgrade ili uređaji u zgradi. (3) Treću grupu poslova osiguranja predstavljalo bi osiguranje upravnika zgrade. U vezi s tom grupom poslova osiguranja, autor je napomenuo da se u fazi izrade Nacrta ovog zakona diskutovalo samo o odgovornosti profesionalnog upravnika stambene zajednice, odnosno nije bilo predviđeno uvođenje obaveznog osiguranja. Tokom izrade Nacrta ovog zakona autor studije zalagao se za uvođenje obaveznog osiguranja od profesionalne odgovornosti upravnika stambene zgrade.

2. Iz Zbornika studija, eseja i članaka za 2017. godinu

2.1. Članak prof. dr Nataše Petrović Tomić poneo je naslov **Zaštita potrošača usluga osiguranja putem odgovarajućeg međunarodnog privatnog prava u Evropskoj uniji**, sa podnaslovom **O ograničenoj autonomiji volje kod ugovora o osiguranju masovnih rizika koji se nalaze u EU**. U članku je iz ugla međunarodnog privatnog prava razmatran ugovor o osiguranju. U prva dva odeljka konstatovano je da u EU nije došlo do harmonizacije ugovornog prava osiguranja, tako da se najveći deo članka odnosi na primenu Uredbe br. 593/2008, poznate pod nazivom Uredba Rim I. Najpre je konstatovano da je ugovor o osiguranju izuzet iz opšteg ugovornog režima te uredbe, a zatim je iz te činjenice autorka članka izvela zaključak da se specifičnosti ugovora o osiguranju odražavaju i na međunarodno privatno pravo. Posebnu pažnju autorka je poklonila osiguranju od masovnih rizika, za koje je EU propisala posebne tačke vezivanja. U članku je konstatovano da je pravo EU usvojilo princip ograničene autonomije volje ugovornih strana pri izboru merodavnog prava za ugovor o osiguranju. U članku je ocenjeno da je usvajanje navedenog principa u pravu EU posledica tendencije da se zaštite potrošači i da se onemogućí izigravanje prinudnih propisa države u kojoj potrošač ima uobičajeno boravište. Autorka kritikuje parcelisanje međunarodnog privatnog prava prema ugovoru o osiguranju, ali predlaže da se uvede jedinstven kolizionopravni režim za masovne rizike, a za ostala osiguranja i reosiguranja da važi opšti kolizionopravni režim.

U oba zbornika objavljeno je ukupno 36 studija, eseja i članaka na 950 strana. Ovaj prikaz obuhvatio je samo neke od studija, eseja i članaka s temama iz prava osiguranja ili s temama bliskim osiguranju. Autori u oba godišta zbornika obrađivali su aktuelne teme na zavidnom naučno-stručnom i praktičnom nivou iz oblasti prava osiguranja i poslovnog prava. Prikazane studije, eseji i članci iz oba zbornika toplo se preporučuju pažnji angažovanih u delatnosti osiguranja.

UDK:655.55:340.137:657.448:348.121:334.732.6:368.032.1:368.028:341.623(4-672EEZ): (497.11)

Slobodan N. Ilijić, LL.M¹

REVIEW OF PUBLICATIONS

HARMONISATION OF SERBIA'S BUSINESS LAW WITH THE EUROPEAN UNION LAW (2016) AND HARMONISATION OF SERBIA'S BUSINESS LAW WITH THE EUROPEAN UNION LAW (2017)

*Editor: **Professor Vuk Radović, PhD***

Publisher: University of Belgrade, Faculty of Law, Publishing and Information Centre

Length: 950 pages

The subject of this review are two Proceedings published by the Faculty of Law, University of Belgrade. Authors of studies, essays and papers in each of these two Proceedings are teachers and associates of that faculty. Editorial work in both Proceedings was entrusted to Professor Vuk Radović, PhD. Regarding the timeline, first were presented certain studies, essays and papers from the 2016 Proceedings, and then from the 2017 Proceedings. Studies, essays or papers cover insurance law and certain current topics closely related to insurance law.

1. From the Proceedings of Studies, Essays and Papers from 2016

1.1. Rights and obligations of minority or non-consenting shareholders are currently under consideration of joint-stock companies, including joint-stock insurance and reinsurance companies, insurance brokerage companies and insurance agencies in Serbia. **Professor Mirko Vasiljević, PhD**, dealt with these rights and obligations in the essay titled **Economy and Legislation of Some Rights of Minority Shareholders (unity of interest or unity of opposition)**. The essay's starting point covered minority shareholders according to equity from several aspects. It was pointed out that minority shareholders according to equity are shareholders who object to a decision made by a majority vote at the general assembly. It was further specified that minority shareholders are the minority among the shareholders of that company who criticize most shareholders according to equity of their abuse of the majority position in the company in order to impose personal interests that are adverse to company's interests. Author draws attention

¹ Author is a member of the Presidency of the Association of Serbian Jurists, e-mail: slobodanilijic@yahoo.com

to the fact that conflicts of interest occur or develop from such defined minority shareholders. Furthermore, it was pointed out that minority shareholders’ rights are often questioned when individual shareholders disagree with the manner in which the decision was reached at the general assembly, since they did not participate in the work of the general assembly or were not present at the general assembly. Minority shareholders are sometimes recruited among shareholders who voted against a decision made by a majority vote at a general assembly. Finally, minority shareholders can include those shareholders who abstained from voting when the decision was passed at a general assembly. Overall, the author identifies minority shareholders as a disorganized, heterogeneous and elusive group of shareholders within a large number of shareholders of that company. As minority shareholders become dissatisfied and want to leave the company, focus of the essay is shifted to consideration of some minority shareholders’ rights when leaving the company. Therefore, the legal bases from the applicable Company Law were recognized that regulate the exit of minority shareholders from a company. Since the Serbian legislature stipulates the mandatory buyout of shares for leaving the company, full attention was paid to the legal procedure by which the share price is determined at the highest value of such shares. It was stated that the highest value of the shares in that situation is determined by calculating the factors in a triangle that make statutory factors – bookkeeping, market and estimated value of that company’s shares. In addition to these factors, in determining the share price, the author included in the analysis other aspects that may affect the company’s obligations, such as market manipulation of the value of shares, the transition of public to non-public company, etc. It was also pointed to certain legal ambiguities in regulation and other rights of minority shareholders, such as the right to request to convene an assembly of the company, the right to propose an amendment to the agenda, the right to convene an assembly of the class of shares, the right to judicial protection. In conclusion, it was pointed out that the legal solution according to which the mandatory buyout of shares for the exit of minority shareholders does not confirm the interest of the company, as a legal entity, but leads to the opposition of the interests of the majority shareholders and the minority shareholders. To sum up, the essay critically evaluates applicable legal solutions for mandatory buyout of shares when a minority shareholder decides to exit the company.

1.2. International multilateral conventions stipulated in all types of traffic certain level of protection of passengers against transportation disruptions. However, there are more disruptions in passenger transportation in the EU. Due to the frequency of this disruption, the EU passed a special regulation for each sector of traffic thus introducing a greater protection of passengers in transportation compared to the one stipulated by international multilateral conventions. The study on this topic was prepared by **Professor Nebojša Jovanović, PhD**, entitled **Increased protection of passengers against transportation disorders in the European Union**. Author stated denials of passengers’ admission to a vehicle, cancellation of a contracted transportation, delay of a vehicle on departure and arrival, as well as interruption of a journey as disruptions in transportation of passengers. Moreover, the reasons for

increased legal protection of passengers (the first section) were outlined, followed by specific sources of the EU law, namely the regulation on the protection of passengers against transportation disruptions for certain sectors of traffic (the second section), as well as a detailed legal explanation for each of the above stated transportation disruptions (the third section). The basis of responsibilities in which the stipulated increased protection of passengers against transportation disruptions are separately analysed (the fourth section). Adequate attention in the study was paid to the EU regulations not only from the point of view of increased protection of passengers’ rights but also from the point of view of how these regulations govern the restriction of increased passengers’ rights due to transportation disruptions. With regard to the said restrictions, it is pointed out to the territorial limits, then the restrictions applicable to persons, restrictions regarding the type of traffic, as well as the restrictions in relation to different means of transport (the fifth section). In the next section, the author explains in more detail special or increased passengers’ rights in case of a transportation disruption. Hence, it can be said that this section is the central part of the entire study. The study included, as part of increased passengers’ rights in case of transportation disruption in the EU, the following: issuance of a ticket; equality with respect to the carrier; two types of passengers’ rights for the carrier to explain to them the reasons for a disruption; transportation disruptions where the passenger is entitled to cancel the journey and reimburse the fare; transportation disruptions where the passenger is entitled to continue travelling and to be cared for; passengers’ rights and the carrier’s obligations in case of a re-routing, that is, the carrier’s actions, in case of a transportation disruption, enabling a passenger to arrive at a destination by another means transport than the one he/she contracted with the carrier; passengers’ rights to flat fee in air, rail, water and bus traffic. Regarding the passengers’ right to a flat fee, author of the study specified the amounts of individual fees in different sectors of traffic and pointed out the criteria according to which these fees are created. Finally, the central section of this study ends with the consideration of passengers’ rights under contracted transportation conditions or the carrier’s general business conditions (the sixth section). The EU regulations on special or increased passengers’ rights due to transportation disruptions stipulate that the EU member states designate an authority to deal with passengers’ complaints and deadlines for resolving such complaints. The study concluded that, in terms of protecting passengers against transportation disruptions, the Serbian law is in line with the EU law on air and water traffic, and not in line with land and rail traffic. According to the author, the reasons for this situation in Serbian law should be sought in economic circumstances.

1.3. Professor Vuk Radović, PhD, wrote a paper under the title **European Cooperative - halfway between the European company and the traditional cooperative**. In the first place, provisions of the EU Cooperative Society Regulation were discussed, followed by the relation between that cooperative and the European company as a corporation, and finally the implementation of that regulation in the EU member states, with reference to the powers stipulated for that national legislator in the matter of the cooperative. It was pointed out that the regulation does not oblige

member states to amend their existing law on cooperatives, but merely to offer the European cooperative as a possible form, as a manner of cooperative development outside the national framework. It was concluded that the said regulation was expected to defend the cooperative and its legal identity, but these expectations were not met because the said regulation brought the European cooperative closer to corporations. Prior to the adoption of the said regulation, the cooperative experienced an upward trend in the EU, and a similar phenomenon occurred in Serbia in the 21st century. Since in our country establishment of agricultural cooperatives is an ongoing process, as well as the need for insurance in agriculture, it would be useful for employees in the agricultural insurance to become familiar with the organizational form of a company in modern European cooperative.

1.4. Professor Tatjana Jevremović Petrović, PhD, in a paper entitled **European joint stock company and groups**, considered the European joint stock company in the context of a group of companies. Of course, the paper does not mention the European joint stock company in insurance industry, nor the group of companies that include insurance companies. However, the cross-border business of a European joint stock company within the context of a group of companies is the business of such companies in Serbia. This is a sufficient reason for a domestic insurance employee to become familiar with the state of the cross border competition and its impact on the Serbian insurance market.

1.5. In the paper of **Professor Aleksandra Jovanović, PhD**, entitled **Reputation, regulation, innovative technologies and the applicability of the traditional reputation model**, risks in general were considered, but the focus was on reputational risk. Having pointed to the complexity of the reputational risk, the author presented the term as follows: a reputational risk is a threat to the good name and standing of a company. Reputational risk can occur in the following ways – due to internal factors such as the actions of the company itself, corporate governance practices in the company, expectations that the company is socially responsible, actions of employees, but also external factors, actions of others who have a direct or indirect connection with the company (suppliers, customers). In addition to defining the term, the author stressed that a reputational risk can easily affect a company, especially in a globalized economy. Particular attention was given to the consideration of the reputational risk in the practice of audit, brokerage and law firms, rating agencies, etc. For most of these companies, the Serbian legislator introduced compulsory professional liability insurance many years ago for damage caused to third parties, so this paper is recommended to employees in the insurance industry who are engaged in contracting and implementing compulsory professional liability insurance of auditors, attorneys and insurance and reinsurance brokers.

1.6. Professor Nataša Petrović Tomić, PhD, covered a current topic in the theory of insurance law, entitled **Key shortcomings of the proposed regulatory framework for insurance regarding unfair clauses**. The first part of the essay defines unfair contract clauses by referring to two EU consumer law directives (Directive 93/13 and Directive 2008/83). According to this definition, an unfair

contract clause aims or results in the creation of, to the detriment of a consumer, a significant imbalance between the rights and obligations of contracting parties. It is particularly emphasized that unfair contract clauses are the result of the economic strength of one contracting party in relation to the other party, that is, they are the result of a better knowledge of the matter, greater specialization of one compared to the other contracting party. It is pointed out that unfair contract clauses stem from the fact that the contract is drawn up by a professional, a stronger contracting party, so that these clauses apply to all contracts of professionals and consumers, regardless of their nature and subject matter. Despite the existence of specific rules for certain contracts (e.g. insurance contract, loan agreement, etc.), it is stated that unfair contract clauses do not exclude the application of general consumer protection rules. After defining unfair contract clauses and some its components, the focus is on practical aspects of such clause. In this respect, it is emphasized that unfair contract clauses are not reserved only for the stage of contract conclusion, but can be found in model contracts, then in standard contracts, and they occur especially in written contracts. Unfair contract clauses can be found in the annexes to a basic contract, in the invoices, they can further be found in the provisions on payment of price, in risk classification, in conditions of execution, etc. That part on unfair contract clauses is concluded with the statement that such clauses do not apply to a contract as a whole. **1.6.1.** Theoretical review of unfair contract clauses presents the opinions of three French writers on insurance law. One believed that consumer protection was unnecessary in insurance contracts, while the other indicated that unfair contract clauses were continuously suppressed through mandatory provisions in statutory regulations or by-laws of insurance. Finally, the third believed that consumer regulations are supplementary (subsidiary) to an insurance contract. Author of the essay found the French writers' opinions on unfair contract clauses to be radical. **1.6.2.** Further, it was stated that unfair contract clauses are stipulated in consumer protection regulations, and that insurance legislation generally does not exclude the implementation of consumer law norms on unfair contract clauses. Therefore, it is emphasized that the protection of insureds against unfair contract clauses is required (1) due to complexity of insurance contracts; (2) because the subject matter of the insurance should ensure the safety of private life; (3) due to the fact that an insurer concludes an insurance contract as a "commodity"; (4) due to presence of unfair contract clauses in insurance contracts. The essay emphasizes that unfair contract clauses should be determined by implementing an insurance contract, or by comparing the advantages and disadvantages of such contract. However, the author found that in insurance contracts, where both parties are insurance professionals, there is no room for establishing unfair contract clauses. The first part of the essay is finished by a question: Can each of insurance contract clause obtain the "status" of an unfair contract clause? **1.6.3.** The second part of the essay began with the title - Analysis of the Draft Civil Code - with the starting point being that the Draft Civil Code (hereinafter referred to as the Draft) was just inspired by the Principles of European Insurance Contract Law (abbreviated: Principles). Interpreting the provisions of the

Principles in relation to provisions of the Draft, the author found that the user is any policyholder, insured and beneficiary, whether a consumer or a professional. She specified that the Principles adopted an objective approach to unfair contract clauses because they referred to the subject matter of such clauses and not to a contracting party. It was pointed out that the subjective approach dominated over unfair or dishonest contract clauses until the publication of the Principles. The Draft defined unfair contract clauses, first, as clauses not subject to specific negotiations, and second, as clauses that created inequality in rights and obligations, to the detriment of policyholders, insureds and beneficiaries. The next five sections of the second part of the essay analyse in more detail unfair contract clauses. **1.6.4.** For the first of five sections, it can be pointed out that provisions of the Draft, which were not individually negotiated, are based on provisions of the Principles, Directive 93/13 and the Law on Consumer Protection of the Republic of Serbia. This section is finished with the following question: Is there a disagreement in the Draft between, on one hand, provisions on unfair contract clauses in insurance contracts and, on the other, provisions of the Law on Consumer Protection? **1.6.5.** The author’s attention in the next section was directed towards the term - imbalance - used in provisions of the Draft. First, it was pointed out that the imbalance is significant when there is a clear disproportion between the rights and obligations of contracting parties, but also that the absence of balance does not yet mean a significant imbalance. It was also pointed out that in this analysis, the term “inequality” is not the same as “imbalance”, that is, equality of contractual rights and obligations is the precursor of significant imbalance. **1.6.6.** The subject of the next section was criteria for evaluating unfair contract clauses. It was emphasized that the basic criterion for the assessment of unfair contract clauses should not only be sought when concluding a contract, but also in the interpretation of insurance terms and conditions, that is, when interpreting general or special insurance terms and conditions. It was stated in the essay that the assessment of unfair contract clauses is done in relation to the principle of conscientiousness and honesty. **1.6.7.** Legal consequences of determining unfair contract clauses were the subject of a separate section. That section specified that the Draft stipulated that unfair contract clauses are not binding for a policyholder, an insured or a beneficiary, and that other provisions of the contract, which were not marked as unfair, could remain in force. In other words, practical consequence of this would be simply to replace the unfair contract clause in the contract. Such substitution would be carried out by the court because of implementation of the principle of protecting reasonable expectations, as explained in the essay, with a note that the term *principle of protecting reasonable expectations* was taken over in the Draft from the Anglo-Saxon law. The author pointed out that the implementation of the principle of protecting reasonable expectations would cause controversy in the domestic justice system and our insurance law. If, however, the insurance contract cannot survive without an unfair contract clause or a disputed provision, the author believes that the contract will become null and void. **1.6.8.** The last section in the second part of the essay is entitled Exemptions. Within that section, the question was raised: Which insurance

contract provisions may contain exemptions to implementation of an unfair contract clause? The answer contains the following insurance contract provisions: provisions on sum insured, on premium, on description of the insurance cover, if they are presented in a simple and understandable manner. In connection with the aforementioned answer, a critical comment was made on the wording from the Draft, which read “an essential description of approved cover”. **1.6.9.** Article 1399 of the Draft was characterized, in the conclusion of the essay, as the result of a copy-paste approach to unfair contract clauses by the editor of that Article of the Draft, after which the author described the path to seek its new formulation.

1.7. In Serbia, there is an interest of the legal public in insurance to follow comparative legal solutions and legal understandings in the domain of the general part of the agency contract, as they may be important for the codification of the insurance agency contract. A contribution to this interest of the legal public in Serbian insurance came from **Mirjana Radović, PhD, Associate Professor**, entitled **Right of a commercial representative to a special fee due to termination of an agency contract (the so-called finder’s fee)**. Since the study presented the term finder’s fee, the distinction between the commission on commercial transactions and the finder’s fee was highlighted, after which different legal understandings of finder’s fee discussed during drafting of Directive 86/653/EEC of 1986 were explained in detail, as well as alternative solutions in provisions of that directive. In accordance with alternative solutions of the said directive, the conditions for acquiring the right to a finder’s fee are set out, then the exclusions or loss of rights in case of the finder’s fee are explained, and finally the manner for determining the level of the finder’s fee is considered. The need to regulate the finder’s fee in Serbian law was examined in a study in relation to provisions of the Preliminary Draft Civil Code of RS (text dated 15th May 2015). The study concluded that the Preliminary Draft solutions were closer to the German than the French legal understanding of a special finder’s fee, with one exception. The study’s author recommended that the domestic legislator monitor the work on the ongoing changes to the 1986 Directive, in order to determine the final text of the agency contract in the codification of civil law. In this study, the focus was on only one legal institute within the general part of the agency contract, but the entirety of the contract was clearly defined with that institute. Therefore, the overall approach to the agency contract in this study deserves the attention of editors regarding insurance in domestic legislation and insurance employees.

1.8. The Law on Housing and Maintenance of Residential Buildings came into force on 31st December 2016, and thus introduced mandatory insurance against the professional liability of the manager of a residential building, and in the official explanation of that law’s proposal it was recommended to conclude a voluntary liability insurance for a building, apartment and shared parts of buildings. In the study of **Nenad Tešić, PhD, Associate Professor**, entitled **Several glosses to the Proposal of the Law on Housing and Maintenance of Residential Buildings**, many legal aspects of the law on housing for collective housing or collective housing rights were explained. At the beginning, it was

stated that this study’s author participated in the drafting of the law but did not participate in the final drafting of the law’s provisions. The first section sets out the civil law reasons for implementing the initiative to pass the said law. In the second section, the question of the optimal name of the law is discussed. The third section dealt with provisions of the Draft Law relating to decision-making in multi-owner buildings and provisions governing the management of shared parts of a building. In the fourth section, the author pointed out the provisions of the Draft Law, which represent elements of electronic management of a multi-owner building. The author advocated the introduction of an electronic bulletin board, which would be used for scheduling a session for the owners of parts of a building and which would display decisions made at that session. The fifth section covers Building Maintenance Costs - this is the author’s focus. The subject of the analysis are problems of current and investment maintenance of a building, as well as the possibility to raise funds for its investment maintenance. After analysing the stated problems, the author’s opinions are as follows. Author does not agree with the legal criterion according to which important decisions on the disposal of shared parts of a building are made with the consent of the apartments’ owners and other special parts of a building, to which more than half of the total area of apartments and other special parts of the building belongs. The Constitutional Court declared these legal criteria unconstitutional. Author does not agree with the current rule that these decisions can be made by a simple majority of the total number of members of the assembly of residential building. This rule is “even more unconstitutional” than the previous one considering the quiet enjoyment of property. Author proposes that the key criterion for such decision-making should be the value of individual real estate in relation to the total value of all the separate parts of a building, whereby the base for calculating the tax stated in the decision on property tax should be taken as relevant for determining this value. The sixth section again covers costs – but now insurance costs. Author of the study indicated that three insurance types should be distinguished in multi-owner residential buildings: (1) insurance of shared parts of a building; (2) insurance of a building for damage caused to third parties; (3) insurance of a professional manager of a building. According to the author the first type of insurance includes (1) insurance against fire, lightning, explosion, storm, hail, falling aircraft and water leakage from installations. In addition, this type of insurance includes glass insurance, specifying that it is insurance of the front door glass, insurance of glass partitions in hallways, glass roofs, etc. He also categorized machinery breakage insurance in this type of insurance and explained that this insurance includes water and sewerage systems, video surveillance systems, power lines, elevators and antennas. Finally, the first type of insurance would include the remaining insurance of shared parts of a building, which, according to the author, include insurance against the impact of an unknown motor vehicle in a building and insurance of shared parts of a building against floods and torrents as natural disasters. (2) The second group of insurance types would include insurance of a building from damage caused to third parties. The essence of this group of insurance types, according to the author, would refer

to insurance against a dangerous matter, specifying that damage to a building could be caused by shared parts of the building or devices in the building. (3) The third group of insurance types would be insurance of a professional manager of a building. Regarding this group of insurance types, the author noted that at the stage of making a Draft of this Law only the liability of a professional manager of a residential building was discussed, that is, no mandatory insurance was envisaged. Author of the study advocated the introduction of compulsory professional liability insurance of a professional manager of a building in the Draft of this law.

2. From the Proceedings of Studies, Essays and Papers from 2017

2.1. Paper written by **Professor Nataša Petrović Tomić, PhD**, was entitled **Protection of insurance users through relevant international private law in the European Union**, with a subheading **About limited autonomy of will in mass risk insurance contracts in the EU**. The paper deals with an insurance contract from the perspective of international private law. In the first two sections, it was noted that no harmonization of contractual insurance law had occurred in the EU, so most of the paper refers to implementation of the Regulation no. 593/2008, known as the Rome I Regulation. First, it was recognised that the insurance contract was exempted from the general contractual regime of that regulation, and then from that fact the author of the paper concluded that the specifics of the insurance contract also affected the international private law. Author paid special attention to the mass risk insurance, for which the EU stipulated special connecting factors. The paper stated that the EU law adopted the principle of limited autonomy of will of contracting parties when choosing the applicable law for insurance contracts. Adoption of the aforementioned principle in the EU law is a consequence of the tendency to protect consumers and prevent avoidance of compulsory regulations of the country where the consumer is habitually resident. Author criticizes parcelling of the international private law under insurance contracts, but proposes the introduction of unique conflict-of-laws rules for mass risks and for other insurance and reinsurance types the general conflict-of-laws rules.

A total of 36 studies, essays and papers on 950 pages were published in both Proceedings. This review covered only some of the studies, essays and papers with topics in insurance law or topics close to insurance. Authors in both Proceedings dealt with current topics at an enviable scientific, professional and practical level in the field of insurance law and business law. The studies, essays and papers presented in both Proceedings are recommended for those involved in the insurance industry.

Translated by: Jelena Rajković

UDK: 628.065 : (1-87)(046):340.132:330.123.6:338.266: (4-672EEZ):
379.85:338.48256.025.6 (340.132)

PRIKAZ INOSTRANOG ČLANKA

PRIMENA ZAKONA O PRUŽANJU USLUGA U TURIZMU – ŠTA JE NOVO ZA PRUŽAOCA USLUGA PAKET- ARANŽMANA I POVEZANIH PUTNIH ARANŽMANA

U svom članku autor je pažnju posvetio Direktivi (EU) 2015/3202 o paket-aranžmanima i povezanim putnim aranžmanima, kojom je van snage stavljena Direktiva 90/314/EEZ. Članak predstavlja dubinsku naučnu analizu svih važnih pitanja vezanih za paket-aranžman i povezani putni aranžman, s objašnjenjima novih i složenih definicija. Razmatraju se prava i obaveze ugovornih strana, bitni elementi tog ugovora, prava ugovornih strana da menjaju ugovor, prava putnika da ugovor raskine i odgovornost organizatora paket-aranžmana. Problematika koja se u članku obrađuje vrlo je značajna za transportne preduzetnike. Naime, u praksi Evropskog suda već je ranije utvrđeno, a sada u Direktivi iz 2015. izričito i potvrđeno da je usluga kružnog putovanja vrsta paket-aranžmana. Direktiva od 2015. preneti je u hrvatski pravni poredak donošenjem Zakona o pružanju usluga u turizmu (*Narodne novine* br. 130/2017).

U transportnim propisima – međunarodnim, evropskim i nacionalnim – koji regulišu prava putnika, osiguranje zauzima vrlo značajnu ulogu u pogledu uspešne zaštite tog prava. Postoji obaveza putničkog prevozioca da sa osiguravačem zaključi ugovor o osiguranju svoje ugovorne odgovornosti za naknadu štete zbog povrede prava putnika. Putnik ima pravo da pretrpljenu štetu ostvaruje neposredno od osiguravača putničkog prevozioca. Time je značajno pojačana pravna pozicija putnika.

Postoji obaveza organizatora paket-aranžmana da sa osiguravačem zaključi određene ugovore o osiguranju vezane za njegovu profesionalnu delatnost te da, dodatno, obavesti putnika o mogućnosti sklapanja nekih drugih ugovora o osiguranju koji se odnose na putovanje.

Citirani hrvatski zakon propisuje da je organizator putovanja u paket-aranžmanu dužan da sa osiguravačem zaključi ugovor o osiguranju od odgovornosti za štetu koju prouzrokuje putniku neispunjenjem, delimičnim ispunjenjem ili neurednim ispunjenjem obaveza što se odnose na paket-aranžman. On u paket-aranžmanu mora dati podatke o osiguravaču, osiguranim rizicima, broju polise i svim drugim podacima za aktiviranje osiguranja i ostvarivanja prava na naknadu štete. Zakon posebno određuje minimalan iznos svote na koju odgovornost organizatora mora biti osigurana. Pravilo je da se organizator mora pobrinuti da u svakom trenutku njegova profesionalna odštetna odgovornost bude osigurana u odgovarajućem iznosu. Zakon ništa ne govori o franšizama. Visoke odbitne franšize ugrožavaju prava putnika, te se stoga može braniti teza da se odbitne franšize ne bi smele ugovarati.

Direktiva od 2015, kao i citirani hrvatski zakon, predviđaju obavezu organizatora putovanja da zaključi ugovor o osiguranju u slučaju nesolventnosti. Takvim osiguranjem predviđeno je sledeće:

- povrat putniku svih novčanih sredstava koja je on platio za ugovorene usluge što su izostale ili neće biti izvršene;
- naknada putniku troškova nužnog smeštaja, prehrane i povratka s putovanja u mesto polaska, kao i sva ostala potraživanja prouzrokovana nesolventnošću ili stečajem organizatora putovanja.

Citirani hrvatski zakon propisuje da minimalan iznos osigurane svote ne sme biti manji od 10% ukupnog iznosa paket-aranžmana ostvarenog u prethodnoj poslovnoj godini, odnosno ne sme biti manji od 10% planiranog godišnjeg iznosa paket-aranžmana u tekućoj poslovnoj godini.

Organizator je takođe dužan, propisuje citirani hrvatski zakon, da ponudi putniku sklapanje ugovora za:

- osiguranje od posledica nesrećnog slučaja i bolesti na putovanju;
- osiguranje za slučaj otkazivanja putovanja;
- osiguranje troškova pomoći i povratka putnika u mesto polazišta u slučaju nesreće i bolesti.

Nema sumnje da Direktiva od 2015. i hrvatski zakon znatno detaljnije uređuju pitanje ugovora o paket-aranžmanu, s naglaskom na zaštitu prava putnika. U odnosu na ranije primenjivane propise, obaveze i odgovornosti organizatora paket-aranžmana i drugih trgovaca regulisane su preciznije (i strože).

S obzirom na to da Direktiva od 2015, za razliku od Direktive od 1990, dovodi do maksimalne harmonizacije prava država članica EU, treba očekivati da će se bitno ujednačiti normativno uređenje zaštite prava putnika iz ugovora o paket-aranžmanu i povezanom putnom aranžmanu.

Hrvatski zakon uglavnom je dosledno preneo odredbe Direktive od 2015. u hrvatski pravni poredak. Njegovim stupanjem na snagu, uz istovremeno brisanje odredaba Zakona o obligacionim odnosima koje su uređivale tzv. ugovor o organizovanju putovanja, postiglo se jedinstvo javnopravnog i privatnopravnog uređenja materije ugovora o paket-aranžmanu i povezanom putnom aranžmanu u hrvatskom pravnom poretku.

Izvor

- Prof. dr sc. Jasenko Marin, „Primjena Zakona o pružanju usluga u turizmu – šta je novo za pružatelja usluga paket-aranžmana i povezanih putnih aranžmana“, *Poredno pomorsko pravo*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Jadranski zavod, PPP god. 58, broj 173, str. 1–363, Zagreb, 2019.

Prikaz članka priredio: dr Zoran D. Radović

UDK:65.555(1-87)(046)369.25:368.945:368.945:369.066:64.012.8(964.1)

PRIKAZ INOSTRANOG ČLANKA

OSIGURANJE ZA SLUČAJ INVALIDITETA – OBEZBEĐENJE PRILAZA

Usvajanjem Zakona o ravnopravnosti, osiguravajućim kućama zabranjeno je da pri utvrđivanju premije za osiguranika sa invaliditetom uzimaju u obzir faktore koji na rizik ne utiču neposredno. S druge strane, osiguravajuća delatnost nastoji da pomogne osobama s invaliditetom, udruženo s raznim programima poput *Motability* plana. Ipak, prema navodima dobrotvornih fondacija i voditeljima kampanja, da bi se osobama s invaliditetom olakšao pristup osiguravajućem pokriću, koje im je inače teško dostupno, potrebno je još više truda. Prema nekim istraživanjima, jedan od četiri invalida smatra da plaća veći iznos premije, odnosno da mu je pokriće uskraćeno. Takve osobe često imaju osećaj da osiguravajuće kuće ne uzimaju u obzir olakšavajuće faktore i pozitivne promene, na primer to da se nečije zdravstveno stanje popravilo ili da je stavljeno pod kontrolu. Visoke cene putnog osiguranja često sprečavaju osobe s invaliditetom da otputuju za vreme godišnjeg odmora jer su polise ponekad skuplje od avionskih karata. Sajтови osiguravača nisu pristupačni za osobe koje ne razlikuju boje, pa je i kupovina osiguranja putem interneta tim osobama otežana. U kompaniji FCA tvrde da je veoma važno da osiguravači u potpunosti shvate od kakvog je uticaja određeno zdravstveno stanje na sam rizik koji se osigurava, te da prošire poglede prilikom procene rizika. S druge strane, uvek postoji problem neprijavlivanja zdravstvenog stanja, bilo slučajno bilo namerno. Pojedini osiguravači isključuju određena zdravstvena stanja iz svog pokrića, dok drugi omogućavaju klijentu da kupi polisu uz višu cenu. Ponekad je i samim osiguranicima omogućeno da isključe zdravstvena stanja za koja smatraju da će povećati premiju ili da nisu od značaja za njihovo osiguranje. U nedavnim istraživanjima koja je sprovedla brokerska kuća „Medical Travel Compared“ pokazalo se da 79 posto britanskih putnika pogrešno tumači činjenice koje je potrebno prijaviti osiguravaču prilikom kupovine putnog zdravstvenog osiguranja. Razlog neprijavlivanja preciznog zdravstvenog stanja može biti bilo nemar bilo želja da se dobije niža premija. Posledica toga je da osiguravajuće kuće smanjuju ili u potpunosti odbijaju isplatiti odštetu u slučajevima kada se pokaže da je bilo namernog prikrićivanja važnih činjenica. Prema iskustvu osiguravajućih kuća, lica sa složenim zdravstvenim stanjem pre direktno razgovaraju sa specijalistom za putno osiguranje negoli da kupe polisu putem interneta. S napretkom tehnologije, razne uslužne kompanije smislile su platforme za asistenciju osiguravajućim kućama pri ponudi pokrića licima s otežavajućim zdravstvenim okolnostima. Tako je, na primer, kompanija *Verick* plasirala platformu *Black Box 2000*. godine, kojom se uvodi automatsko preuzimanje rizika na prodajnom mestu, tako da se sva prethodna stanja koja se prijave osiguravačima direktno ili putem sajta

za upoređivanje cena odmah unose u tarifnu strukturu osiguravača. Na osnovu prijavljenog zdravstvenog stanja, osiguravajuća kuća ima uvid u nivo rizika i može obračunati premiju gotovo istog trenutka. Na taj način, omogućava se preuzimanje u osiguranje mnogo većeg broja klijenata s prijavljenim prethodnim zdravstvenim stanjem. Kada je reč o osiguranju motornih vozila, dostupnost putem interneta mnogo je veća. Po osnovu Zakona o ravnopravnosti, nije dozvoljeno naplatiti veću premiju klijentima s invaliditetom, osim ako takvo njihovo stanje nema neposredan uticaj na sam rizik. U savremenom dobu, klijenti s invaliditetom mogu da biraju između 2.000 modela motornih vozila prilagođenih njima, od čak 30 proizvođača. U prošlosti pak, na primer 1978. godine, takav izbor bio je između tek četiri ponuđena modela. Osiguravajuće kuće i predstavnici brokerskih kompanija nastoje da izađu u susret potrebama osoba s invaliditetom. U Ujedinjenom Kraljevstvu trenutno živi 13,9 miliona osoba sa invaliditetom, od čega su osam posto deca, devetnaest posto odrasli i četrdeset pet posto penzioneri. Više od 3,7 miliona je zaposleno, a život osoba s invaliditetom je za pet stotina i sedamdeset funti skuplji od uobičajenog. Osobe s invaliditetom dva puta su ugroženije od siromaštva. Potrošačke i dobrotvorne organizacije često se obraćaju udruženju BIBA iz zabrinutosti, što nije uvek jednostavno za neke klijente da dođu do osiguravajućeg pokrića. Svesni prioritnog značaja ove teme, u Udruženju su utvrdili određene ciljeve za definisanje smernica za klijente s invaliditetom koji žele da se osiguraju. Predstavnik udruženja BIBA istakao je kako većina osoba s fizičkim ili mentalnim invaliditetom ima mogućnost da pristupi osiguravajućem pokriću, te da će osiguravajuće kuće uzimati u obzir samo relevantne informacije prilikom procene uticaja, ukoliko postoji, invaliditeta osiguranika na cenu i dostupnost pokrića. U tome će se rukovoditi Zakonom o ravnopravnosti. Pojedine grupe za podršku osobama s invaliditetom mogu usmeriti ljude na specijalističke osiguravajuće kuće i brokere koji im mogu obezbediti pokriće, uz uzimanje u obzir konkretnog invaliditeta. Kompanija ABI uvek rado posluje s takvim organizacijama, kako bi obezbedila bolju dostupnost osiguravajućeg pokrića kad god je moguće. Na primer, na polju putnog osiguranja, ta kompanija ostvaruje saradnju s institutom *Money and Mental Health*.

Izvor

- *Insurance Post, "Providing access", oktobar 2019. godine, str. 60–61*

*Prevela i priredila: **Bojana Papović, dipl. filolog***

UDK:628.065(1-87):656.12:379.858:638.97:347.463:347.426.6:368.025.8:
311:636.082

PRIKAZ INOSTRANOG ČLANKA

AVIONI SU I ZA PUTNIKE I ZA OSIGURAVAČE NAJBEZBEDNIJA PREVOZNA SREDSTVA

Uprkos rekordnom broju od preko četiri milijarde avionskih putnika širom sveta u 2019. godini, statistika pokazuje da avio-letovi nikad nisu bili bezbedniji.

To su podaci iz izveštaja „Avio-rizici 2020: bezbednost i stanje nacija“, koje je objavila „Allianz Global Corporate & Specialty“ (AGCS), firma specijalizovana za osiguranje avio-industrije u saradnji sa Embry-Riddle Aeronautical University, najvećim akreditovanim univerzitetom za oblast avijacije i pitanja avio-prostora. Poslednje tri godine, od 2016. do 2020, najbezbednije su u istoriji avijacije. Na primer, 2017. nije se dogodila nijedna nesreća s fatalnim posledicama za putnike u avionima, a to se desilo prvi put za 60 godina, i zato je to čini najbezbednijom godinom otkako postoje avionski letovi. Čak se i 2018. godina, u kojoj je bilo 15 avio-nesreća sa 556 ljudskih žrtava, računa kao treća na listi najbezbednijih godina, dok je 2015. na drugom mestu.

Savremene tehnologije uložene u napredak letelica doprinele su da avio-prevoz putnika postane sigurniji od vožnje drumskim prevozom, pre svega automobilima i biciklima, koji odnose mnogo više žrtava. Avionske nezgode manje su opasne za ljude i od terorističkih napada, pa čak i od napada pasa koji se češće završavaju fatalnim ishodom po ljude.

„Nikad bezbedniji avio-prevoz rezultat je stalnog usavršavanja konstruisanja, fabričkih procesa u avio-industriji, procedura u avio-saobraćaju i njegovih zakonskih okvira“, tvrdi Tom Fadden, direktor Svetske avio-asocijacije (AGCS).

Istovremeno, avio-inženjering je gotovo sasvim eliminisao šansu da se dogodi inženjerska greška pri konstrukcijama letelica i njenih uređaja. Radio-signali i avionska elektronika danas su dragoceni i unapređuju tehnologiju avio-industrije. „Sada piloti raspolažu sa mnogo više informacija na svojim kontrolnim tablama u letelicama da utvrde svoju poziciju unutar ogromnog vazdušnog prostora. Napredak nauke omogućio je avionskoj elektronici da bolje razume kako ljudski faktor može doprineti bezbednosti letelica, kaže David Williams, profesor i stručnjak za pitanja vazdušnog prostora i njegove bezbednosti na Aeronautičkom univerzitetu Embry-Riddle.

U julu 2019. oko 40 putnika moglo se povrediti u letu „Er Kanade“ od Vankuvera do Sidneja jer je avion imao nekoliko jakih turbulencija pa je morao prinudno sleteti. Uбудućе se predviđa da će turbulencije biti sve češće zbog klimatskih promena i zagrevanja planete, pogotovo na letovima između Evrope i Severne Amerike. Prethodna decenija pokazala je da je broj avionskih nesreća zbog tehnološkog napretka avio-industrije, doduše, znatno smanjen, ali odštetni zahtevi zbog avio-nesreća nastavljaju da stižu u velikom broju.

A. Vodinelić: Prikaz članka „Avioni su i za putnike i za osiguravače najbezbednija prevozna sredstva“

AGCS je analizirao više od 50.000 tih zahteva od 2013. do 2018. godine u ukupnom iznosu od preko 14,8 milijardi evra odnosno 16,3 milijardi američkih dolara. Na sudare u avionskom saobraćaju otpada preko polovine odštetnih zahteva, a to uključuje ne samo smrtne ishode putnika nego i štete na letelicama od spoljnjih objekata, kao i oštećenja pri prizemljenju na aerodromima sa brojnim letelicama u špicu letova. Među odštetnim zahtevima mnogi su uzrokovani gubitkom prtljaga, ali i povredama putnika pri naglom prevrtanju letelice, zbog kvara avio-mašina, naglih prizemljenja ili zbog oštećenja letelica uzrokovanih neadekvatnim tankovanjem njihovih rezervoara.

Izvor

· https://www.allianz.com/en/press/news/studies/191105_Allianz-embryo-riddle-aeronautical-university-report-aviation-risks-2020.html

*Prevela i priredila članak: **Ana V. Vodinelić, MA***

„ALIJANCOV“ BAROMETAR RIZIKA 2020

U januaru je objavljen deveti godišnji izveštaj „Allianz Risk Barometer 2020“, posvećen najvećim poslovnim rizicima, u čijem su kreiranju, među približno 2.700 svetskih stručnjaka u toj oblasti iz preko stotinu država, učestvovali i predstavnici osiguravača „Alijanc“.

Prvo mesto zauzimaju klimatske promene koje vode gubitku ljudi, faune, flore i infrastrukture. Slede sajber napadi na IT svih firmi koje posluju u eri digitalizacije. Prvi put otkako postoji internet, sajber kriminal zauzeo je prvo mesto od 19 rangiranih „Alijancovih“ rizika na barometru za 2020. godinu.

Poslednjih godina sajber kriminal dobio je na učestalosti jer se osiguravači sve više oslanjaju na svoje IT sisteme za prikupljanje i arhiviranje poslovnih podataka. Pre 15 godina ta vrsta kriminala u osiguranju bila je na 15. mestu po učestalosti rizika za biznis, sa šest procenata šteta koje je donosila na ukupno poslovanje osiguravača.

Jedan od ključnih uslova da se smanje vodeći klimatski i IT rizici jeste i primena blagovremene zakonske procedure u poslovanju koja treba stalno da se unapređuje u skladu s potrebama 21. veka širom sveta.

Štete od sajber kriminala u poslovnim tokovima dostigle su godišnji iznos od 42 miliona dolara u svetu i rastu prosečno oko osam procenata svake godine.

(Izvor: https://www.allianz.com/en/press/news/studies/200114_Allianz-risk-barometer-2020.html)

„LOJD“ SE BLAGOVREMENO OSIGURAVA OD KORONAVIRUSA

Otkako se epidemija od Kine proširila na mnoge delove planete, koronavirus je došao na dnevni red i poslovanja osiguravača „Lojd“. Svetska poslovna mreža tog osiguravača nastoji da blagovremeno obezbedi svoje zaposlene i klijente predlažući im kako da postupaju u skladu s Uputstvom državne institucije Zdravstvene zaštite Engleske.

Među preporukama su:

1. Ne putovati u Kinu bez pregleda i saglasnosti zdravstvene ustanove u kojoj ste pacijent.
2. Ako ste prethodnih 14 dana boravili u Kini, radite od kuće ako je moguće i boravite u njoj po instrukcijama lekara dok ne prođe određeni period inkubacije.
3. Ako ste u februaru boravili u severnoj Italiji, Južnoj Koreji ili Iranu, treba da se prijavite nadležnoj lekarskoj ustanovi, ostanete kod kuće koliko vam lekari nalažu i izbegavajte ako je moguće direktan kontakt s ljudima iako nemate simptome virusa.
4. Isto važi ukoliko ste u februaru boravili na Tajlandu, u Japanu, Hongkongu, Tajvanu, Singapuru, Maleziji ili Makau i imate određeni simptom bolesti.

5. Uputstva se redovno ažuriraju i dopunjuju prateći aktuelnosti u vezi s virusom.

„Lojd“ je priložio uputstva svim svojim centralama u svetu u zavisnosti od regije kako da organizuju zaštitu zaposlenih i klijenata, poslove, radno vreme, gde mogu ili ne treba poslovno da putuju i da preusmere poslove na svoje kućne adrese radeći ih preko interneta i društvenih mreža, koliko je moguće.

(Izvor: <https://www.lloyds.com/news-and-risk-insight/news/lloyds-news/2020/02/coronavirus-outbreak-our-guidance-to-people-working-at-lloyds>)

REPUTACIONI RIZIK MEĐU NAJVEĆIMA

Izgradnja dobrog imidža i prepoznatljivost u javnosti za svaku kompaniju od presudne su važnosti. Uz dobar imidž, sve je lakše, ali ga je teško postići, a još teže očuvati. To pogotovo važi za finansijski sektor, gde je posebnu pažnju potrebno posvetiti reputacionom riziku, jednom od najvećih kod svih kompanija, a naročito kod osiguravača. Poverenje klijenta u osiguravače je ključno i na tim temeljima oni grade svoj poslovni uspeh.

Prema „Alijanc“ barometru rizika za 2020. godinu, na osmom mestu liste najvećih rizika našao se i gubitak reputacije ili vrednosti brenda.

Korporativni skandali koji uključuju reputaciju mogu proizaći iz sve većeg broja scenarija: od sajber incidenata, preko kršenja zakona, do nedoličnog ponašanja dobavljača. Izračunavanje vrednosti reputacije kompanije može biti teško, a kad dođe do loših vesti, a reputacija kompanije trpi, njena vrednost postaje očigledna – tržišna vrednost može se srušiti zapanjujućom brzinom. Procenjuje se da se više od jedne četvrtine poznatih kriza raširilo u roku od jednog sata, a preko dve trećine u roku od 24 časa. Smatra se da se uticaj događaja u vezi s reputacijom na cene akcija udvostručio od uvođenja društvenih mreža. Istraživanja pokazuju da vrednost kompanije koja efikasno upravlja krizom reputacije može naredne godine porasti za šest odsto. Sve više, osiguranje može pružiti i opipljivu pomoć pri nematerijalnim rizicima, nudeći rešenja kao što je zaštita od smanjenog, neto operativnog profita povezanog s važnim događajem, troškovi saveta za ispravku javne štete, odgovor na krizu u kratkom roku i izveštaji o strateškim medijskim analizama. Danas je sve važno za dobru korporacijsku reputaciju: od valjanosti zaposlenih, preko kvaliteta proizvoda i finansijskog učinka, do korporativne kulture.

(Izvor: Svet osiguranja, broj 1/2, godina 10. februar 2020, autor Snježana Davidović, strane 40–41.)

POSLEDICE BREGZITA NA POSLOVANJE OSIGURAVAČA „LOJDA“

Izlazak Velike Britanije iz Evropske unije (EU) od 31. januara 2020. godine, poznat kao Bregzit, znatno će uticati na poslovanje osiguravača „Lojda“.

Do 31. decembra 2020. trajaće tzv. tranzicioni period te velike promene u funkcionisanju EU, a posledice će najmanje dve naredne godine osećati mnogi osiguravači u Britaniji. Na tu činjenicu blagovremeno su upozoreni agenti prodaje polisa osiguranja, brokeri, aktuari, firme koje sarađuju s osiguravačima.

Posle tranzicionog perioda, „Lojd“ više neće imati beneficije na provizije u ugovaranju osiguranja širom EU niti dozvolu da je na celoj teritoriji pokriva svojim reosiguranjima. Te vrste polisa može ubuduće da plasira i prodaje samo u svojim pograničnim delovima sa EU, ali ne i u bilo kom delu Nemačke, na primer.

U interesu je „Lojda“ da zadrži mrežu svojih agenata prodaje uprkos Bregzitu, kako bi se poštovali ugovoreni i najavljeni poslovi s klijentima do kraja 2020, koji važe i posle tog datuma.

Kao odgovor na Bregzit, „Lojd“ je otvorio svoju centralnu podružnicu u srcu Evrope u Briselu sa 18 filijala širom kontinenta i direktijom u Londonu, koju je sertifikovala i Nacionalna banka Belgije. S tog mesta usmeravaće svoje evropske poslovne korake u oblasti neživotnog osiguranja i reosiguranja prema standardu Solventnosti 2 i regulativi standardizovanog po zakonima EU.

Dok traje tranzicioni period u izlasku Velike Britanije iz EU, agenti tog osiguravača imaće iste radne dozvole, uslove i mogućnost za širenje portfelja kao i oni u drugim evropskim osiguravajućim kućama, pa ni ugovorene polise ne smeju da izgube na kvalitetu posle 2020. godine, kad na polju osiguranja počinju novi izazovi za sve evropske osiguravače, kao i one osnovane na britanskom tlu.

(Izvor: <https://www.lloyds.com/news-and-risk-insight/news/lloyds-news/2020/01/brexit-what-happens-next>)

PREVARA U OSIGURANJU NIJE ZLOČIN BEZ POSLEDICA

Prema Američkom udruženju sertifikovanih istraživača prevara, prevare u osiguranju predstavljaju drugu po brojnosti vrstu prevara, odmah nakon poreskih prevara, i to na globalnom nivou.

Na svaki evro uložen u otkrivanje prevara, 35 evra otme se iz ruku prevaranata. Među brojnim primerima prevara u osiguranju iz Slovenije stiže jedan od najbizarnijih primera koji se dogodio pre godinu dana. Osumnjičena za lažni zahtev za osiguranje optužena je da je povredila ruku uz pomoć svoje porodice kako bi ostvarila naknadu. Osumnjičena je sklopila polisu osiguranja od povrede i ubrzo nakon toga dogodila se „nesreća“ u kojoj joj je bila odsečena ruka. Osumnjičena je trebalo po polisi da dobije oko 400.000 evra odštete i mesečne isplate oko 3.000 evra. Policija je utvrdila da je grupa, uključujući članove porodice, ženi namerno odrezala ruku.

(Izvor: Svet osiguranja broj 12, decembar 2019, strana 59, priredila Nataša Gajski Kovačić)

MEĐUNARODNI DAN HUMANOSTI PROSLAVLJA I „LOJD“

Najveći humanitarci širom sveta imaju proslavu svojih misija. Među njima su i predstavnici osiguravača „Lojd“, koji je odabrao i uspešne žene u raznim društvenim sferama da se bave humanitarnim radom kao ogrankom delatnosti tog osiguravajućeg brenda.

„Lojdov“ humanitarni fond „Nada u dobročinstvo“ za preko 60 godina postojanja stvorio je humanitarnu mrežu širom sveta da bi mogao pomagati gde je u određenom času najpotrebnije.

Danas je više od 130 miliona ljudi pogođeno različitim krizama: glad, siromaštvo, epidemije, ratovi, ekonomska nerazvijenost, nepismenost, ekološke katastrofe. „Lojdov“ fond godišnje donira preko 150 miliona funti preko svoje nevladine međunarodne humanitarne organizacije.

Žene su oduvek igrale ključnu ulogu kao humanitarci koji se ne ističu. U poslednje tri godine ta donacija pomogla je da više od 5.000 humanitaraca, a među njima je 55 posto žena, unaprede svoje znanje u humanitarnoj delatnosti.

„Lojd“ je u Velikoj Britaniji angažovao 17 žena sa humanitarnom misijom po svetu, a one su birane iz državnih i privatnih delatnosti. Organizovao je i specijalizovani onlajn trening za humanitarni rad 110 žena, a 2.612 žena za humanitarni rad edukovali su treneri na kursevima.

Fond ima otvoren konkurs cele godine za donatore koji su spremni da izdvoje i do 4.000 funti za određene humanitarne misije.

(Izvor: <https://www.lloyds.com/news-and-risk-insight/news/lloyds-news/2019/08/world-humanitarian-day-celebrates-women-who-support-people-in-crisis>)

*Izbor i prevod priređenih vesti: **Ana V. Vodinelić, MA***

FRESH FROM FACEBOOK – SVEŽE SA FEJSBUKA

- Osiguravajuća kuća ICAB sklopila je ugovor o partnerstvu s dobrotvornim fondom „Impact on the Street“. Fond je osnovalo dvanaestoro prijatelja kada su saznali da je kriza beskućnika u Londonu dosegla kritične brojke. U ICAB-u su želeli da doniraju ne samo svoj novac već i vreme, pa se njihov tim posvetio pružanju pomoći beskućnicima ličnim pakovanjem i uručivanjem dobrotvorne pomoći u centralnom Londonu.

(Izvor: Insurance Post, Oktobar 2019 str. 68)

- Osiguravajuća kuća „Brown Insurance Group“ potpisala je sporazum o saradnji sa „Crystal Palace Business Club“-om, kojim se garantuje da će se brend ovog osiguravača prikazivati tokom održavanja Premijer lige. Pored toga, osiguravači su povezani s lokalnim fudbalskim timom, pa njihov zaštitni znak prikazuje pred 20.000 navijača tokom svakog meča održanog u dvorani „Palace“.

(Izvor: Insurance Post, Oktobar 2019 str. 68)

- Kompanija „TH March“ s ponosom podržava kampanju na kanalu @InsCharities, koja se održava u okviru nedelje dobročinstva (#Insurance CharitiesWeek). Cilj kampanje je da se pruži podrška članovima osiguravajuće zajednice, kako sadašnjim tako i bivšim, kada se nađu u teškim životnim okolnostima, te kada im se dogodi nešto protiv čega nije moguće osigurati se.

(Izvor: Insurance Post, Jul 2019 str. 60)

- Dodela nagrada na manifestaciji „British Insurance Awards“ predstavlja najznačajniji događaj u kalendaru osiguranja. Godina 2019. nije bila izuzetak od tog pravila. Fotografije sa događaja dostupne su na sajtu: www.facebook.com/InsurancePost/

(Izvor: Insurance Post, Avgust 2019 str. 100)

*Prevela i priredila: **Bojana N. Papović, dipl. filolog***

OBJEKTIVNA ODŠETNA ODGOVORNOST

Kada tužilac kao pešak prolazi kroz ulazni deo javnog parkinga u trenutku dok je rampa podignuta, pa mu rampa iznenada padne na glavu, kojom prilikom tužilac pretrpi lake telesne povrede, tada postoji objektivna odgovornost JP „Parking-servis“ za isplatu naknade štete tužiocu uz umanjenje u određenom procentu zbog doprinosa tužioca nastaloj šteti.

Iz obrazloženja:

Žalba tuženog izjavljena protiv presude prvostepenog suda kojom je tuženik obavezan da tužiocu plati odštetu na ime naknade nematerijalne štete (bolovi i strah) je neosnovana.

Dokazima je utvrđeno da je kod tužioca nastala telesna povreda u predelu glave jer je kao pešak prolazio kroz ulazni deo parking-prostora, pa mu je rampa pala na glavu.

pozivajući se na odredbe čl. 173–174 ZOO, kao i na odredbe čl. 2, 3, 6 i 7 Odluke o javnim parkiralištima, prvostepeni sud je zaključio da postoji pravni osnov tuženog za naknadu štete tužiocu, dok je visinu odštete utvrdio shodno članu 200 ZOO nalazeći da na licu mesta s desne strane van spoljnog ulaza postoji slobodan prostor kuda pešaci mogu da prođu, koji je van rampe a kojim se tužilac nije kretao, već se kretao ispod rampe, pa u tom slučaju postoji njegov doprinos nastanku štetnog događaja od 30%.

Pravilno je primenjeno materijalno pravo i da se u konkretnom slučaju radi o objektivnoj odgovornosti s obzirom na to da tuženo preduzeće na osnovu citiranih propisa i opštinske odluke obavlja komunalnu delatnost održavanja, korišćenja i upravljanja javnim parkiralištima, a imajući u vidu to da tuženik nije dokazao da ta stvar, koja je po prirodi opasna jer može izazvati telesne povrede, nije bila uzrok štete.

(Presuda Višeg suda u Čačku, Gž 1214/18 od 19. III 2019)

Izvor: Izbor sudske prakse, broj 10/2019, str. 53

NAKNADA NEMATERIJALNE ŠTETE ZBOG PRETRPLJENOG STRAHA

Kao učesnik u saobraćaju koji je upravljao putničkim vozilom, tužilac ima pravo na naknadu nematerijalne štete zbog pretrpljenog straha, iako nije zadobio telesne povrede, a do saobraćajne nezgode je došlo isključivom krivicom vozača vozila koje je osigurano kod tuženika.

Iz obrazloženja:

Dokazima je utvrđeno da je tužilac kritičnom prilikom upravljao svojim putničkim vozilom ulicom s pravom prvenstva prolaska, a iz druge ulice je izašlo vozilo osigurano kod tuženika ne poštujući znak „stop“, te je tom prilikom došlo do kontakta i štete na vozilu tužioca.

Veštačenjem od strane veštaka neuropsihijatra utvrđeno je da je tužilac doživio akutnu stresogenu situaciju, odnosno psihičke povrede s poremećajem emocionalne i ukupne psihičke ravnoteže, pa je trpeo strah jakog intenziteta u trajanju od jednog minuta, neposredno za vreme saobraćajne nezgode, strah srednjeg intenziteta u trajanju od dva dana i strah lakog intenziteta u trajanju od pet dana.

Neosnovani su žalbeni navodi tuženika da tužilac nema pravo na naknadu štete samo zato što nije pretrpeo telesne povrede. Naknada nematerijalne štete zbog pretrpljenog straha je samostalan i nezavisan vid štete u odnosu na nastale telesne povrede, odnosno pretrpljene bolove.

(Presuda Višeg suda u Čačku, Gž 750/18 od 17. IV 2019)

Izvor: Izbor sudske prakse broj 10/2019, str. 53

ZASTARELOST NAKNADE ŠTETE PROUZROKOVANE KRIVIČNIM DELOM

Kada je šteta prouzrokovana krivičnim delom, a za krivično gonjenje je predviđen duži rok zastarelosti, zahtev za naknadu štete prema odgovornom licu zastareva kada istekne vreme određeno za zastarevanje krivičnog gonjenja, a prekid zastarevanja krivičnog gonjenja povlači za sobom prekid zastarevanja zahteva za naknadu štete.

Iz obrazloženja:

Prvostepeni sud je pogrešno primenio materijalno pravo, i to odredbu člana 377 ZOO, kada je odlučivao o istaknutom prigovoru zastarelosti, na šta se žalbom tužene osnovano ukazuje.

Naime, član 377. ZOO propisuje sledeće: kada je šteta prouzrokovana krivičnim delom, a za krivično gonjenje je predviđen duži rok zastarelosti, zahtev za naknadu štete prema odgovornom licu zastareva kada istekne vreme određeno za zastarevanje krivičnog gonjenja. Prekid zastarevanja krivičnog gonjenja povlači za sobom i prekid zastarevanja zahteva za naknadu štete, a isto važi i za zastoje zastarevanja. Shodno članu 376 ZOO, potraživanje naknade štete zastareva u subjektivnom roku od tri godine od momenta kada je oštećeni saznao za štetu i lice koje je štetu učinilo, a u svakom slučaju potraživanje zastareva za pet godina od časa kada je šteta pričinjena. Prema članu 173 ZOO, za štetu nastalu u vezi s opasnom stvari, odnosno opasnom delatnošću smatra se da potiče od te stvari, odnosno

delatnosti, izuzev ako se dokaže da one nisu bile uzrok štete. Prema članu 174 ZOO, za štetu od opasne stvari odgovara njen imalac, a za štetu od opasne delatnosti lice koje se njom bavi. Shodno članu 177 ZOO, imalac opasne stvari može se osloboditi odgovornosti samo ako dokaže da šteta potiče od nekog uzroka koji se nalazio van stvari, a čije se dejstvo nije moglo predvideti ni izbeći ili otkloniti. Imalac stvari se može osloboditi odgovornosti ako dokaže da je šteta nastala isključivo radnjom oštećenog ili trećeg lica, koju on nije mogao predvideti i čije posledice nije mogao izbeći ili otkloniti.

Iz napred citirane zakonske regulative proizlazi da je tužena, kao pravno lice koje obavlja opasnu delatnost, objektivno odgovorna u konkretnoj situaciji prema oštećenom, a da je I. T. svojim postupanjem skrivio nastanak štete. Njegova krivica je utvrđena pravosnažnom sudskom odlukom. Shodno tome proizlazi da ovde tužena nije odgovorno lice u smislu člana 377 stav 1 ZOO, već je odgovorno lice I. T, protiv koga je krivični postupak vođen i čiji je ishod od značaja za ocenu roka zastarelosti samo prema tom licu, a ne i prema ovde tuženoj, na koju se primenjuju rokovi propisani članom 376 ZOO. Kako je prvostepeni sud pravilno utvrdio da se štetni događaj desio 11. 1. 1999. godine, to je objektivni rok zastarelosti protekao sa 11. 1. 2004. godine, a tužba u ovoj pravnoj stvari podneta je 22. 4. 2013. godine, pa je potraživanje tužioca prema tuženoj zastarelo u svakom slučaju protekom objektivnog roka. Shodno napred navedenom, a primenom člana 394 stav 1 tačka 4 ZPP-a prvostepena presuda je preinačena i tužbeni zahtev odbijen.

(Presuda Apelacionog suda u Nišu, Gž. 4633/17 od 22. V 2018)

Izvor: Izbor sudske prakse broj 10/2019, str. 54

PRAVO NA NAKNADU ŠTETE OD UDRUŽENJA OSIGURAVAČA SRBIJE

Šteta koju pričini vozilo strane registracije kad vozač napusti mesto udesa naknađuje se od Udruženja osiguravača.

Iz obrazloženja:

U situaciji kada se tužilac svojim vozilom uredno i pravilno kretao svojom kolovoznom trakom, a vozilo stranih registarskih oznaka prešlo je na njegovu kolovoznu traku, kojom prilikom je nastala šteta na vozilu tužioca, koji je tada pretrpeo i lake telesne povrede (zahteva se naknada nematerijalne štete za pretrpljene bolove i strah), osnovan je tužbeni zahtev tužioca za naknadu štete tuženika Udruženja osiguravača Srbije – Garantni fond, budući da je vozač vozila stranih registarskih oznaka lice mesta napustio nakon saobraćajne nezgode

(Presuda Višeg suda u Čačku, Gž 938/18 od 8. III 2019)

Izvor: Izbor sudske prakse br. 10/2019, str. 54

POZIV VLASNIKU ILI KORISNIKU VOZILA DA DOSTAVI POTPUNE I TAČNE PODATKE O IDENTITETU LICA KOME JE OMOGUĆENO UPRAVLJANJE VOZILOM

Pitanje:

Da li se na dostavljanje poziva od 30. 3. 2019. godine vlasniku ili korisniku vozila da u roku od osam dana dâ potpune i tačne podatke o identitetu lica kome je omogućeno upravljanje vozilom i dokaz na osnovu kojeg se na nesporan način može utvrditi da je to lice upravljalo vozilom u određeno vreme primenjuju odredbe Zakona o opštem upravnom postupku o ličnom ili posrednom dostavljanju?

Pravno shvatanje:

Dostavljanje poziva vrši se primenom odredbe o ličnom dostavljanju (član 75. Zakona o opštem upravnom postupku, *Službeni glasnik RS br. 18/2016*).

Objašnjenje:

Zakonom o izmenama i dopunama Zakona o bezbednosti saobraćaja na putevima (*Službeni glasnik RS br. 23/19*), izmenjen je član 247 stav 1, koji sada glasi: „Vlasnik, odnosno korisnik vozila obavezan je da, u roku od osam dana, dâ potpune i tačne podatke o identitetu lica kome je omogućeno upravljanje vozilom, kao i dokaz na osnovu kojeg se na nesporan način može utvrditi da je to lice upravljalo vozilom u određeno vreme.“ Odredbom člana 75 stav 1 Zakona o opštem upravnom postupku (*Službeni glasnik RS br. 18/2016*) od 1. 3. 2016. godine, koji se primenjuje od 1. 6. 2017. godine, propisano je da je lično dostavljanje obavezno kada od dana dostavljanja počne teći rok koji ne može da se produži, ako Zakonom nije drugačije predviđeno, a stavom 2 da je lično dostavljanje obavezno i onda kada je to zakonom predviđeno. Članom 79 stav 2 Zakona o opštem upravnom postupku propisano je da rokove, ako nisu određeni zakonom ili drugim propisom, određuje, s obzirom na okolnosti slučaja, ovlašćeno službeno lice koje vodi postupak, a stavom 3 navedenog člana da se rokovi koje određuje ovlašćeno službeno lice, kao i rokovi određeni Zakonom ili propisima za koje je predviđena mogućnost produženja, mogu produžiti na zahtev zainteresovanog lica ako je zahtev podnet pre isteka roka i ako postoje opravdani razlozi za produženje. Dakle, prema članu 247 stav 1 Zakona o bezbednosti saobraćaja na putevima, koji je na snazi od 30. 3. 2019. godine, radi se o roku koji je Zakonom određen i za koji nije predviđena mogućnost produženja.

*(Pravno shvatanje usvojeno na šestoj sednici svih sudija
Prekršajnog apelacionog suda, Beograd, 1. jula 2019)
Izvor: Časopis Pravna praksa br. 2/2020, str. 56*

BLOK-POLISA

Blok-polisa / sveska - polisa (engl. *ticket polisy*; nem. *Blockpolice, Kuppenversicherungsschein*) – poseban oblik polise osiguranja koji se većinom primenjuje kod visokoujednačenih poslova sa čvrsto utvrđenom osiguranom svotom i jedinstvenim rizicima. Primena ovakvih polisa najčešća je kod osiguranja sa ispodgodišnjim trajanjem, a naročito u putnom osiguranju gde se osigurava nesrećan slučaj. Naziv blok-polisa je dobila po tome što je više praznih obrazaca ove isprave spojeno u posebnu svesku ili blok. Danas se često prodaju nepovezane, recimo, na aerodromima iz automata. Odlikuju se malom veličinom i malim brojem podataka – obično su to samo oznaka osiuguravača, vrste osiguranja, osigurana svota, datum izdavanja i slično. Prednosti izdavanja ove vrste polise su u snižavanju troškova, neposrednijem odnosu sa osiguranikom i pojednostavljenoj obradi. Blok polisa, međutim, nije pogodna za mnoge vrste osiguranja, osobito tamo gde je neophodno pažljivije snimanje rizika i više podataka o osiguraniku.

Izvor: Nebojša Žarković, *Pojmovnik osiguranja*, Novi Sad, str. 14

GRANICA POKRIĆA ZA DEO NASELJA

Granica pokrića za deo naselja / granica pokrića za celinu zgrada (engl. *block limit*, nem. *Höchsthaftungssumme für einen Versicherungsbereich*) – gornja vrednost svote osiguranja za niz zgrada u jednom naselju (na primer, kod požarnog osiguranja) za koje će osiguravajuće društvo obezbediti zaštitu. Svaki osiuguravač i reosiguravač, zbog održavanja sopstvene platežnosti, mora voditi računa da ne dođe do nagomilavanja rizika na jednom mestu. Stoga određuje granicu do koje će prihvatati u osiguranje pojedine delove grada gde su građevine izgrađene jedna uz drugu bez slobodnog prostora između osiguranih zgrada.

Izvor: Nebojša Žarković, *Pojmovnik osiguranja*, Novi Sad, str.45

GRUPNO OSIGURANJE OD NESREĆNOG SLUČAJA

Grupno osiguranje od nesrećnog slučaja / zajedničko osiguranje od nesrećnog slučaja (eng. *group personal accident insurance, group accident insurance, collective accident insurance*, nem. *Gruppenunfallversicherung, Kollektivunfallversicherung*) – osiguranje od nezgode predstavlja jedno od najraširenijih područja primene grupnih osiguranja. Njime se pokriva veći broj lica koja čine skupinu po jednom ugovoru o osiuguranju. Ovakva osiguranja nalaze primenu, recimo, kod zaposlenih radnika, članova sportskih udruženja, dece u zabavištima i školama i drugde. U zavisnosti od cenovnika osiguranja, premija

osiguranja može biti povoljnija ili jednaka premiji pojedinačnog osiguranja od nezgode. Na nju može uticati i posao kojim se bavi osigurano lice, pa će tako, recimo, zbog većeg rizika unutar iste grupe viša premija biti obračunata za zaposlenog koji se bavi fizičkim poslovima, a niža za onog koji radi kancelarijske poslove. Postoje i cenovnici po kojima je moguće samo ugovaranje grupnog osiguranja.

Izvor: Nebojša Žarković, *Pojmovnik osiguranja*, Novi Sad, str. 49

ZEMALJSKI RIZIK

Zemaljski rizik (engl. ground risk, nem. Bodenrisiko) – u vazdušnom osiguranju, opasnost koja pretil vazduhoplovu dok se nalazi na zemlji. Pokriće može da se odnosi samo na stanje mirovanja aviona, ili i dok se kreće po stazi tokom uzletanja i sletanja. Oprečan izraz je vazdušni rizik.

Izvor: Nebojša Žarković, *Pojmovnik osiguranja*, Novi Sad, str. 102

Odabrani članci

Erste Schätzungen zu Katastrophenschäden 2019. – Prve procene šteta od katastrofa u 2019. Prirodne katastrofe i one što ih je uzrokovao čovek, prema prvim procenama Instituta „Swiss Re“, koštale su privredu tačno 126 milijardi evra. Od toga je osigurano oko 50 milijardi evra. Tako je broj šteta u 2019. bio manji nego u 2018. Doduše, kako tvrde sa Instituta, klimatske promene i makroekonomski faktori rizika doprinose porastu i prirodnih katastrofa.

U poređenju sa 2018, to znači pad za petinu. Obim šteta 2019. bio je upravo ispod proseka poslednjih deset godina, koji iznosi 212 milijardi dolara, odnosno 190,4 milijarde evra. Ova analiza proizlazi iz najnovije objave Instituta „Swiss Re“. Objave treba shvatiti kao privremene i podložne promenama, budući da još uvek nisu procenjeni svi događaji što su doveli do gubitaka.

I osigurani štetni događaji takođe su pokazali tendenciju opadanja, iznosili su, naime, 56 milijardi dolara (50,3 milijardi evra). Prema 2018. godini zapaža se opadanje za 40 posto. Najveći deo šteta nastao je od prirodnih katastrofa. Katastrofe širom sveta u 2019. godini odnele su do preko 11.000 ljudskih života i izazvale nestanak velikog broja lica. Tornado je u prvoj polovini 2019. odneo veliki broj žrtava u Mozambiku i susednim zemljama, kao i ciklon u Indiji. Usled slabe osiguranosti, to nije dovelo do većih izdataka po osiguranje. U drugoj polovini godine zabeležene su jake monsunske kiše u Indiji, tajfunima je bio pogođen Japan. Do poplava je došlo u Kini, Americi, Evropi, Kanadi i Australiji. S druge strane, šume su gorele u periodu suša, prilikom čega je nastala ogromna šteta, počev od Evrope, preko Australije, Indonezije, Amerike, Kanade, do područja Amazona i Sibira.

Prema rečima Bertoga, glavnog lica za katastrofe u „Swiss Re“-u, makroekonomski faktori rizika uticali su i na porast prirodnih katastrofa u celom svetu.

(Versicherungsjournal.at, 22.12.2019. <https://www.versicherungsjournal.at/markt-und-politik/erste-schaetzungen-zu-katastrophenschaeden-2019-19939.php>)

Die besten Berufsunfähigkeits-Versicherungen. – Najbolja osiguranja od radne nesposobnosti. Institut za preventivu i finansijsko planiranje (IVFP) vršio je istraživanje na osnovu kojeg je utvrđeno koja su osiguranja od radne nesposobnosti najbolja. Učestvovalo je 37 ponuđača. Najvišu ocenu „odličan“ dobili su: „Allianz“, „Alte Leipziger“, „Barmenia“, „Basler“, „Hannoversche“, HDI, „Neue Bayerische Beamten“, „Nürnberger“ i „Swiss“. Rezultati su objavljeni samo za ona osiguravajuća društva koja su dobila ocenu „odličan“ i „vrlo dobar“. Udeo u ukupnom vrednovanju imali su sledeći kriterijumi: kvalitet firme (20%), cena-usluga (50%), fleksibilnost (20%), kao i transparentnost usluga (10%). Sve te oblasti podeljene su na preko stotinu pojedinačnih kriterijuma koji su uticali na krajnje ocene.

(Versicherungsjournal.de, 17.12.2019. <https://www.versicherungsjournal.de/versicherungen-und-finanzen/die-besten-berufsunfaehigkeits-versicherungen-137569.php>)

Städtische bringt digitale Kundenkarte. – Osiguranje „Städtische“ uvodi digitalnu karticu. Austrijska osiguravačka kuća „Wiener Städtische Versicherung AG“ uvodi digitalnu karticu za klijente, koja se nakon sklapanja ugovora o osiguranju automatski šalje na mobilni telefon i dostupna je pomoću aplikacije „Wallet“ odnosno „Passbook“.

Na prednjoj strani kartice nalaze se informacije o osiguraniku, trajanju ugovora i oblasti njegovog važenja, a na zadnjoj strani ostala obaveštenja o proizvodu, pregled usluga i kontaktne informacije osiguravača.

Na samom početku kartica će pokrivati oblast kratkoročnog i dugoročnog putnog osiguranja, ali se već tokom tekuće godine planira njeno proširenje i na nove usluge.

Karticu je pod određenim uslovima moguće deliti i s drugim licima (npr. kod porodičnog osiguranja).

Već i do sada klijenti „Wiener Staedtische“-a dobijali su digitalnu karticu, ali samo prilikom sklapanja onlajn polisa, i to u PDF-formatu.

(*Versicherungsjournal.at*, 8.1.2020. <https://www.versicherungsjournal.at/versicherungen-und-finanzen/staedtische-bringt-digitale-kundenkarte-19959.php>)

Trampoline parks, an upward trajectory. – Parkovi sa trampulinama, uzlazna putanja. Gotovo da je nemoguće pronaći osiguravača koji pokriva rizik zabavnih parkova za decu. Zašto osiguravajuće kuće ne vole taj sektor? Izvor naglašava da je to zbog nehigijenskih uslova, loše opreme, neadekvatnog održavanja i provera, nedovoljno obučениh zaposlenih, propusta u vršenju nadzora, prevelikog broja dece, odraslih koji zajedno s decom skaču na trampulinama i neodgovarajućih mekanih površina na kojima su igrališta postavljena. Kriza u ovoj vrsti osiguranja javlja se u Irskoj, ali ne i u Velikoj Britaniji, gde se takvo pokriće može kupiti od nekolicine osiguravača, dok brokeri smatraju da je njihova pomoć u delatnosti neophodna s obzirom na relativno novo tržište. Parkovi s trampulinama naglo su se pojavili na tržištu, a njihovi vlasnici, kao i zaposleni, bili su bez adekvatnog iskustva. Zbog toga takvi parkovi predstavljaju velik izazov za osiguravajuće kuće, te je samo nekoliko kompanija spremno da ih osigura. Kada razmatraju preuzimanje rizika, vide veliku učestalost šteta. U sprezi s ozbiljnim povredama do kojih povremeno dolazi, visoka učestalost predstavlja rizik za koji mnogi osiguravači nemaju apetit. Kao jedinu razumnu strategiju za ublažavanje tog rizika, brokeri u Velikoj Britaniji vide detaljno upravljanje rizikom, obučavanje zaposlenih i vođenje zapisnika o proveri stanja rizika. S druge strane, predsednik Udruženja zabavnih parkova u VB svestan je neophodnosti povećanja bezbednosti zabavnih parkova za decu i razume problem osiguravajućih kuća. Navodi da je važno da svi parkovi poštuju standarde bezbednosti, te da bi roditelji trebalo da izbegavaju one koji to ne čine. Štaviše, povrede i štete na imovini nisu uvek naknadive od osiguravajuće kuće, jer nema odgovornosti zaposlenih niti objekta – već samo nedostatak pažnje ili roditeljskog nadzora. Video-nadzor preporučuje se kao dokaz da su zaposleni adekvatno reagovali, te da nema mesta njihovoj

odgovornosti. Stoga se uzima u obzir pri proceni rizika. Iako učestale, male štete ipak nisu uvek naplative.

(Izvor: Insurance Post, oktobar 2019, str. 50)

Barmenia sorgt sich um Männergesundheit. – „Barmenia osiguranje“ brine o zdravlju muškaraca. Nemačka osiguravačka kuća „Barmenia Krankenversicherung AG“ proširuje svoj program zdravstvenog osiguranja za preduzeća novim savetodavnim „programom za zdravlje muškaraca“.

Istraživanja i statistike pokazuju da su u okviru preduzeća muški zaposlenici daleko češći zdravstveni problem od svojih koleginica. Muškarci se u proseku nezdravije hrane, manje bave sportom odnosno vežbanjem, ređe se odlučuju za preventivne posete lekaru i umiru ranije.

Dok u proseku žena odlazi na pregled tri dana nakon što je osetila teškoće, muškarac to čini tek nakon dve nedelje!

Zbog svega navedenog za firme koje sklapaju takvo zdravstveno osiguranje za preduzeća od presudnog je značaja da dopru do svesti svojih muških zaposlenika. U tu svrhu „Barmenia“ je, u saradnji sa stručnjacima, pripremila ponudu savetodavnog praćenja svojih firmi-klijenata, u obliku seminara, predavanja i koučinga (coaching). Poseban akcenat stavlja se pritom na teme ishrane, preventivnih pregleda, zdravlja kičme i rekreativnog bavljenja sportom.

(Versicherungsjournal.de, 10.1.2020. <https://www.versicherungsjournal.de/versicherungen-und-finanzen/barmenia-sorgt-sich-um-maennergesundheits-137673.php?link=2>)

Viele Old- und Youngtimer sind „falsch“ geschützt. – Mnogi oldtajmeri i jangtajmeri su loše zaštićeni. Tržište oldtajmera je bilo u porastu, međutim ova vozila često padaju pod kritiku aktivista za zaštitu životne sredine. S druge strane, oldtajmeri, smatra se, nisu dovoljno osigurani, budući da se radi o posebnoj vrsti osiguranja. Samo deset osiguravača i nekoliko posredničkih agencija mogu se smatrati specijalistima u toj oblasti, a tendencija pokazuje da će se ovo tržište još više širiti. Prema prognozi konsultantske kuće BBE Automotive, u 2020. godini biće ukupno 3,3 miliona oldtajmera (starih preko 30 godina) i jangtajmera (starih 20 godina). Što se tiče osiguranja ovih vozila, anketa iz 2018. godine Kantar TNS Instituta za ispitivanje tržišta pokazala je da samo 40 posto ispitanih vlasnika oldtajmera ima zaključenu specijalnu polisu za ovu vrstu vozila (Classic Cars), dok se 60 posto ispitanih oslanjaju na standardnu polisu osiguranja od auto-odgovornosti. Tendencija zaključivanja specijalnih polisa izražena je pre svega kod vozača mlađih od 45 godina, vlasnika ove vrste vozila, od kojih čak polovina zaključuje specijalnu tarifu za oldtajmere. Smatra se da će se u budućnosti zaključivati sve veći broj ovih specijalnih polisa, kao i da će ova vrsta vozila sve više prolaziti kroz razne tehničke provere s ciljem da njihova upotreba što manje šteti životnoj sredini.

(Versicherungsjournal.de, 7.1.2020. <https://www.versicherungsjournal.de/markt-und-politik/viele-old-und-youngtimer-sind-falsch-geschuetzt-137526.php>)

Career development, Zurich sees 25% jump in female applicants after part-time initiative. – Razvoj karijere, kompanija „Zurich“ beleži povećanje od 25% u broju ženskih kandidata nakon pokretanja inicijative za skraćeno radno vreme. Od kada je započela s novom inicijativom prilikom zapošljavanja, kompanija „Zurich UK“ beleži povećanje od 25% u broju ženskih kandidata za otvorena radna mesta. Naime, ta osiguravajuća kuća već tri meseca za svako slobodno radno mesto kandidatu ostavlja mogućnost da se opredeli između skraćenog i punog radnog vremena. Porast prijavljenih ženskih kandidata za rukovodeća radna mesta je 45%. Stiv Kolins, direktor ljudskih resursa u kompaniji „Zurich UK“, navodi da su se potrudili i da smanje jaz između plata po rodnom osnovu, te da su posvećeni preduzimanju konkretnih koraka kako bi postali privlačan poslodavac za najraznovrsnije kandidate. U toj kući smatraju da je kultura koja nagrađuje „onoga ko ostane poslednji u kancelariji“ prilično zastarela, te da poslovnom ponudom usklađenom s ličnim i porodičnim potrebama mogu da privuku čitav novi pul talenata. Opredeljeni su da svakome pruže šansu da izgradi karijeru po želji, bez obzira na okolnosti ličnog života i na to da li se radi o zaposlenim majkama, očevima s malom decom, ljudima s duplim karijerama ili onima koji imaju starije ili nesamostalne rođake. Kolins dodaje da veruju da se s većim brojem otvorenih *rukovodećih pozicija sa skraćenim radnim vremenom* iz korena menja izazov osiguravajuće delatnosti kada je reč o izboru vrhunskih talenata. Alok Šarma, državni ministar za zapošljavanje pri Ministarstvu rada, dodao je da *fleksibilno radno vreme* može imati ogroman uticaj i biti od velike pomoći ljudima da izgrade uspešne karijere. Budući da postoji dva miliona Britanaca koji bi se vratili na posao da nije radnog vremena od 9 do 5, pul neiskorišćenog talenta je ogroman, te je izuzetno važno što je veliki poslodavac poput „Zurich UK“-a preduzeo inicijativu i ponudio skraćeno radno vreme ili opciju podele posla za sva radna mesta. Ministarstvo rada takođe nudi mogućnost skraćenog radnog vremena zaposlenima, što je privuklo odlične kandidate na svim nivoima.

(Izvor: *Insurance Post*, avgust 2019, str. 99)

Nove knjige

Thomas Pache: 100 Fragen rund um Cyber-Versicherungen. – Sto pitanja u vezi sa sajber osiguranjem. Kako bi se osiguravačima, posrednicima i klijentima približila još uvek mlada disciplina „sajber osiguranja“, ova knjiga daje podršku u praksi u pogledu sajber faktora rizika. Autor pritom konsekvntno pristupa iz perspektive korisnika.

(*Versicherungswirtschaft*, jun 2019, str. 61)

Jörg Freiherr Frank von Fürstenwerth, Alfons Weiß, Werner Consten, Peter Präve: Versicherungsalphabet (VA). – Alfabet osiguranja. Reč je o originalnom leksikonu za termine iz teorije i prakse osiguranja. Broji preko 984 strane stručnih

Bibliografija

izraza. Star je više od 40 godina, a u novom izdanju temeljno je aktuelizovan. Do sada je prodato preko 180.000 primeraka. *Alfabet osiguranja* dostupan je i na internetu.

(Versicherungswirtschaft, oktobar 2019, str. 47)

Thomas Richter: Private Berufsunfähigkeitsversicherung – Nach Rechssprechung. –Privatno osiguranje od radne nesposobnosti – prema jurisdikciji. Reč je o delu koje nije samo temeljan i važan enciklopedijski izveštaj, već i vrlo pouzdano, stručno i korisno štivo koje precizno obrađuje i predstavlja judikativne sadržaje koji nisu uvek laki za razumevanje. Tomas Rihter se u svom delu otkriva kao kormilar koji vešto upravlja nad „nepreglednim hridinama i dubinama“ kada je reč o regulisanju slučajeva i advokatskih saveta pre ili prilikom vođenja pravnih rasprava u vezi sa zahtevima iz osiguranja od radne nesposobnosti.

(Versicherungswirtschaft, oktobar 2019, str. 47)

*Prevele i priredile: **Bojana N. Papović, dipl. filolog i Slađana D. Andrejić, master filolog***

PROF. DR MILOVAN VIDAKOVIĆ

KORIFEJ TEHNIČKOG UPRAVLJANJA RIZICIMA U ŽIVOTNOJ SREDINI

S tugom i žalošću primili smo vest da nas je napustio dugogodišnji saradnik i član Izdavačkog saveta našeg časopisa prof. dr Milovan Vidaković. I pored sveg optimizma, nesalomive volje, upornosti s kojima je dobijao mnoge profesionalne bitke, onu poslednju, s teškom bolešću, nije uspeo da dobije. Preminuo je 29. februara ove godine ostavljajući za sobom neizbrisiv trag u teoriji i praksi upravljanja rizicima u životnoj sredini.

Prof. dr Milovan Vidaković rođen je 1940. godine u Beogradu, gde je završio gimnaziju, a 1967. i Mašinski fakultet – Odsek termotehnike. Oblast njegovog naučnog i stručnog rada bila je zaštita od požarnih rizika, kojoj je posvetio decenije istraživačkog rada, a kruna tog posvećenog rada i ogromnog stečenog znanja i iskustva jesu tri kapitalna dela u ovoj naučnoj oblasti – Termodinamika nekontrolisanog sagorevanja (150 str.), *Požar i arhitektonski inženjering* (1000 str.) i *Požar i osiguranje u industriji* (1.800 str.).

Prof. Vidaković je bio član Naučnog društva Srbije, osnivač i prvi predsednik „Društva inženjera i tehničara Srbije za upravljanje rizicima u životnoj sredini“ (DITUR) od 2001. godine, kao i aktivan član Međunarodne organizacije za zaštitu od požara (The Confederation of Fire Protection Associations-International – CFPA-I) i Evropske konfederacije nacionalnih organizacija zaštite od požara (The European confederation of national fire protection organisations – CFPA-E).

Međunarodnu karijeru započinje 1970. godine u Italiji kao diplomirani mašinski inženjer i autor projekta inovativnog infracrvenog sušača za foto-

industriju. S pozicije generalnog tehničkog direktora firme „San Marko“ prelazi na poziciju vođe projekta za superbrze mašine u firmi „Agfa Gevaert“ u Nemačkoj. Već 1972. godine verifikuje nekoliko patenata na međunarodnom nivou pod nazivom „Automatizacija superbrzih mašina u foto-industriji“. Ostvarene kreativne inovacije i impresivne patentne realizacije rađaju nove ideje i podstiču njegov interes za istraživački rad i nauku. U Nemačkoj, od 1972. do 1975, intenzivno radi na teoretskom delu doktorata na temu „Zaštita od požara visokih i klimatizovanih objekata“. Definiše osnove fizike i termodinamički model nekontrolisanog sagorevanja i na pragu ere informatike i računara razvija programsku podršku – softver termodinamike nekontrolisanog sagorevanja, koji pruža mogućnost predviđanja razvoja požara u visokom objektu.

U Srbiju se vraća 1976. godine na poziv firme „Janko Lisjak“ iz Beograda, da bi dve godine kasnije prešao u Institut za ispitivanje materijala Srbije (IMS), s kojim godinu dana boravi na Kubi u svojstvu šefa tehničke podrške za tri fabrike prefabrikovanih građevinskih elemenata sistema Žeželj.

Preko Vlade Srbije, 1982. godine, dobija stipendiju belgijske vlade za završetak doktorske disertacije na Briselskom univerzitetu, a brani je i stiče zvanje doktora nauka 1985. na Fakultetu zaštite na radu u Nišu s temom „Zaštita od požara visokih i klimatizovanih objekata“.

Na mesto rukovodioca u preduzeću „Preving“ Zajednice osiguranja imovine i lica „Dunav“ dolazi 1984, da bi 1986. bio postavljen za direktora tehničkog upravljanja rizicima u „Dunav osiguranju“. U isto vreme, Udruženje osiguravača Jugoslavije bira ga za predstavnika u Komitetu osiguranja Evrope (CEA), a ta funkcija prestaje uvođenjem ekonomske blokade i sankcija Srbiji. Iz osiguravajuće delatnosti, 1991. godine prelazi na Univerzitet u Novom Sadu, gde je izabran u zvanje docenta na predmetu Vatrogasna taktika. Paralelno radi i kao predsednik Koordinacione komisije Saveznog zavoda za standardizaciju, u oblasti zakona o zaštiti od požara.

U toku 1994. drži predavanja na Arhitektonskom fakultetu u Beogradu, ali kako značaj obrazovanja arhitekata u oblasti zaštite od požara nije prepoznat, predmet se gasi i njegovo dalje angažovanje prestaje. Ipak, 1997. učestvuje u stvaranju predmeta Zaštita od požara na Šumarskom fakultetu u Beogradu.

Od 2000. godine, u Visokoj mašinskoj školi u Zemunu predaje predmete Vatrogasna taktika i Rizik zaštite od požara u osiguranju, a od 2004. u istoj školi organizuje predavanja i praktičnu obuku za licencu obučenog osoblja vatrogasnih jedinica na aerodromima Srbije.

Njegov angažman u Privrednoj komori Srbije počinje 2009. godine, gde drži serije predavanja na temu tehničkog upravljanja rizikom, predaje u Inženjerskoj komori Srbije, ali se odaziva i na pozive iz sveta. Njegova predavanja privlače pažnju stručne javnosti u Nemačkoj, Americi, Švajcarskoj, Francuskoj, Egiptu i Belgiji.

Na poziv igumana manastira Hilandar, 2010. godine odlazi u ovu srpsku svetinju koja je stradala u požaru i kao stručni konsultant daje savete prilikom obnove izgorelih delova hrama. Svoja zapažanja o tom požaru pretočio je u

prezentaciju i film, koji je prikazivao na predavanjima na nemačkom Univerzitetu Magdeburg 2012. godine, a potom i na predavanjima u Srbiji.

Počev od 2007. godine, kao predsednik DITUR-a, organizuje Generalnu skupštinu Evropske konfederacije nacionalnih organizacija zaštite od požara u beogradskom kongresnom centru „Sava“, na kojoj učestvuje velik broja gostiju i referenata iz Evrope i sveta. Od tada, DITUR svake neparne godine održava dvodnevno međunarodno savetovanje u „Sava centru“, dok svake parne nastupa na Sajmu zaštite od požara u Beogradu. Pored toga, profesor svake godine organizuje stručna putovanja i posete sajmovima i laboratorijama koje se bave ispitivanjima u oblasti zaštite od požara u Kini, Nemačkoj, Rusiji, Francuskoj i Engleskoj.

Autor je više projekata zaštite od požara objekata od posebnog značaja, među kojima su zdanja Beogradskog dramskog pozorišta, Mašinskog fakulteta u Beogradu; napisao je i recenziju projekta zaštite od požara Narodnog muzeja u Beogradu, i autor je projekat zaštite od požara objekta „Mc Donald’s“ u Moskvi.

Njegova istraživanja u cilju unapređenja teorijskih osnova odvijanja nekontrolisanog sagorevanja zarad daljeg razvoja modela predviđanja, kontrole i zaustavljanja požara u visokim i klimatizovanim objektima postaju sve značajnija u vremenu sve češćih incidentnih situacija i terorizma širom sveta.

Profesor Vidaković je bio poliglota – govorio je engleski, francuski, italijanski, nemački i španski jezik. Bio je aktivan sportista i član prvog tima Košarkaškog kluba „Crvena zvezda“.

Sa znanjem i iskustvom koje je posedovao, bio je u pravom smislu ambasador osiguranja u tehničko-tehnološkim krugovima, a u našem časopisu uvek prisutan bilo kao autor, naučno-stručni konsultant za teme o tehničkom upravljanju rizicima ili kao iskren prijatelj i promotor značaja ove naučne publikacije za unapređenje teorije i prakse osiguranja.

S poštovanjem i zahvalnošću,

Redakcija časopisa „Tokovi osiguranja“

PROFESSOR MILOVAN VIDAKOVIĆ, PHD

LEADER IN TECHNICAL MANAGEMENT OF ENVIRONMENTAL RISKS

It is with great sorrow and sadness that we received the news that a long-time associate and a member of the Editorial Board of our journal Professor Milovan Vidaković, PhD, passed away. In spite of all the optimism, unbreakable will, persistence with which he fought many professional battles, he failed to win the last one, a serious illness. He passed away on 29 February 2020, leaving a permanent mark in theory and practice of environmental risk management.

Professor Milovan Vidaković, PhD, was born in 1940 in Belgrade, where he completed the gymnasium, and in 1967, he graduated from the Faculty of Mechanical Engineering – Department of Thermal Engineering. Area of his scientific and professional work was protection against fire, to which he devoted decades of research work, and the crown of that dedicated work and immense knowledge and experience are three major works in this scientific field – *Thermodynamics of Uncontrolled Combustion* (150 pages), *Fire and Architectural Engineering* (1000 pages) and *Fire and Insurance in the Industry* (1,800 pages).

Professor Vidaković, PhD, was a member of the Serbian Scientific Society, the founder and the first president of the National Organization of Engineers and Technicians for Directing Fire Risks (DITUR) since 2001, as well as an active member of the Confederation of Fire Protection Associations-International (CFPA-I) and the European Confederation of National Fire Protection Organizations (CFPA-E).

He began his international career in 1970 in Italy as a Master of Science in Mechanical Engineering and the author of the project for the innovative infrared

drying apparatus in the photography industry. He worked as a Managing Technical Director in the company San Marco, and afterwards he became a Project Manager for superfast machines in the company Agfa Gevaert in Germany. Already in 1972, he verified several patents internationally under the title "Automation of superfast apparatuses in the photography industry". Creative innovations and impressive patents gave birth to new ideas and stimulated his interest in research and science. In Germany, from 1972 to 1975, he worked intensively on the theoretical part of his doctorate on the topic "Fire protection of high-rise and air-conditioned buildings". He defined the basics of physics and the thermodynamic model of uncontrolled combustion and, on the threshold of an era of information technology and computers, he developed a software support – a software of thermodynamics of uncontrolled combustion, which provided the possibility to predict the development of fires in a high-rise building.

He returned to Serbia in 1976 upon invitation of the company Janko Lisjak from Belgrade, and two years later, he moved to the Institute for testing of materials (IMS Institute). During his employment with the Institute, he spent one year in Cuba as a head of technical support for three plants of prefabricated construction elements of Žeželj system.

With the help of the Government of Serbia, in 1982, he received a scholarship from the Belgian government to complete his doctoral dissertation at the University of Brussels, and defended it and obtained his PhD in 1985 at the Faculty of Occupational Safety in Niš on the topic - Fire protection of high-rise and air-conditioned buildings.

In 1984, he was appointed the director of the company "Preving" Zajednice osiguranja imovine i lica „Dunav“, and in 1986 he was appointed the director of Technical Risk Management in Dunav Insurance. At the same time, the Yugoslavian Insurers Association elected him as a representative in the European Insurance and Reinsurance Federation (CEA), and this function ceased when the economic blockade and sanctions were imposed on Serbia. In 1991, he transferred from the insurance industry to the University of Novi Sad, where he was elected the Assistant Professor for the course Fire fighting Tactics. At the same time, he worked as the chairperson of the Coordinating Commission of the Federal Institute for Standardization in the area of the law on fire protection.

In 1994, he held lectures at the Faculty of Architecture in Belgrade, but since the importance of educating architects in the field of fire protection was not recognized, the course was cancelled and his further engagement was terminated. However, in 1997 he participated in creation of the Fire Protection course at the Faculty of Forestry in Belgrade.

Since 2000, he was a professor of courses Fire Tactics and Fire Protection in Insurance at the College of Mechanical Engineering in Zemun, and since 2004 he organised lectures and practice at the same school for a licence of trained staff of fire brigades at Serbian airports.

His engagement in the Chamber of Commerce and Industry of Serbia began in 2009, where he held lectures on technical risk management. He held lectures at

Professor Milovan Vidaković, PHD – Leader in Technical Management of Environmental Risks

the Serbian Chamber of Engineers, but also responded to calls from around the world. His lectures attracted the attention of the professional public in Germany, the USA, Switzerland, France, Egypt and Belgium.

Upon the invitation of the abbot of the Hilandar Monastery, in 2010, he went to the Serbian holy place that was destroyed by fire and, as an expert consultant, advised on reconstruction of the burned parts of the monastery. He made a presentation and a film based on his observations about that fire, which he presented at lectures at the German University Magdeburg in 2012, and then at lectures in Serbia.

Since 2007, as the president of DITUR, he organized the General Assembly of the Confederation of Fire Protection Associations Europe (CFPA-Europe) in the Convention Centre "Sava" in Belgrade, which was attended by a large number of guests and experts from Europe and the world. Since then, DITUR has been holding a two-day international conference at "Sava Centre" every odd year, while every even year DITUR has been participating at the Fire Protection Fair in Belgrade. In addition, professor organized each year professional trips and visits to fairs and laboratories dealing with fire protection testing in China, Germany, Russia, France and England.

He is the author of several fire protection projects of special interest, including buildings of the Belgrade Drama Theatre and the Faculty of Mechanical Engineering in Belgrade. He also wrote a review of the fire protection project of the National Museum in Belgrade, and he is the author of the McDonald's fire protection project in Moscow.

His researches aimed to promote theoretical foundations of uncontrolled combustion for further development of models for prediction, control and stopping fires in high-rise and air-conditioned buildings are becoming more important in times of increasing incidents and terrorism worldwide.

Professor Vidaković was a polyglot – he spoke English, French, Italian, German and Spanish. He was an active athlete and a member of the first team of the Red Star Basketball Club.

With the knowledge and experience, he was, in a true sense, an insurance ambassador in technical and technological circles. In our journal, he was always present either as an author, scientific and expert consultant on technical risk management or as a sincere friend and a promoter of the importance of this scientific publication for promotion of insurance theory and practice.

With respect and gratitude,

Editorial Office of the journal Insurance Trends

Translated by: Jelena Rajković

Politika časopisa

Časopis **Tokovi osiguranja** objavljuje originalne, prethodno neobjavljene radove: originalne naučne radove, pregledne radove, prikaze knjiga, savetovanja, propisa Evropske unije, inostrane sudske prakse itd. Časopis **Tokovi osiguranja** dostupan je u režimu otvorenog pristupa.

U časopisu **Tokovi osiguranja** objavljuju se radovi iz sledećih oblasti: ekonomije, prava, aktuarske matematike, medicine, tehnike, zaštite životne sredine, protivpožarne zaštite.

Radovi mogu biti napisani na srpskom i engleskom jeziku.

Časopis izlazi kvartalno (četiri puta godišnje).

Obaveze urednika

Glavni urednik časopisa **Tokovi osiguranja** donosi konačnu odluku o tome koji će se rukopisi objaviti. Urednik se prilikom donošenja odluke rukovodi uređivačkom politikom, vodeći računa o zakonskim propisima koji se odnose na klevetu, kršenja autorskih prava i plagiranje.

Urednik ne sme imati bilo kakav sukob interesa u vezi s podnesenim rukopisom. Ako takav sukob interesa postoji, o izboru recenzenata i sudbini rukopisa odlučuje uredništvo.

Urednik je dužan da sud o rukopisu donosi na osnovu njegovog sadržaja, bez rasnih, polnih odnosno rodnih, verskih, etničkih ili političkih predrasuda.

Urednik ne sme da koristi neobjavljen materijal iz podnesenih rukopisa za svoja istraživanja bez pisane dozvole autora.

Obaveze autora

Autori garantuju da rukopis predstavlja njihov originalan doprinos, da nije objavljen ranije i da se ne razmatra za objavljivanje na drugom mestu. Autori takođe garantuju da nakon objavljivanja u časopisu **Tokovi osiguranja** rukopis neće biti objavljen u drugoj publikaciji na bilo kom jeziku bez saglasnosti vlasnika autorskih prava.

Autori garantuju da prava trećih lica neće biti povređena i da izdavač neće snositi nikakvu odgovornost ako se pojave bilo kakvi zahtevi za naknadu štete.

Autori snose svu odgovornost za sadržaj podnesenih rukopisa, kao i validnost eksperimentalnih rezultata, i moraju da pribave dozvolu za objavljivanje podataka od svih strana uključenih u istraživanje.

Autori koji žele da u rad uključe slike ili delove teksta koji su već negde objavljeni dužni su da za to pribave saglasnost nosilaca autorskih prava, te da prilikom podnošenja rada dostave dokaze da je takva saglasnost data. Materijal za koji takvi dokazi nisu dostavljeni smatraće se originalnim delom autora.

Autori garantuju da su kao autori navedena samo ona lica koja su znatno

doprinela sadržaju rukopisa, odnosno da su sva lica koja su znatno doprinela sadržaju rukopisa navedena kao autori.

Autori se moraju pridržavati etičkih standarda koji se odnose na naučnoistraživački rad i garantovati da rad nije plagijat. Autori garantuju i da rukopis ne sadrži neosnovane ili nezakonite tvrdnje i da ne krši prava drugih ljudi.

U slučaju da otkriju važnu grešku u svom radu nakon njegovog objavljivanja, autori su dužni da smesta o tome obaveste urednika ili izdavača te da sa njima sarađuju kako bi se rad povukao ili ispravio.

Recenzija

Primljeni radovi podležu recenziji. Cilj recenzije je da uredniku pomogne u donošenju odluke o tome da li rad treba prihvatiti ili odbiti, i da u dogovoru sa autorima poboljša kvalitet rukopisa. Identitet autora i recenzenata ostaje nepoznat drugoj strani, a anonimnost garantuje urednik.

Izbor recenzenata spada u diskreciona prava urednika. Recenzenti moraju da raspoložu relevantnim znanjima u vezi s oblašću kojom se rukopis bavi i ne smeju biti iz iste institucije kao autor, niti to smeju biti autori koji su u skorije vreme objavljivali publikacije zajedno (kao koautori) s bilo kojim od autora podnesenog rada.

Recenzent ne sme da bude u sukobu interesa s autorima ili finansijerom istraživanja. Ukoliko postoji sukob interesa, recenzent je dužan da o tome smesta obavesti urednika.

Recenzent koji sebe smatra nekompetentnim za temu ili oblast kojom se rukopis bavi dužan je da o tome obavesti urednika.

Recenzija mora da bude objektivna. Komentari koji se tiču ličnosti autora smatraju se neprimerenim. Sud recenzenata mora biti jasan i potkrepljen argumentima.

Rukopisi koji su poslani recenzentu smatraju se poverljivim dokumentima.

Tokom čitavog procesa, recenzenti deluju nezavisno jedni od drugih. Recenzentima nije poznat identitet drugih recenzenata. Ako odluke recenzenata nisu iste (prihvatiti odnosno odbiti), glavni urednik može da traži mišljenje drugih recenzenata.

Redakcija je dužna da obezbedi solidnu kontrolu kvaliteta recenzije. U slučaju da autori imaju ozbiljne i osnovane zamerke na račun recenzije, redakcija će proveriti da li je recenzija objektivna i da li zadovoljava akademske standarde. Ako se pojavi sumnja u objektivnost ili kvalitet recenzije, urednik će tražiti mišljenje drugih recenzenata.

Plagiranje

Plagiranje, odnosno preuzimanje tuđih ideja, reči ili drugih oblika kreativnog izraza i njihovo predstavljanje kao svojih predstavlja grubo kršenje naučne etike.

Plagiranje može da uključuje i kršenje autorskih prava, što je kažnjivo po zakonu.

Plagijat podrazumeva sledeće:

- doslovno ili gotovo doslovno preuzimanje ili smišljeno parafraziranje (u cilju prikrivanja plagijata) delova tekstova drugih autora bez jasnog ukazivanja na izvor ili obeležavanje kopiranih fragmenata (na primer korišćenjem navodnika);
- kopiranje jednačina, slika ili tabela iz tuđih radova bez pravilnog navođenja izvora i (ili) bez dozvole autora ili nosilaca autorskih prava za njihovo korišćenje.

Upozoravamo autore da će se za svaki rukopis proveravati da li je plagijat.

Rukopisi kod kojih postoje jasne indicije da se radi o plagijatu biće automatski odbijeni a autorima takvih rukopisa biće trajno zabranjeno da objavljuju u časopisu.

Ako se ustanovi da je rad koji je objavljen u časopisu Tokovi osiguranja plagijat, od autora će se zahtevati da upute pisano izvinjenje autorima izvornog rada.

Povlačenje već objavljenih radova

Objavljeni rukopisi biće dostupni dokle god je to moguće u onoj formi u kojoj su objavljeni, bez ikakvih izmena. Ponekad se, međutim, može desiti da objavljeni rukopis mora da se povuče. Glavni razlog za povlačenje rukopisa jeste potreba da se ispravi greška u cilju očuvanja integriteta nauke, a ne želja da se autori podvrgnu vannaučnoj ili vanstručnoj cenzuri.

Članak se mora povući ako se krše prava izdavača, nosilaca autorskih prava ili autora; zbog povrede profesionalnih etičkih kodeksa, npr. u slučaju podnošenja istog rukopisa u više časopisa u isto vreme, neistinite tvrdnje o autorstvu, plagiranja, manipulacije podacima radi prevare i slično. U nekim slučajevima rad se može povući i kako bi se ispravile naknadno uočene greške u rukopisu ili objavljenom tekstu.

Standarde za razrešavanje situacija kada mora doći do povlačenja rada definisali su biblioteke i naučna tela, a ista praksa usvojena je i u časopisu **Tokovi osiguranja**: u elektronskoj verziji izvornog članka (onog koji se povlači) uspostavlja se veza (HTML link) sa obaveštenjem o povlačenju. Povučeni članak se čuva u izvornoj formi, ali s vodenim žigom oslikanim na PDF dokumentu, na svakoj stranici, koji ukazuje da je članak povučen (RETRACTED).

Otvoreni pristup

Časopis **Tokovi osiguranja** dostupan je u režimu otvorenog pristupa. Članci objavljeni u časopisu mogu se besplatno preuzeti sa sajta časopisa (<http://tokoviosiguranja.edu.rs/>) ili sajta Kompanije „Dunav osiguranje“ (www.dunav.com) i distribuirati u edukativne svrhe.

Samoarhiviranje

Časopis omogućava autorima da prihvaćenu, recenziranu verziju rukopisa, kao i onu finalnu, objavlvenu verziju u PDF formatu deponuju u institucionalni repozitorijum i (ili) u nekomercijalne baze podataka, kao što su *PubMed Central*, *Europe PMC* ili *arXiv*, ili da ga objave na ličnim veb-stranicama (uključujući i profile na društvenim mrežama za naučnike kao što su *ResearchGate*, *Academia.edu* itd.) i (ili) na sajtu institucije u kojoj su zaposleni, u bilo koje vreme nakon objavljivanja teksta u časopisu. Pri tome se moraju navesti izdavač, kao nosilac autorskih prava, i izvor rukopisa.

Autorska prava

Kada je rukopis prihvaćen za objavljivanje, autori prenose autorska prava na izdavača. U slučaju da rukopis ne bude prihvaćen za štampu u časopisu, autori zadržavaju sva prava.

Na izdavača se prenose sledeća prava u pogledu rukopisa, uključujući dodatne materijale i sve delove, izvode ili elemente rukopisa:

- pravo da reprodukuje i distribuira rukopis u štampanom obliku, uključujući i štampanje na zahtev;
- pravo na štampanje probnih primeraka, reprint i specijalnih izdanja rukopisa;
- pravo da rukopis prevede na druge jezike;
- pravo da rukopis reprodukuje koristeći foto-mehanička ili slična sredstva, uključujući fotokopiranje ali ne i ograničavajući se na to, kao i pravo da distribuira te kopije;
- pravo da rukopis reprodukuje i distribuira elektronski ili optički koristeći sve nosioce podataka ili medija za pohranjivanje, a naročito u mašinski čitljivoj to jest digitalizovanoj formi na nosačima podataka kao što su hard-disk, CD rom, DVD, blurej disc (BD), mini-disk, trake s podacima, i pravo da reprodukuje i distribuira rukopis sa tih prenosnika podataka;
- pravo da sačuva rukopis u bazama podataka, uključujući i onlajn baze podataka, kao i pravo prenosa rukopisa u svim tehničkim sistemima i režimima;
- pravo da rukopis učini dostupnim javnosti ili zatvorenim grupama korisnika na osnovu pojedinačnih zahteva za upotrebu na monitoru ili drugim čitačima (uključujući i čitače elektronskih knjiga), i u štampanoj formi za korisnike, bilo putem interneta, onlajn servisa ili putem internih ili eksternih mreža.

POLICY

The journal **Insurance Trends** publishes original papers that have not been published previously: scientific articles, reviews, communications, conferences, EU regulations, foreign court practices, etc. **Insurance Trends** is an Open Access journal.

The papers published in **Insurance Trends** should cover topics in one of the following areas: economy, law, actuarial mathematics, medicine, engineering, environmental protection, fire protection.

Contributions to journal may be submitted in Serbian and English language. The Journal is issued quarterly.

Editorial Responsibilities

The editor is responsible for deciding which articles submitted to **Insurance Trends** will be published. The editor is guided by the policies of the journal's Editorial Board and constrained by legal requirements in force regarding libel, copyright infringement and plagiarism.

Editors must hold no conflict of interest with regard to the articles they consider for publication. If an Editor feels that there is likely to be a perception of a conflict of interest in relation to their handling of a submission, the selection of reviewers and all decisions on the paper shall be made by the Editorial Board.

Editors shall evaluate manuscripts for their intellectual content free from any racial, gender, sexual, religious, ethnic, or political bias.

Unpublished materials disclosed in a submitted manuscript must not be used in an editor's own research without the express written consent of the author.

Authors' Responsibilities

Authors warrant that their manuscript is their original work that it has not been published before and is not under consideration for publication elsewhere. The Authors also warrant that the manuscript is not and will not be published elsewhere (after the publication in **Insurance Trends**) in any language without the consent of the copyright holder.

Authors warrant that the rights of third parties will not be violated, and that the publisher will not be held legally responsible should there be any claims for compensation.

Authors are exclusively responsible for the contents of their submissions, the validity of the experimental results and must make sure that they have permission from all involved parties to make the data public.

Authors wishing to include figures or text passages that have already been published elsewhere are required to obtain permission from the copyright holder(s) and to include evidence that such permission has been granted when submitting

their papers. Any material received without such evidence will be assumed to originate from the authors.

Authors must make sure that only contributors who have significantly contributed to the submission are listed as authors and, conversely, that all contributors who have significantly contributed to the submission are listed as authors.

It is the responsibility of each author to ensure that papers submitted to **Insurance Trends** are written with ethical standards in mind and that they not contain plagiarism. Authors affirm that the article contains no unfounded or unlawful statements and does not violate the rights of others.

When an author discovers a significant error or inaccuracy in his/her own published work, it is the author's obligation to promptly notify the journal Editor or publisher and cooperate with the Editor to retract or correct the paper.

Peer Review

The submitted papers are subject to a peer review process. The purpose of peer review is to assist the Editor in making editorial decisions and through the editorial communications with the author it may also assist the author in improving the paper. Identity of an author and the reviewer remains unknown to the other party, and the Editor has a responsibility to guarantee such anonymity.

The choice of reviewers is at the editors' discretion. The reviewers must be knowledgeable about the subject area of the manuscript; they must not be from the authors' own institution and they should not have recent joint publications with any of the authors.

Reviewers must not have conflict of interest with respect to the research and/or the funding sources for the research. If such conflicts exist, the reviewers must report them to the Editor without delay.

Any selected reviewer who feels unqualified to review the research reported in a manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the Editor without delay.

Reviews must be conducted objectively. Personal criticism of the author is inappropriate. Reviewers should express their views clearly with supporting arguments.

Any manuscripts received for review must be treated as confidential documents.

All of the reviewers of a paper act independently and they are not aware of each other's identities. If the decisions of the two reviewers are not the same (accept/reject), the Editor may assign additional reviewers.

The Editorial team shall ensure reasonable quality control for the reviews. With respect to reviewers whose reviews are convincingly questioned by authors, special attention will be paid to ensure that the reviews are objective and high in academic standard. When there is any doubt with regard to the objectivity of the reviews or quality of the review, additional reviewers will be assigned.

Plagiarism

Plagiarism, where someone assumes another's ideas, words, or other creative expression as one's own, is a clear violation of scientific ethics. Plagiarism may also involve a violation of copyright law, punishable by legal action.

Plagiarism may constitute the following:

- Word for word, or almost word for word copying, or purposely paraphrasing portions of another author's work without clearly indicating the source or marking the copied fragment (for example, using quotation marks);
- Copying equations, figures or tables from someone else's paper without properly citing the source and/or without permission from the original author or the copyright holder.

Please note that all submissions are thoroughly checked for plagiarism.

Any paper which shows obvious signs of plagiarism will be automatically rejected and authors will be permanently prohibited to publish papers in the journal.

If it is established that the paper published in ***Insurance Trends*** is a plagiarism, the author will be required to send a written apology to authors of the original paper.

Retraction Policy

Articles that have been published shall remain extant, exact and unaltered as long as it is possible. However, very occasionally, circumstances may arise where an article is published that must later be retracted. The main reason for withdrawal or retraction is to correct the mistake while preserving the integrity of science; it is not to punish the author.

Legal limitations of the publisher, copyright holder or author(s), infringements of professional ethical codes, such as multiple submissions, bogus claims of authorship, plagiarism, fraudulent use of data or the like require retraction of an article. Occasionally a retraction can be used to correct errors in submission or publication.

Standards for dealing with retractions have been developed by a number of library and scholarly bodies, and this practice has been adopted for article retraction by ***Insurance Trends***: in the electronic version of the retraction note, a link is made to the original article. In the electronic version of the original article, a link is made to the retraction note where it is clearly stated that the article has been retracted. The original article is retained unchanged; save for a watermark on the PDF indicating on each page that it is "retracted."

Open Access Policy

Insurance Trends is an Open Access Journal. Articles published in the Journal can be downloaded free of charge from the website of the Journal (<http://>

tokoviosiguranja.edu.rs/) or the website of Dunav Insurance Company (www.dunav.com) and distributed for educational purposes.

Self-archiving Policy

The journal **Insurance Trends** allows authors to deposit accepted, reviewed version of a manuscript, as well as the final, published version in the PDF in an institutional repository and non-commercial subject-based repositories, such as PubMed Central, Europe PMC or arXiv (instead of these or together with them, state other relevant databases depending on the scientific area) or to publish it on Author's personal website (including social networking sites, such as ResearchGate, Academia.edu, etc.) and/or departmental website, at any time after publication. Publisher copyright and source must be acknowledged and a link must be made to the article's DOI.

Copyright

Once the manuscript is accepted for publication, authors shall transfer the copyright to the Publisher. If the submitted manuscript is not accepted for publication by the journal, all rights shall be retained by the author(s). Authors grant to the Publisher the following rights to the manuscript, including any supplemental material, and any parts, extracts or elements thereof: the right to reproduce and distribute the Manuscript in printed form, including print-on-demand;

- the right to produce prepublications, reprints, and special editions of the Manuscript;
- the right to translate the Manuscript into other languages;
- the right to reproduce the Manuscript using photomechanical or similar means including, but not limited to photocopy, and the right to distribute these reproductions;
- the right to reproduce and distribute the Manuscript electronically or optically on any and all data carriers or storage media – especially in machine readable/digitalized form on data carriers such as hard drive, CD-Rom, DVD, Blu-ray Disc (BD), Mini-Disk, data tape – and the right to reproduce and distribute the Article via these data carriers;
- the right to store the Manuscript in databases, including online databases, and the right of transmission of the Manuscript in all technical systems and modes;
- the right to make the Manuscript available to the public or to closed user groups on individual demand, for use on monitors or other readers (including e-books), and in printable form for the user, either via the internet, other online services, or via internal or external networks.

UPUTSTVO ZA AUTORE ČLANAKA U ČASOPISU TOKOVI OSIGURANJA

Slanje rukopisa

Prilikom podnošenja rukopisa, autori garantuju da rukopis predstavlja njihov originalan doprinos, da nije već objavljen, da se ne razmatra za objavljivanje kod drugog izdavača ili u okviru neke druge publikacije, da su objavljivanje odobrili svi koautori ukoliko ih ima, kao i, prećutno ili eksplicitno, nadležna tela u ustanovi gde je izvršeno istraživanje.

Autori snose svu odgovornost za sadržaj podnesenih rukopisa.

Autori koji žele da uključe u rad slike ili delove teksta koji su već negde objavljeni dužni su da za to pribave saglasnost nosilaca autorskih prava i da prilikom podnošenja rada dostave dokaze da je takva saglasnost data. Materijal za koji takvi dokazi nisu dostavljeni smatraće se originalnim delom autora.

Autori garantuju da su kao autori navedena samo ona lica koja su znatno doprinela sadržaju rukopisa, odnosno da su sva lica što su znatno doprinela sadržaju rukopisa navedena kao autori.

Nakon prijema, rukopisi prolaze kroz preliminarnu proveru u redakciji kako bi se utvrdilo da li ispunjavaju osnovne kriterijume i standarde. Pored toga, proverava se da li su rad ili njegovi delovi plagirani.

Autori će o prijemu rukopisa biti obavešteni elektronskom poštom. Samo oni rukopisi koji su u skladu s datim uputstvima biće poslani na recenziju. U suprotnom, rukopis će, s primedbama i komentarima, biti vraćen autorima.

Uputstvo za pripremu rukopisa

Autori su dužni da se pridržavaju uputstva za pripremu radova. Rukopisi u kojima ova uputstva nisu poštovana biće odbijeni bez recenzije.

Rukopise na srpskom ili engleskom jeziku treba slati u elektronskom obliku, napisane latiničnim pismom, u vordu (u formatu .doc ili .docx). U tekstu na srpskom jeziku, reči iz latinskog i stranih jezika treba da budu napisane kurzivom, tj. italikom.

Format strane treba da bude A4, a tekst napisan tipom slova arial или times new roman veličinom slova 12, s proredom 1,5. Ukupna dužina teksta ne bi trebalo da bude veća od 45.000 slovnih znakova, računajući i razmake.

Rukopis treba da sadrži: naslov, ime autora, naziv i adresu institucije u kojoj autor radi, apstrakt, ključne reči, tekst članka, zahvalnicu (optativno), referencije, spisak tabela, spisak ilustracija. Pozicije slika i tabela treba obeležiti u tekstu (slike i tabele ne treba inkorporirati u datoteku koja sadrži rukopis; one se dostavljaju kao posebne datoteke u odgovarajućim formatima).

Naslov članka se piše na sredini, velikim slovima (verzalom), treba da bude jasan sam po sebi i ne preterano dugačak.

Naslovi unutar članka moraju imati sledeći format:

- 1) Prvi nivo naslova – na sredini; numeracija rimskim brojevima (npr. I, II, III itd.); prvo slovo veliko, a ostala mala, boldovano (masna slova).
- 2) Drugi nivo naslova – na sredini; numeracija arapskim brojevima sa tačkom (npr. 1., 2., 3. itd.); prvo slovo veliko, a ostala mala, boldovano.
- 3) Treći nivo naslova – na sredini; numeracija arapskim brojevima (npr. 1.1., 1.2., 1.3., itd.); prvo slovo veliko, a ostala mala, boldovano.
- 4) Četvrti nivo naslova – na sredini; italic; numeracija arapskim brojevima (npr. 1.1.1., 1.1.2., itd.); prvo slovo veliko, a ostala mala, boldovano.

Primer:

I Podela osiguranja
Osiguranje imovine i osiguranje lica
1.1. Razlike između osiguranja imovine i osiguranja lica
1.1.1. Princip obeštećenja

Puno ime autora i srednje slovo njegovog imena treba navesti iznad naslova rada kurzivom, tj. italicom.

Afilijacija i i-mejl adresa autora navodi se u prvoj fusnoti.

Apstrakt treba napisati ispod naslova. Apstrakt ne bi trebalo da bude duži od 150 reči i treba da sadrži kratak pregled sadržaja i zaključke rada, tako da se može koristiti prilikom indeksiranja u referentnim periodičnim publikacijama i bazama podataka.

Glavne reči navode se u posebnom redu iza apstrakta, kurzivom, tj. italicom. Ključne reči moraju biti relevantne za temu i sadržaj rada. Rad ne treba da sadrži više od deset ključnih reči na srpskom ili engleskom jeziku.

Slike, crteži i druge ilustracije treba da budu dobrog kvaliteta, **te molimo** da ne dostavljate:

- ilustracije optimizovane za korišćenje na ekranu (npr. GIF, BMP, Pict, WPG) pošto obično imaju nisku rezoluciju i mali raspon boja;
- ilustracije koje imaju rezolucije manju od 300 dpi (tačaka po inču);
- ilustracije nesrazmerno velikih dimenzija u odnosu na format rukopisa.

Zahvalnica treba da se nalazi u posebnom odeljku na kraju članka, ispred spiska referencija.

Referencije (literatura korišćena prilikom pisanja rada) navode se na jeziku na kom su objavljene.

Pravila citiranja literature u fusnotama

1. Knjige

a) Knjige se citiraju na sledeći način:

Ime i prezime autora, naslov knjige kurzivom, tj. italicom, redni broj izdanja, mesto i godina izdanja, broj strane.

Primer:

Nebojša Žarković, *Pojmovnik osiguranja*, Novi Sad, 2013, str. 100.

b) Kad se citira knjiga više autora, njihova imena i prezimena razdvajaju se zarezom.

Primer:

Marjan Ćurković, Vladimir Miletić, *Pravo osiguranja Europske ekonomske zajednice*, Croatia osiguranje d. d., Zagreb, 1993.

c) Knjiga koju je neko lice priredilo kao urednik citira se tako što se nakon njegovog imena i prezimena u zagradi navodi urednik, tj. reč urednik na jeziku na kom je knjiga objavljena.

Primer:

Mirko Vasiljević (urednik), *Akcionarska društva, berze i akcije*, Beograd, 2006, 30.

d) Kada se citira jedna knjiga određenog autora, pri ponovljenom citiranju navodi se prvo slovo imena s tačkom i prezime, nakon čega se dodaje broj strane.

Primer:

N. Žarković, str. 125.

e) Kada se citira više knjiga istog autora, pri ponovljenom citiranju navodi se prvo slovo imena s tačkom i prezime, u zagradi godina izdanja knjige i broj strane.

Primer:

N. Žarković (2013), str. 25.

2. Članci

Članci se citiraju na sledeći način

a) Ime i prezime autora, naziv članka pod navodnicima, naziv časopisa kurzivom, broj i godina izdanja, broj strane.

Primer:

Jasna Pak, „Pravna zaštita korisnika usluga osiguranja“, *Privreda i pravo u tranziciji*, Palić, 2004, str. 35.

b) Kada se citira članak više autora, njihova imena i prezimena odvajaju se zarezom.

Primer:

Jelena Kočović, Marija Jovović, „Uticaj liberalizacije i privatizacije na razvoj tržišta osiguranja u Srbiji“, *Tokovi osiguranja*, br. 1/2016, str. 5

c) Članak objavljen u okviru zbornika radova ili knjige koju je neko drugo lice priredilo kao urednik citira se na sledeći način: ime i prezime autora, naziv članka pod navodnicima, naziv knjige ili zbornika radova kurzivom, u zagradi oznaka urednik ili redaktor, ime i prezime urednika, redni broj izdanja, mesto i godina izdanja, broj strane.

Primer:

Vladimir Kovčić, „Stečaj akcionarskog društva za osiguranje“, *Pravo osiguranja u tranziciji* (urednici Predrag Šulejić i Jovan Slavnić), Palić, 2003, str. 56.

d) Kada se citira jedan članak određenog autora, prilikom ponovljenog citiranja navodi se prvo slovo imena s tačkom i prezime, a potom broj strane.

Uputstvo za autore

Primer:

Jasna Pak, str. 57.

3. Propisi

a) Propisi se citiraju na sledeći način: pun naziv propisa, glasilo u kome je propis objavljen kurzivom, broj glasila i godina objavljivanja, skraćena čl., st., tač., odnosno par. i broj odredbe.

Primer:

Zakon o obaveznom osiguranju u saobraćaju, *Službeni glasnik RS*, br. 51/09, čl. 15

b) Ako će navedeni zakon ponovo biti citiran u članku, prilikom prvog citiranja posle naziva propisa navodi se skraćena pod kojom će se on dalje pojavljivati.

Primer:

Zakon o osiguranju – ZO, *Službeni glasnik RS*, br. 55/04, čl. 38, st. 2.

c) Član, stav i tačka propisa označavaju se skraćenicama čl., st., tač., a paragraf skraćenicom par.

Primer:

čl. 35 st. 5 tač. 8 ili par. 8.

d) Prilikom ponovljenog citiranja određenog propisa navodi se njegov pun naziv ili skraćena uvedena prilikom prvog citiranja, skraćena čl., tač. ili par. i broj odredbe.

Primeri:

Zakon o osiguranju, čl. 15.

ZO, čl. 15.

e) Propisi na stranom jeziku citiraju se na sledeći način: pun naziv propisa preveden na srpski jezik, godina objavljivanja to jest usvajanja, pun naziv propisa na originalnom jeziku u zagradi, kurzivom, eventualno skraćena pod kojom će se propis dalje pojavljivati, skraćena čl., st., tač. ili par.

Primeri:

nemački Trgovački zakonik iz 1897. godine (*Handelsgesetzbuch*), par. 29. britanski Kompanijski zakon iz 2006. godine (*Companies Act*; dalje u fusnotama: CA), čl. 53.

4. Izvori sa interneta

a) Izvori sa interneta citiraju se na sledeći način: ime i prezime i autora, odnosno organizacije koja je pripremila tekst, naslov teksta, eventualno mesto i godina objavljivanja, adresa internet stranice kurzivom, datum pristupa stranici i broj strane.

Primer:

Christos Gortsos, The Supervision of Financial Conglomerates under European Financial Law (Directive 2002/87/EC), 2010, <http://fic.wharton.upenn.edu/fic/papers/09/0936.pdf>, pristupljeno: 16. 7. 2016, str. 2

b) Prilikom ponovljenog citiranja izvora sa interneta navodi se prvo slovo imena autora s tačkom i prezime autora odnosno naziv organizacije koja je pripremila tekst, naslov teksta i broj strane.

Primer:

C. Gortsos, The Supervision of Financial Conglomerates under European Financial Law (Directive 2002/87/EC), str. 12.

Fusnote treba unositi na kraju svake strane, a na kraju članka navesti spisak korišćene literature.

Pravila za citiranje literature na kraju članka menjaju se utoliko što se navodi najpre prezime autora iza kojeg dolazi zapeta, pa prvo slovo imena s tačkom.

Primer:

Žarković, N., *Pojmovnik osiguranja*, Novi Sad, 2013, str. 100.

Redakcija časopisa zadržava pravo da članak prilagodi jedinstvenim standardima uređivanja i pravopisnim i gramatičkim pravilima srpskog odnosno engleskog jezika.

Molimo autore da rukopise šalju na i-mejl adresu redakcija@dunav.com ili na kompakt-disku, na adresu Redakcije časopisa:

Kompanija „Dunav osiguranje“ a. d. o., za Redakciju časopisa *Tokovi osiguranja*, Beograd, Makedonska 4

JOURNAL TOKOVI OSIGURANJA -AUTHOR GUIDELINES

Manuscript Submission

By submitting a manuscript, authors warrant that their contribution to the Journal is their original work, that it has not been published before, that it is not under consideration for publication elsewhere, and that its publication has been approved by all co-authors, if any, and tacitly or explicitly by the responsible authorities at the institution where the work was carried out.

Authors are exclusively responsible for the content of their submissions.

Authors wishing to include figures or text passages that have already been published elsewhere are required to obtain permission from the copyright holder(s) and, when submitting their papers, they should include evidence that such permission has been granted. Any material received without such evidence will be assumed to originate from the authors.

Authors must make sure that only contributors who have significantly contributed to the submission are listed as authors and, conversely, that all contributors who have significantly contributed to the submission are listed as authors.

After submission, manuscripts are pre-evaluated at the Editorial Office in order to check whether they meet the basic publishing requirements and quality standards. They are also screened for plagiarism.

Authors will be notified by email upon receiving their submission. Only those contributions which conform to the following guidelines can be accepted for peer-review. Otherwise, the manuscripts shall be returned to the authors with observations and comments.

Manuscript Preparation

Authors must strictly follow the guide for authors or their manuscripts will be rejected without review.

The manuscripts written in the Serbian or English language should be submitted in electronic form, using Roman letters, in MS Word standard document file (.doc or .docx format). In the text written in the Serbian language, the words borrowed from Latin and other foreign languages should be italicized.

The text should be typed in *arial* or *times new roman* font, onto A4 paper size, font size set at 12 points, using 1.5 line spacing. The text should not exceed a total of 45.000 characters, including spaces.

The manuscript should contain: title, name of author, name and address of the institution from which the work originates, abstract, keywords, the text of the manuscript, acknowledgments (optional), references, a list of tables and a list of illustrations. Mark the position of figures and tables in the text (please, do not include tables and figures in the manuscript; they should be submitted as separate files in appropriate formats).

Title of the article should be centered, typed in capital letters (versals), clear and not too long.

Headings should be in the following format:

- 1) First-level heading – centred; numbering in Roman numerals (e.g. I, II, III etc.); only the first letter capitalized, in bold (boldface).
- 2) Second-level heading – centred; numbering in Arabic numerals with full stop (e.g. 1., 2., 3. etc.); only the first letter capitalized, in bold.
- 3) Third-level heading – centred; numbering in Arabic numerals (e.g. 1.1., 1.2., 1.3., etc.); only the first letter capitalized, in bold.
- 4) Fourth-level heading – centred; in italics, Arabic numerals (e.g. 1.1.1, 1.1.2, etc.); only the first letter capitalized, in bold.

Example:

I Insurance classification
Insurance of property and persons
1.1. Differences between insurance of property and insurance of persons
1.1.1. Indemnity principle

First and last name(s) of the author(s) and middle initial(s) should be typed in italics, above the title of the paper.

The affiliation(s) and e-mail address of the author should be provided in the first footnote.

Abstract should be typed under the title. Abstract should not exceed the word limit of 150 and should contain a short review of the content and conclusions of the paper, so that it can be used when indexing the paper in referential periodicals and databases.

Keywords are listed in a separate line, at the end of the abstract, in italics. Keywords should be relevant to the topic and content of the paper. The paper should not contain more than ten keywords in the Serbian or English language.

Photos, drawings and other illustrations should be of good quality.

Please, do not:

- Supply files that are optimized for screen use (e.g., GIF, BMP, PICT, WPG); these typically have a low number of pixels and limited set of colours;
- Supply files that have resolution lower than 300 dpi (dots per inch);
- Submit graphics that are disproportionately large for the content.

Acknowledgements should be included in a separate section, at the end of the article, before the list of references.

References (bibliography used in the preparation of the paper) are cited in the language in which they were published.

Footnote and bibliographic citations

1. Books

- a) The books should be cited, as follows:

Author Guidelines

First and last name of author, book title in italics, edition number in ordinal form, place and year of publication, page number.

Example:

Nebojša Žarković, *Glossary of Insurance Terms*, Novi Sad, 2013, pp. 100

b) When a book has multiple authors, their first and last names are separated with a comma.

Example:

Marjan Ćurković, Vladimir Miletić, *Pravo osiguranja Europske ekonomske zajednice, Croatia osiguranje d. d., Zagreb, 1993.*

c) When citing an edited book, after the first and last name of an editor, the word "editor" is typed in parenthesis, in the language in which the book was published.

Example:

Mirko Vasiljević (urednik), *Akcionarska društva, berze i akcije*, Beograd, 2006, 30.

d) Repeated citations from the same author should include only the first initial and a full stop before the last name of the author and the number of the page.

Example:

N. Žarković, pp. 125

e) If two or more references to the same author are cited, the first initial and a full stop should be included before the last name of the author, and then the year of publication in brackets and the page number.

Example:

N. Žarković (2013), pp. 25

2. Articles

Articles are cited, as follows:

a) First and last name of author, title of article enclosed in quotation marks, name of the journal typed in italics, number and year of issue, page number.

Example:

Jasna Pak, „Pravna zaštita korisnika usluga osiguranja“, *Privreda i pravo u tranziciji*, Palić, 2004, str. 35.

b) When citing the article written by more than one author, their first and last names are separated with a comma.

Example:

Jelena Kočović, Marija Jovović, „Uticaj liberalizacije i privatizacije na razvoj tržišta osiguranja u Srbiji“, *Tokovi osiguranja*, br. 1/2016, str. 5

c) The article published in edited conference proceedings or a book is cited as follows: first and last name of author, title of article enclosed in quotation marks, title of book or proceedings written in italics, word *editor* or *sub-editor*, first and last name of editor typed in parenthesis, edition number in ordinal form, place and year of publication, page number.

Example:

Vladimir Kovčić, „Stečaj akcionarskog društva za osiguranje“, *Pravo osiguranja u tranziciji* (urednici Predrag Šulejić i Jovan Slavnić), Palić, 2003, str. 56.

d) Repeated citations from the same author should include only the first initial followed by a full stop before the last name of the author and the number of the page.

Example:

Jasna Pak, pp. 57

3. Regulations

a) The regulations are cited as follows: full title of regulation, gazette in which the regulation was published typed in italics, gazette number and year of publishing, abbreviations art., par., item and/or par. and regulation number.

Example:

Law on Compulsory Traffic Insurance, *Official Gazette of the Republic of Serbia*, no.51/09, art.15

b) For every subsequent reference to the said Law, when citing the Law for the first time, please specify the abbreviation of such regulation after its full name, and this abbreviation should be used further in the text.

Example:

Insurance Law – IL, *Official Gazette of the Republic of Serbia*, no.55/04, art.38, par.2

c) Article, paragraph and item of a regulation are referred to as abbreviations art., par., item

Example:

art.35, par.5 item 8 or par.8

d) when repeating the reference to a specific regulation, please specify its full title or abbreviation introduced during the first citing, abbreviation art., item or par. and number of regulation.

Examples:

Insurance Law, art.15

IL, art.15

e)The regulations written in a language other than Serbian should be cited as follows: full title of regulation translated into the Serbian language, year of publishing and/or adoption, full title of regulation in original language, typed in italics, enclosed in brackets, optionally, the abbreviation under which the regulation will be referred to further in the text, abbreviation art., par., item or par.

Examples:

German Commercial Code 1897 (*Handelsgesetzbuch*), par. 29.British Companies Act 2006 (*Companies Act*; referred in footnotes as: CA), art.53

4. Web sources

a) The Web sources should be cited as follows: first and last name of author and/or the organization from which the paper originates, paper title, optionally,

Author Guidelines

place and year of publication, website in italics, the date when the website was accessed and page number.

Example:

Christos Gortsos, The Supervision of Financial Conglomerates under European Financial Law (Directive 2002/87/EC), 2010, *<http://fic.wharton.upenn.edu/fic/papers/09/0936.pdf>*, accessed on: 16/7/2016, pp. 2

b) For repeated citations from the Web source, the first initial followed by a full stop before the last name of the author should be included, that is, the name of organization from which the paper originates, the paper title and page number.

Example:

C. Gortsos, The Supervision of Financial Conglomerates under European Financial Law (Directive 2002/87/EC), pp. 12.

Footnotes should be placed at the bottom of each page, and the list of used references should appear at the end of the article.

The rules for citing bibliography at the end of the article are slightly different in terms of placing the last name of the author first, followed by a comma, and then the first initial of the name followed by a full stop.

Example:

Žarković, N., *Glossary of Insurance Terms*, Novi Sad, 2013, pp. 100

The Editorial Board reserves the right to make any necessary changes in the papers concerning orthography, punctuation, and grammar of the Serbian and / or English language, according to the unique editing standards.

Please, email the manuscripts to redakcija@dunav.com or send the copy of the manuscript on a compact disc to the address of the Editorial Board:

Dunav Insurance Company a.d.o., for the Editorial Board of the Journal *Tokovi osiguranja*, Belgrade, Makedonska 4

LISTA RECENZENATA

Babić dr Ilija, Fakultet za evropske pravno-političke studije u Novom Sadu
Čolović dr Vladimir, Institut za uporedno pravo u Beogradu
Čurković dr Marijan, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivanjko dr Šime, član Akademije pravnih znanosti Hrvatske, profesor emeritus na Pravnom fakultetu u Mariboru
Jovanović dr Slobodan, predsednik Udruženja za pravo osiguranja Srbije
Kilibarda dr Milorad, Saobraćajni fakultet Univerziteta u Beogradu
Kočović dr Jelena, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu
Labudović Stanković dr Jasmina, Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu
Nenadić dr Bosa, sudija Ustavnog suda Republike Srbije od 2007. do 2016. godine
Pak dr Jasna, Univerzitet „Singidunum“ u Beogradu
Petrović Tomić dr Nataša, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu
Radenković dr Božidar, Fakultet organizacionih nauka Univerziteta u Beogradu
Radović dr Zoran, naučni saradnik, Institut za uporedno pravo u Beogradu
Rakonjac Antić dr Tatjana, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu
Ralević dr Nebojša, Fakultet tehničkih nauka Univerziteta u Novom Sadu
Slavnić dr Jovan, Ekonomski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, počasni predsednik Udruženja za pravo osiguranja Srbije
Šain dr Željko, Ekonomski fakultet Univerziteta u Sarajevu
Vidaković dr Milovan, član Naučnog društva Srbije
Žarković dr Nebojša, Univerzitet „Džon Nezbit“ u Beogradu

REFEREES

Babić Ilija, PhD, Faculty of European Legal and Political Studies in Novi Sad
Čolović Vladimir, PhD, Institute of Comparative Law, Belgrade
Čurković Marjan, PhD, Faculty of Law, University of Zagreb
Ivanjko Šime, PhD, member of Croatian Academy of Legal Sciences, Professor Emeritus at University of Maribor
Jovanović Slobodan, PhD, President of the Association for Insurance Law of Serbia
Kilibarda Milorad, PhD, Faculty of Transport and Traffic Engineering, University of Belgrade
Kočović Jelena, PhD, Faculty of Economics, University of Belgrade
Labudović Stanković Jasmina, PhD, Faculty of Law, University of Kragujevac
Nenadić Bosa, PhD, Judge of Constitutional Court of the Republic of Serbia from 2007 to 2016
Pak Jasna, PhD, Singidunum University, Belgrade
Petrović Tomić Nataša, PhD, Faculty of Law, University of Belgrade
Radenković Božidar, PhD, Faculty of Organizational Sciences in Belgrade
Radović Zoran, PhD, Institute of Comparative Law, Belgrade
Rakonjac Antić Tatjana, PhD, Faculty of Economics, University of Belgrade
Ralević Nebojša, PhD, Faculty of Technical Sciences, University of Novi Sad
Slavnić Jovan, PhD, Faculty of Economics of the University of Novi Sad, Honorary President of the Insurance Law Association of Serbia
Šain Željko, PhD, Faculty of Economics of the University of Sarajevo
Vidaković Milovan, PhD, Member of the Serbian Scientific Society
Žarković Nebojša, PhD, John Naisbitt University, Belgrade

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

368

TOKOVI osiguranja : časopis za teoriju i praksu osiguranja = Insurance trends : Journal of Insurance theory and practice / glavni i odgovorni urednik Dragica Janković. - God. 16, br. 1 (okt. 2002)- . - Beograd : Kompanija "Dunav osiguranje" : Institut za uporedno pravo, 2002- (Zemun : Birograf comp). - 24 cm

Tromesečno. - Dostupno i na: <http://tokoviosiguranja.edu.rs/>. - Tekst na srp. i engl. jeziku. - Je nastavak: Осигурање у теорији и пракси = ISSN 0353-7242
ISSN 1451-3757 = Tokovi osiguranja
COBISS.SR-ID 112095244

**DUNAV
OSIGURANJE**